

N. HORVÁTH MARGIT – DR. NAGY FERENC

LATIN

NYELVKÖNYV

III.

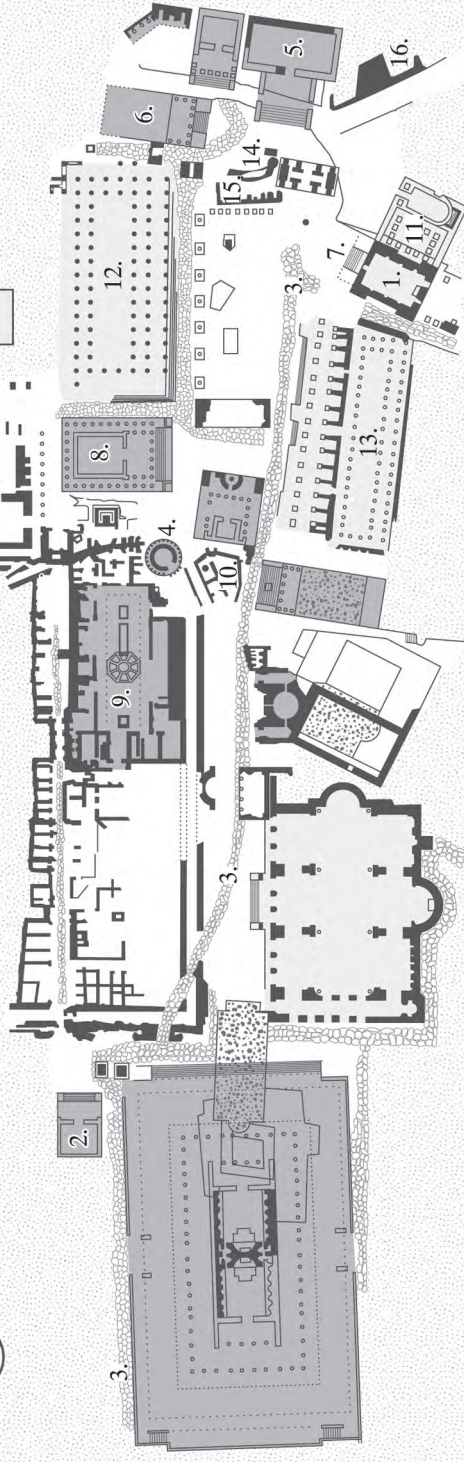

NAT
2020

OKTATÁSI
HIVATAL

Forum Romanum

1. Curia
2. Iuppiter Sator temploma
3. Via Sacra
4. Vesta-templom

5. Concordia-templom
6. Saturnus-templom
7. Comitium
8. Castor és Pollux temploma

9. Vesta-szűzek lakóháza
10. Regia
11. Secretarium
12. Basilica Iulia

13. Basilica Aemilia
14. Militarium aureum
15. Rostra
16. börtön

(a szürke szín a vallási célt szolgáló épületeket jelzi)

N. Horváth Margit – dr. Nagy Ferenc

Latin nyelvkönyv III.

a 11. évfolyam számára

A kiadvány 2021. december 6-tól tankönyvvé nyilvánítási engedélyt kapott
a TKV/2957-20/2021. számú határozattal.

A tankönyv megfelel a módosított NAT 2020 [5/2020. (I. 31.)] kormányrendelet
és a hozzá illeszkedő tartalmi szabályozók előírásainak:
Második idegen nyelv tantárgy kerettanterve, Latin, 9–12. évfolyam és
Második idegen nyelv tantárgy kerettanterve, Latin, 7–12. évfolyam.

Bíráló:
Szőke Ágnes

A fedéltervet készítette:
Gados László

Felelős szerkesztő:
Tóth Tímea, Benedek Mihály

A tankönyvvé nyilvánítási eljárásban közreműködő szakértő:
Szedenik Enikő, Bus Attiláné

© N. Horváth Margit, dr. Nagy Ferenc jogutódja, Oktatási Hivatal
(Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt.), 2006

ISBN 978-963-19-9817-7

Tartalom

Introductio	5
Caius Valerius Catullus	7
Gyűlölők és szeretek... (85. c.)	7
Marcus Tullius Cicero	15
Élete	15
Cicero levelezése	17
Tullius Terentiae suae, Tulliolae suae, Ciceroni suo s. d.	18
Kalendarium – A római naptár	21
Cicero, a szónok	24
Verres elleni beszédek	24
A hennai Ceres elrablása	25
A hennai Ceres-kultusz eredete	26
Ceres tisztelete Rómában	27
A Catilina elleni első beszéd	29
Publius Vergilius Maro	39
Élete	39
Aeneis	42
I. ének	44
II. ének	54
IV. ének	62
VI. ének	69
Marcus Valerius Martialis	81
Rumpitur invidia (IX. 97.)	81
Solus habes... (III. 26.)	81
Nubere vis... (IX. 10.)	82
Laudat... omnes (XII. 80.)	82
Nihil scribis... (I. 110.)	82
Carmina nostra placent (VI. 60.)	82
Miraris veteres... (VIII. 69.)	82

APPENDIX	85
Catullus: Ille mi par esse deo videtur	85
Catullus: Furi et Aurelii, comites Catulli	87
Cicero levele Brutushoz	88
Cicero: Verres elrabolja Ceres kultuszszobrait	89
Sallustius: Catilina jellemzése	90
Cicero Antonius elleni beszéde	91
Cicero: A szónok	93
Cicero: Az állam – Scipio álma	94
Iulius Caesar: A kelta vallás néhány jellemzője	96
Vergilius: Orpheusz és Eurüdiké	97
Vergilius: Aeneis	101
Aeneas köszönti Didót	101
A görögök elvonulása, vita a faló körül	103
Az éjszakai rajtaütés	103
Aeneasnak álmában megjelenik Hector szelleme	104
Hector közli Aeneas feladatát	104
Aeneas elmenekül Trójából	105
Hogyan vakította meg Odüsszeusz a küklpszot?	105
Dido halála	106
V. ének	107
Aeneas az Alvilágban Didóval találkozik	107
Anchises bemutatja fiának Augustust	108
Seregszemle	108
Aeneas pajzsa	109
Nisus önfeláldozóan barátja segítségére siet	109
Turnus megöli az ifjú Pallast	110
Camilla halála	110
Aeneas és Turnus párviadala	112
Stilisztikai példatár	115
Latin–magyar szótár	118

Introductio

Ez a tankönyv két részre tagolódik:

I. A két központi auctora – egy rövid Catullus-vers után – *Cicero* és *Vergilius*. Egyikük a klasszikus latin próza, másikuk a hexameteres epika mestere. Aki az ő szövegeikkel megbirkózik, elmondhatja, hogy kezd tudni latinul. Cicero és Vergilius után az epigramma klasszikusa: *Martialis* következik.

II. A második (fakultatív) rész mind auctoraiban, mind tematikájában igen változatos: szerepel itt néhány már ismert szerző (*Catullus*, *Caesar*, *Ovidius*), de rövid bemutatkozás erejéig újabbak is társulnak hozzájuk.

Ennek a tankönyvnek a nyelvtani anyaga elsősorban a mondattan és esettan, alaktanból már csak néhány ritkább jelenség, néhány rendhagyó alak következik.

Ez a tankönyv is a latin szövegek sokoldalú elemzésével segíti elő a görög–római kultúra megértését, s utal annak az európai kultúrára gyakorolt hatására is.

N. Horváth Margit

Caius Valerius Catullus

Gyűlölök és szeretek...

Odi et amo. Quare id faciam, fortasse requiris.
Nescio¹, sed fieri sentio et excrucior².
(85. c.)

STILISTICA

Ez a nyolc igéből álló, utolérhetetlenül tömör költemény Catullus lírájának legfontosabb vonását, a különféle érzelmek egyidejű érvényességét (ambivalenciáját) fogalmazza meg.

A költő először a roppant érzelmi ellentétet kifejező két igét foglalja egységbe az *et* kötőszóval. (Az *odi* van előbb! A természetesnek ható ténymegállapítás az „o” hangról indul és oda is tér vissza.) A hexameter további részében az érzelmi töltés erősségi foka csökken; a költő tudja, hogy válaszolnia kell a meghökkentő tartalmú közlés miértjére. Az összetett mondat két részét a *faciam, fortasse* alliterációja fogja egységbe. A válaszadó pentameterben az érzelmeinek kiszolgáltatott ember tehetetlen szenvedését látjuk, a *requiris*-re a válasz: *nescio*; ettől kezdve az érzelmi intenzitás újból fokozódik. Az aktív-passzív *faciam-fieri* szópár magyarra lefordíthatatlan ellentéte világossá teszi az érzelm természetének lényegét: az ember nem cselekszik, csak szenvedő alanya az érzelmeknek, amelyek *vele* történnek, ám mindezeket érzi, átéli (*sentio*), miközben a keresztrefeszítés kínjait szenved (*excrucior*). Az érzelem hőfoka itt eléri az indítás érzelmi hőfokát: a pozitív töltésű *amo*-nak a *sentio*, a negatív töltésű *odi*-nak az *excrucior* felel meg (közöttük ismét ott van az *et* hídja). Az utolsó szó rossz hangzása (*kakofóniája*) mintha a keresztrefeszített ember fogainak csikorgását érzékeltetné.

PENSA – EXERCITATIONES

1. Az *odi* és az *amo* mintájára gyűjtsünk ellentétes jelentésű igéket a szótár segítségével! (pl. él-hal, nevet-sír, születik-meghal stb.)
2. Milyen *odi* típusú rendhagyó igéket ismerünk?
3. Mit jelentenek és mivel kapcsolatosak a következő kifejezések?
via crucis; ecce lignum crucis
4. Minek a rövidítése a vers sorszáma után szereplő „c.” jelzés?
5. Hogyan írjuk le a vers sorszámát római számmal? Hogyan olvassuk ki latinul?

¹ *nescio* ejtsd: „neszco” (synizesis)

² *excrucio* 1 kínoz, gyötör (vö. *crux* keresztfa), *pass.* „a keresztrefeszítés kínját szenved”

GRAMMATICA

1. Semideponens rendhagyó ige a *fio, fieri, factus sum* (válik vmivé).

Infinitivusa alapján 2. coniugatiósna látszik, de az -e- csak az infinitivus impf. és coni. praet. impf. alakjaiban van meg (*fierem* stb.). Minden más alakjában a 4. coniugatio szerint ragozódik.

2. Consecutio temporum

Ha a főmondat és az alárendelt mellékmondat cselekvése között **szoros összefüggés** van, akkor ezt a latin úgy juttatja kifejezésre, hogy a főmondat állítmányának idejéhez igazítja a mellékmondat állítmányának idejét. Erre legtöbbször a **coniunctivust** használja fel, az ún. **consecutio temporum** (rövidítve consec. temp.) (= az igeidők egymáshoz igazodása) elnevezésű szabályrendszer szerint.

I. Mikor **kell coniunctivus** az alárendelt mellékmondatban?

- **cél** vagy célzatosság esetén
Felismerése: ..., *ut* ... kötőszó pl. *Do, ut des.*
..., *ne* ... kötőszó pl. *Conturbabimus illa, ne sciamus.*
- **függő kérdés** (= kérdő alanyi vagy tárgyi mellékmondat) esetén
Felismerése: kérdőszó vagy kérdő névmás van a mellékmondatban
Pl. *Requiris, quare id faciam.*

Mikor **lehet coniunctivus** az alárendelt mellékmondatban?

- ha **nem tény** közöl a mellékmondat (vélemény, bizonytalanság, feltételesség stb. van a mellékmondatban)
Pl. *Capit ille coronam, quae possit crines, Phoebe, decere tuos.*

II. A coniunctivusnak **melyik ideje** lesz a mellékmondatban?

Szabály:

jelenre – praesens
múltra – praeteritum

Tehát: jelennek számító főmondati állítmány után a mellékmondatban praesens, múltnak számító főmondati állítmány után a mellékmondatban praeteritum következik.

Pl. *Capit ille coronam, quae possit crines, Phoebe, decere tuos.*
Quondam dabat Itala tellus, quae legerent omnes.

Jelennek számít: *praesens imperfectum*

praesens perfectum logicum (= logikai ok miatti)

futurum imperfectum,

futurum perfectum

imperativus

Múltnak számít: *praesens perfectum historicum* (megtörtént eseményt kifejező)
praeteritum imperfectum
praeteritum perfectum

III. A coniunctivusi időnek **melyik alakja** (actiója) lesz a mellékmondatban?

Szabály: mellékmondat:

egyidejűség:	impf.
előidejűség:	perf.
utóidejűség: jelenre:	-urus 3 sim
múltra:	-urus 3 essem ...

Tehát: *ha* a mellékmondat állítmánya egyidejű a főmondatéval, impf. lesz, *ha* a mellékmondat állítmánya előbb történik a főmondaténál, perf. lesz, *ha* a mellékmondat állítmánya később történik a főmondaténál, az -urus 3 végű melléknévi igenév és a létigének a főmondati jelen után coni. praes. impf. alakja, a főmondati múlt után coni. praet. impf. alakja lesz (vagyis a coniugatio periphrastica activa coniunctivus praes. impf.-a, ill. praet. impf.-a fejezi ki az utóidejűséget).

A consecutio temporum mondatok fordítása

Az egyidejűséget általában jelen idővel, az előidejűséget általában múlt idővel, az utóidejűséget általában jövő idővel, a célt, ill. célzatosságot felszólító móddal tükrözzük. A bizonytalanság, feltételeesség, tényszerűtlenség határozó(szó)val vagy feltételes móddal tükrözhető.

Áttekintő táblázat a consec. temp. lehetséges variációiról példákkal

Jelen(nek számító) főmondat	A m.m.-ban egyidejűség/ előidejűség/utóidejűség	Fordítás
Audio,	quid agas.	Hallom, mit csinálsz.
Audio,	quid egeris.	Hallom, mit csináltál.
Audio,	quid acturus sis.	Hallom, mit akarsz csinálni.
Audiam,	quid agas.	Hallani fogom, mit csinálsz.
Audiam,	quid egeris.	Hallani fogom, mit csináltál.
Audiam,	quid acturus sis.	Hallani fogom, mit akarsz csinálni.

Audivi (=scio),	quid agas.	Meghallottam (=tudom), mit csinálsz.
Audivi (=scio),	quid egeris.	Meghallottam (=tudom), mit csináltál.
Audivi (=scio),	quid acturus sis.	Meghallottam (=tudom), mit akarsz csinálni.
Audivero,	quid agas.	Meg fogom hallani, mit csinálsz.
Audivero,	quid egeris.	Meg fogom hallani, mit csináltál.
Audivero,	quid acturus sis.	Meg fogom hallani, mit akarsz csinálni.
Vide,	quid agas!	Nézd, mit csinálsz!
Vide,	quid egeris!	Nézd, mit csináltál!
Vide,	quid acturus sis!	Nézd, mit akarsz csinálni!
Múlt(nak számító) főmondat	A m.m.-ban egyidejűség/előidejűség/utóidejűség	Fordítás
Audiebam,	quid ageres.	Hallgattam, mit csinálsz.
Audiebam,	quid egisses.	Hallgattam, mit csináltál.
Audiebam,	quid acturus esses.	Hallgattam, mit akarsz csinálni.
Audivi,	quid ageres.	(Akkor) meghallottam, mit csinálsz.
Audivi,	quid egisses.	(Akkor) meghallottam, mit csináltál.
Audivi,	quid acturus esses.	(Akkor) meghallottam, mit akarsz csinálni.
Audiveram,	quid ageres.	Meghallottam, mit csinálsz.
Audiveram,	quid egisses.	Meghallottam, mit csináltál.
Audiveram,	quid acturus esses.	Meghallottam, mit akarsz csinálni.

Megjegyzések a consec. temp.-hoz

1. Ha a főmondatban **coniunctivus** van, a mellékmondat úgy igazodik hozzá, mint ha a főmondatban az **indicativus ugyanilyen nevű** ideje lenne.
2. Az (acc. cum) **inf.** után a mellékmondatban kötelező a consec. temp. Az **inf. impf.** után a mellékmondatban **praesens**, az **inf. perf.** után **praeteritum** következik.
pl. *Rogas, num audiam, quid agas.* Kérdezed, hallom-e, mit csinálsz.
Sciunt me audire, quid agas. Tudják, hogy hallom, mit csinálsz.

PENSA – EXERCITATIONES

1. Elemezd a mondatokat a következő kérdések segítségével! Melyik az alárendelt mellékmondat? Miért van benne coniunctivus? A főmondat állítmánya jelennek vagy múltnak számít? Tehát a mellékmondatban coniunctivusi praesens vagy praeteritum lesz? Milyen idejűség van itt, ha a mellékmondatban imperfectum van? Milyen, ha perfectum van, ha -urus végű participium van? Milyen igeidővel, milyen móddal lehet ezt a magyarban tükrözni?

Dic mihi, ubi fueris!

Cognoscebam, quid dixisses.

Dicam, quid senserim.

Incertum est, quando pater meus adveniat.

Pater suus ad eum scripsit, ne id faceret.

Nescimus, quid futurum sit.

Quaero ex te, quid velis.

Quaeritur, quomodo hoc facere potuerim.

Scisne, ubi fueris?

Nec potui dicere, quando te visurus essem.

Incertum est, quando mater mea adventura sit.

Quae fuerit causa, mox videro.

Nescimus, quid hic annus secum ferat.

Senatus consultum erat, ut plebi frumentum daretur.

Iuvenes quaerebant, num socii advenissent.

2. Elemezd az alábbi többszörösen összetett mondatot tagmondatonként a fenti kérdések segítségével!

Fac, ut sciam, quo die te visuri simus.

3. a) Egészítsük ki a Latin nyelvkönyv II. Phaedrus-meséiből ismert mondatokat a consec. temp. szabályai szerint!

Canis vidit simulacrum suum, dum carnem (vitt)

Interrogavit, an bove latior (lett)

Quaesivit, quis maior (lett)

Ranae clamorem sustulere, cum Sol uxorem ducere (akart)

b) Magyarázzuk meg, miért van coniunctivus ezekben a mondatokban!

4. a) Keressük ki a Latin nyelvkönyv II. „Róma alapítása” c. szövegéből azt a két mondatot, ahol alárendelt mellékmondatokban coniunctivus van!

b) Magyarázzuk meg, mi az oka a coniunctivus használatának!

c) Kijelentő vagy felszólító módú állítmánnyal fordítjuk magyarra ezeket a mondatokat?

5. a) Keressünk a Latin nyelvkönyv II. „Philémón és Baukisz” szemelvényéből példákat a függő kérdésre!

b) Melyik a kérdőszavas kérdés, és melyik az eldöntendő? Ezt az utóbbit milyen szócskáról ismerhetjük fel?

6. a) Keressük ki az előző szövegből, mit kér Philémón és Baukisz az égiektől!

b) A kérésük tárgyát kifejező célzatos tárgyi mellékmondatot milyen kötőszó vezethetné be?

c) Kérésüknek milyen két (negatív) célja van? Ezt milyen kötőszó fejezi ki?

7. a) Keressük ki a Philémón és Baukisz-történetnek a végéről azt az időhatározó mellékmondatot, amelyben coniunctivus szerepel!

b) Fogalmazzuk meg, mi lehet az oka a coniunctivus használatának!

8. a) Gyűjtsük ki a Latin nyelvkönyv II. „Coriolanus” c. szemelvényéből az összes olyan mondatot, ahol coniunctivust találunk!

b) Az első ilyen mondatnál válaszoljunk arra, hogy miért van itt coniunctivus, miért ilyen időben, miért ilyen actióban van?

c) A második coniunctivusos mondat miért nem lehet példa a consec. temp.-ra?

d) A harmadik (többszörösen összetett) coniunctivusos mondatot ábrázoljuk térben elhelyezve úgy, ahogyan a negyedik (többszörösen összetett) mondatot látjuk a szemelvény után!

e) Minősítsük mind a két többszörösen összetett mondat minden tagmondatát a consec. temp. érvényesülése szempontjából!

9. a) Idézzük fel fejből vagy tankönyvből Catallusnak Caesarról szóló kétsoros epigrammáját!

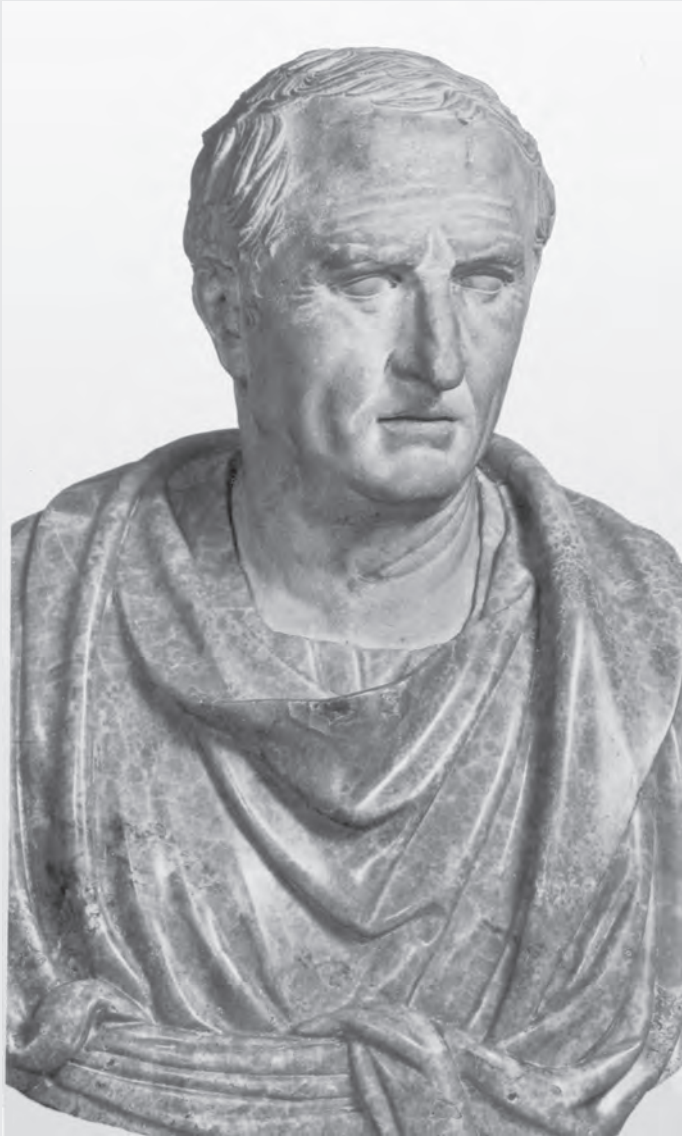
b) Milyen típusú alárendelt mellékmondat állítmánya a *sis*? Honnan lehet ezt tudni?

c) Melyik infinitivustól függ ez az alárendelt mellékmondat?

10. a) Magyarázd meg a coniunctivus-használatot Janus Pannonius disztichonjában!

Galle, rogas, quae sit perfectae regula vitae?
Ne facias, nolis quod fieri ipse tibi.

b) Készíts (mű)fordítást a disztichonból!

Marcus Tullius Cicero

Kr. e. 106–43

Márványportré (Róma, Museo Capitolino)

Augustus idejében készült másolat egy Cicero életének utolsó szakaszában készített képmás után. A görög szobrász a politikus-szónokot ábrázolta Ciceróban: éber tekintete és szólásra nyíló ajka nagy vitázóra, imponáló méltósága jó fellépésű és érdemeire büszke politikusra utal.

Marcus Tullius Cicero

Élete

Cicero a klasszikus latin próza utolérhetetlen mestere. Neki sikerült a görögökével egyenértékű (sőt a szónoklásban őket talán túl is szárnyaló) alkotásokat létrehozni.

Válságos időkben élt, de nemes emberi becsvágy hajtotta. *Homo novus* volt (ősei közül még senki sem viselt magasabb állami hivatalt), de a felemelkedés törvényes útját választotta: tehetsége, megbízhatósága, politikai szövetségteremtő érzéke szólt mellette, s minden hivatalt *suo anno* (a lehető legkorábbi életkorban) elnyerve ért el a pályája csúcsát jelentő consulságig. Utána már nem a számára leginkább kedvező utakat választotta a politika útvesztőiben, egy dologban azonban mindig következetes maradt: rendíthetetlen – bár sokat töprengő – híve volt a köztársaságnak, melynek végül is mártírja lett.

Cicero Kr. e. 106-ban a *latiumi Arpinumban* született lovagrendi családból. *Quintus* nevű öccsével együtt gondos nevelésben részesült: retorikát, jogot, filozófiát és poétikát tanult. Különösen a szónoklat vonzotta, mert tudta, hogy csak az ékesszólás segítségével arathat sikert a politikai pályán. Szónoki és államférfiúi pályáján a lovagrend érdekeit igyekezett képviselni.

Közéleti szereplését erkölcsi bátorság jellemzi. Már a Kr. e. 81-ből ránk maradt első védőbeszédében (*Pro Quinctio*) leleplezi a diktátor *Sulla* hibáit, akinek rendeletei a lovagrendet sújtották és a népgyűlés hatáskörét korlátozták. *Sulla* bosszúja elől és egészsége érdekében Kr. e. 79-ben Görögországba utazott, s itt, valamint a *rodoszi rétoriskolában* fejlesztette szónoki tudását. Hazatérése után **quaestorrá** választották: *Szicíliában* töltött hivatali idejének, ill. az ott megszerzett bizalomnak köszönhette a *Verres* elleni perben mondott beszédei (*Verrinák*) sikerét.

Rómában lett **aedilis**, majd **praetor**. Utóbbi tisztsége idején mondta el azt a beszédét (*De imperio Cn. Pompei*), amellyel elérte, hogy a *Mithridatész* pontusi király elleni háború vezetését *Pompeiusra* bízták. Politikai pályájának csúcsára Kr. e. 63-ban ért fel, amikor **consullá** választották. Ekkor fojtotta el a *Catilina*-féle összeesküvést, amiért *pater patriae* címmel tüntették ki.

Az első *triumvirátus* megalakulása után szembekerült *Caesar*ral és annak bizalmasával, *Clodius* néptribunussal. *Catilina* híveinek bírói ítélet nélkül való kivégeztetése miatt perbe fogták és **száműzték** Cicerót (Kr. e. 58). A *Palatinuson* levő házát lerombolták, és helyére *Libertas* istennő szentélyét állították fel. Másfél év múlva visszatérhetett száműzetéséből. Róma ünnepelve fogadta, de ő régi befolyását már nem tudta visszanyerni. A *Caesar* és *Pompeius* között kitört polgárháborúban *Pompeius* oldalára állt, s a *pharszaloszi* csata után (Kr. e. 48) csak *Caesar* kegye folytán térhetett vissza Rómába. Ekkor visszavonult vidéki birtokára (*Tusculanum*), ahol irodalmi és filozófiai munkásságának élt. **Legjelentősebb államelméleti művei**, a *De re publica* és a *De legibus*, a *Caesar* és *Pompeius* kiegyezése után rászakadt politikai tehetetlenségben születtek. Címükben *Platónra* utaló, valójában Cicero *eklekti-*

cizmusát tükröző *dialogusok* ezek az ideális államformáról, ill. a természeti, vallási és állami jogról.

Legtöbb filozófiai műve az *erkölcsstan* területére tartozik. Leányának, *Tulliának* halála után a filozófiában keresett vigasztalást. A boldogság kérdéseit vizsgálta a *Tusculanae disputationes* (Tusculumi viták) című művében, a *De finibus bonorum et malorum* (A legfőbb jóról és rosszról) címűben pedig az erkölcsi jó és rossz fogalmát. A *Cato maior de senectute* című írásában az öregkor dicséretét, a *Laelius de amicitia*-ban az igaz barátságról szóló fejtegetéseit olvashatjuk. A *De officiis* (A kötelességekről) fiához, *Marcushoz* szól: Cicero kifejti, hogy az erkölcsi jó egyúttal hasznos is, az erkölcsstelen dolog pedig sohasem lehet hasznos. (Ezt a művet *Kölcsey* hosszasan tanulmányozta *Parainesis*e megírása előtt.)

Írt Cicero a *teológia* területére tartozó filozófiai műveket is, pl. *De natura deorum*, *De fato*, *De divinatione*.

Magányából Caesar meggyilkolása ragadta ki. *Octavianus* mellé állt, mivel *Antonius*-ban látta Caesar egyeduralmi törekvéseinek folytatóját. A római *res publica* igaz híveként támadta *Antonius*t (*Philippikák*), és a haza ellenségének nyilvánította. Ám politikai érzéke most sem bizonyult jónak. Létrejött a második triumvirátus, és *Octavianus* hálátlanul *Cicerót* is kiszolgáltatta *Antonius* bosszújának. A **proscribáltak listájára került**, és menekülése közben *formiaei* villájában Kr. e. 43-ban megölték. Cicero levágott fejét *Antonius* Rómában közszemlére tette ki.

PENSA

1. Fordíts le vagy írd körül minden fogalmat vagy műcímet, ami a Ciceróról szóló ismertetésben latinul szerepel!
2. Cicero, a *homo novus* minden hivatalt *suo anno* viselt. A magistratusokról tanulatokat felidézve számítsd ki, mely években töltötte be az említett tisztségeket!
3. Cicero családjának mely tagjairól olvastunk első tankönyvünkben?
4. Mondjuk el saját szavainkkal, mit olvastunk arról latinul, hogyan találta meg Cicero Arkhimédész sírját!
5. Milyen eszmei és milyen praktikus célt szolgálhatott, hogy Cicero házának helyére *Libertas* istennőnek építettek szentélyt?
6. Milyen alapszavakból, milyen képzőkkel alakították ki a Cicero-verseny elnevezését?
7. Nézz utána, miért „ciceró”-nak nevezik azt a betűnagyságot, amely M. T. Cicero nevét őrzi?
8. Mire utal a *tuszkulánium* szó, és ma mire használjuk?

A mai nemzetközi Cicero-verseny emblémája

Cicero levelezése

Elsősorban a leveleknek köszönhető, hogy **Cicero emberi tulajdonságait** jobban ismerjük, mint bármely ókori alkotóét. Sem görög, sem római szerzőtől nem maradt ránk hasonlóan értékes, gazdag levélgyűjtemény. Magánlevelezését Cicero nem akarta publikálni; „Nem szeretném, ha idegenek kezébe kerülne”, írja egy helyen. De felszabadított rabszolgája, *Tiro* Cicero halála után kiadta a leveleket, kiszolgáltatva ezzel Cicerót a – sokszor méltánytalanul ítélő – utókori olvasónak. Ezekben láthatjuk, milyen őszintén tárulkozik ki Cicero barátja, *Atticus* előtt vagy családtagjai előtt. Bizalmasan vall vágyairól, aggodalmairól, vívódásairól, reményeiről és csüggedéseiről: egyaránt megmutatkozik emberi kiválósága és gyöngesége. A görög–latin kultúra tájain otthonosan mozgó, a humanista eszményt megtestesítő, a köztársasághoz a mártírhálálig hű Cicerónak személyiségét az emberi hibák, gyöngeségek csak élettelibbé teszik.

De nemcsak a szerző portréja rajzolódik ki előttünk a levelekből, hanem Cicero kortársainak az alakja is, hiszen az események forgatagában kapcsolatba került *Pompeius*szal, *Caesar*szal, *Brutus*szal és szinte minden jelentős történelmi személylyel. Szemünk előtt játszódnak le a levelekben a viharos kor drámái, látjuk az események titkos mozgatórugóit, amelyek a küzdő erőket mozgatják. Cicero levelei nem csekély forrásértékű *történelmi dokumentumok*.

A levelek a **csiszolt latin próza** nyelvén szólalnak meg, a retorika ünnepélyessége nélkül, gazdagítva a kötetlen, mindennapi beszéd elemeivel. Olykor keresetlenül egyszerűek, máskor csipkelődők; adomák, csattanók, utalások, idézetek színesítik őket.

A **Cicero-levélgyűjtemény** 931 darabjából 70 Cicerónak írt levél, a többit ő írta különböző személyekhez:

- *Ad familiares* (Kr. e. 62–43. – 16 könyv, családtagjaihoz, barátaihoz, Tiróhoz írott levelek).
- *Ad Atticum* (Kr. e. 63–43. – 16 könyv, idetartozik a leveleknek több mint a fele).
- *Ad Quintum fratrem* (Kr. e. 60–54. – 3 könyv, 28 levél).
- *Ad M. Brutum* (2 könyv, 16 levél).

Cicero követői e műfajban a rómaiak közül *Plinius* és *Seneca* lesznek, de hatása érződik az európai irodalom későbbi nagy levélíróinak (Petrarcának, Erasmusnak, Mikes Kelemennek) művein is.

Cicero-levél részlete. Humanista (XV. századi) Cicero-kézirat. (Párizs)

PENSA

1. Vajon melyik levélgyűjteményből való ez a lap?
2. Melyik praenomen viseli a címzett?
3. Mit jelent itt az *incipit*?
4. Mit jelöl a kézirat felső szélén található három betű? Mit jelent magyarul?

Ad fam. XIV. 1.

Tullius Terentiae suae, Tulliolae suae, Ciceroni suo s. d.³

Ezt a levelet Cicero száműzetése kezdetén írta feleségének, Terentiának Kr. e. 58 végén, mikor Brundisiumból Dyrrhachiumba hajózott. Innen a macedóniai Theszalonikába ment, majd visszajött Dyrrhachiumba, hogy – ha hazatérhet – a lehető leghamarabb érjen Itáliába. A levélből kitűnik, hogy önvád kínozza Cicerót a családjára szakadt nyomorúság miatt.

1. Et litteris⁴ multorum et sermone omnium perfertur ad me⁵ incredibilem tuam virtutem et fortitudinem esse teque nec animi neque corporis laboribus defatigari. Me miserum!⁶ Te ista virtute⁷, fide, probitate, humanitate tantas aerumnas propter me incidisse, Tulliolamque nostram, ex quo patre tantas voluptates capiebat⁸, ex eo⁹ tantos percipere¹⁰ luctus¹¹! Nam quid ego de Cicerone dicam? Qui cum primum sapere coepit¹², acerbissimos dolores miserasque percepit. Quae si, tu ut scribis, „fato facta” putarem, ferrem paulo¹³ facilius; sed omnia sunt mea culpa commissa, qui ab iis me amari putabam, qui inuidebant¹⁴; eos non sequebar, qui petebant¹⁵...

³ s. d. – salutem dicit, szokásos levélkezdő formula

⁴ litteris: litterae, -arum f „levél, levelek”

⁵ perfertur ad me „tudomásomra jut”

⁶ Me miserum! accusativus exclamationis: „Ó, én szerencsétlen!”

⁷ ista virtute „te, a (köztudottan férfias) bátorságú nő”

⁸ capiebat a praet. impf. a meg nem történt cselekvésre utal

⁹ ex eo ti. patre

¹⁰ percipere... luctus „bánatot él át”, „búban van része”

¹¹ Te... luctus! acc. cum inf. vezérige nélkül

¹² cum sapere coepit „mióta eszét tudja”

¹³ paulo abl. mensurae

¹⁴ qui inuidebant Pompeius és Hortensius tanácsolta Cicerónak, hogy térjen ki Clodius haragja elől

¹⁵ petebant itt „igyekeztek” ti. segíteni (Caesar egyiptomi alvezérséget ajánlott fel Cicerónak, ezt ő visszautasította)

5. ... Quod ad me, mea Terentia, scribis te vicum vendituram, quid, obsecro te – me miserum –, quid futurum est?¹⁶ Et si nos premet eadem fortuna, quid puero misero fiet? Non queo reliqua scribere; tanta vis lacrimarum est¹⁷; neque te in eundem fletum adducam, tantum scribo: si erunt in officio amici¹⁸, pecunia non deerit; si non erunt, tu efficere tua pecunia non poteris. Per fortunas miseras nostras, vide¹⁹, ne puerum perditum perdamus; cui si aliquid erit²⁰, ne egeat, mediocri virtute opus est²¹ et mediocri fortuna, ut cetera consequatur.

6. Fac valeas et ad me tabellarios mittas, ut sciam, quid agatur et vos quid agatis. Mihi omnino iam brevis exspectatio est, Tulliolae et Ciceroni salutem dic. Valete. D. a. d. VI. K. Decembr.²² Dyrrhachio

7. Dyrrhachium veni, quod et libera civitas est et in me officiosa et proxima Italiae; sed si offendet me loci celebritas, alio me conferam, ad te scribam.

PENSA

A levélformula

1. Hol szerepel a levél írójának neve a rómaiaknál? És ma, minálunk?
2. Hol és milyen esetben szerepel a levél címzettje itt? És nálunk?
3. A megszólítás, a kezdő jókívánság-formula hol szerepelt, és hol szerepel ma?
4. Látjuk-e ebben a levélben azt az udvariassági elvárást, hogy előbb a címzethez szóljunk, aztán írjunk magunkról?
5. Mondhatjuk-e, hogy Cicero levelében is megvan mai leveleink két leggyakoribb témája: kifejtjük véleményünket valamiről, és tanácsot adunk valamivel kapcsolatban a címzettnek?
6. Hol és hogyan szerepel Cicerónál a ma is szokásos, a címzett egészségére vonatkozó jókívánság?
7. A címzett családtagjai iránti érdeklődés, az őket is üdvözlés szokása hogyan jelenik meg ebben a levélben?
8. A mai „várom választ” kifejezés megfelelőjét hol találjuk Cicero levelében?
9. A levélzáró elköszönést milyen szavakkal fordíthatjuk?
10. A levél keletkezésének helyét és idejét hová írták a rómaiaknál, és hová írjuk ma?
11. Cicero levelében hová írhatnánk a *P. S.* jelzést?

¹⁶ *quid... quid futurum est?* „hát mi lesz (ebből)?”

¹⁷ *tanta vis lacrimarum est* „úgy elárasztják szememet a könnyek”

¹⁸ *si erunt in officio amici* „ha barátaink teljesíteni fogják kötelességüket”

¹⁹ *vide!* „vigyázz!”

²⁰ *cui si... erit* relatív mondatfűzés; a *cui* dat. possessivus

²¹ *opus est* amire szükség van: abl. inopiae

²² *D. a. d. VI. K. Decembr. Datum ante diem sextum Kalendas Decembres* „Kelt a decemberi Kalendaet megelőző 6. nap (vége) előtt” (= november 26-án)

Kalendarium – A római naptár

A rómaiak **az évet** a város alapításától (*ab urbe condita*: Kr. e. 753) számlálták, de az év consulgjainak nevével is jelölték.

A **hónapok napjait** nem az általunk megszokott folyamatos sorszámozással, hanem három határnaphoz viszonyított jelöléssel jelölték. E határnapok a következők: *Kalendae*, *-ārum f* a hónap első napja, *Idus*, *-ūs f* a hónap középső napja, *Nonae*, *-ārum f* az Idus előtti 9. nap.

A hónapok neveinek lehetnek főnévi és melléknévi alakjai, keltezéshez azonban a melléknévi alakot használták: *Ianuarius 3*, *Februarius 3*, *Martius 3*, *Aprilis 2*, *Maius 3*, *Iunius 3*, *Iulius 3*, *Augustus 3*, *September 3*, *October 3*, *November 3*, *December 3*.

A *Kalendae*, *Idus*, *Nonae* napját *puszta ablativus temporisszal* jelölték a megfelelő hónapnév jelzőként való hozzácsatolásával, pl. *Idibus Martiis* március 15-én. A határnapokat közvetlenül megelőző és követő napot a *pridie*, illetve *postridie* adverbiummal és a határnap accusativusával tüntették fel, például: *pridie Kalendas Decembres* (= a decemberi Kalendaet megelőző napon) november 30-án, *postridie Kalendas Augustas* (= az augusztusi Kalendaet követő napon) augusztus 2-án.

A többi napot az utána következő határnaphoz viszonyítottan, és pedig visszafelé számítva jelölték meg, de úgy, hogy mind a határnapot, mind a megjelölendő napot is hozzászámították.

GRAMMATICA

I. Alaktan

1. Az *iste* névmás

Az *iste*, *ista*, *istud* névmás úgy ragozódik, mint az *ille*, *illa*, *illud*, tehát névmási genitivusa *istius*, névmási dativusa *isti*. Fordítása: ez (a te ... d).

2. Az **ind. praet. impf.** néha azt jelenti, hogy „kellett volna (de nem történt meg)” a cselekvés, pl. *capiebat* itt: kellett volna kapnia.

II. Esettan

1. **Accusativus exclamationis** (= a felkiáltás accusativusa). A latin acc.-szal fejezheti ki azt, amit a magyar felkiáltás alanyesettel, pl. *me miserum!* én szerencsétlen! Ilyenkor a latinban egy ki nem tett tárgyas ige értendő az acc.-hoz, pl. (*videte*) *me miserum!* (nézzetek) engem szerencsétlent!

2. **Ablativus mensurae** (= mértékhatározó ablativus). A mértéket puszta ablativus fejezi ki középfokú melléknevek, adverbiumok és olyan „fokozást” jelentő igék mellett, mint pl. *superare* fölülmúlni vkit vmivel, *abesse* távol lenni vmitől vmennyire. Gyakori mértékhatározók: *multo* sokkal; *paulo* kevéssel, kicsivel; *nihilo* semmivel; *quo*, *quanto* mennyivel; *eo*, *tanto* annyival.

III. Szerkezetek

1. Passzív alakú vezérigé mellett is lehet **acc. cum inf.**, amennyiben ez az ige tartalmilag helyettesíthető mondást jelentő igével, pl. *perfertur ad me* „azt mondják (nekem)”.

2. Acc. cum inf. előfordulhat felkiáltásokban vezérigé nélkül is, ilyenkor „hogyz” kezdetű mondatokkal fordítjuk, pl. *Te in tantis aerumnas incidisse!* Hogy ekkora nyomorúságba kerültél! (Tulajdonképpen ez is *acc. exclamationis*.)

IV. A feltételes összetett mondatok

Legjellemzőbb kötőszavuk: *si* (=ha). Legjellemzőbb tulajdonságuk, hogy – úgy, mint a magyarban – a főmondat is, az alárendelt mellékmondat is egyforma módban, egyforma időben szokott állni. A mondatok tartalmának a valósághoz való viszonya alapján háromféle helyzetet különböztethetünk meg:

1. Casus realis: reális helyzet, valóságos eset: ezt az *indicativus* fejezi ki.

Pl. *Si nos premet fortuna, quid fiet?* Ha ránk nehezedik a sors, mi lesz?

2. Casus irrealis: irreális helyzet, lehetetlen eset, *coniunctivusszal* fejezhető ki.

jelenbeli irrealitás:	coni. praet. impf.	fordítása: feltételes mód, jelen idő
múltbeli irrealitás:	coni. praet. perf.	fordítása: feltételes mód, múlt idő

Pl. *Si fato facta putarem, ferrem facilius.* Ha sorsszerűnek gondolnám, könnyebben viselném.

Si tacuisses, philosophus mansisses. Ha hallgattál volna, bölcs maradtál volna.

3. Casus potentialis: esetleges helyzet, lehetséges eset, potenciális lehetőség – ezt is *coniunctivus* fejezi ki.

jelenbeli lehetőségesség:	coni. praes. impf.	fordítása: feltételes mód, jelen idő vagy: <i>esetleg</i> + kijelentő mód, jelen idő
múltbeli lehetőségesség:	coni. praes. perf.	fordítása: feltételes mód, múlt idő vagy: <i>esetleg</i> + kijelentő mód, múlt idő

Pl. *Si hoc dicas, erres.* Ha ezt mondanád, tévednél.

Ha esetleg ezt mondod, (esetleg) tévedsz.

Si hoc dixeris, erraveris. Ha ezt mondtad volna, tévedtél volna.

Ha esetleg ezt mondtad, (esetleg) tévedtél.

PENSA – EXERCITATIONES

1. Írd ki a Cicero-levélből az összes olyan összetett mondatot, ahol a mellékmondat célt vagy célzatosságot fejez ki! Helyezd el őket az alábbi táblázatban!

Főmondat	A mellékmondat kötőszava	A mellékmondat állítmánya

2. Egészítsd ki az alábbi kifejezéseket: *incredibil... tuam virtut... et fortitudin...; nec animi nec corpor... laboribus; tantas voluptat...; acerbissimos dolor...; tantos luct...*
3. Változtasd meg az alábbi igealakokat úgy, hogy az indicativusban állók coniunctivusba kerüljenek, és fordítva (miközben az ige többi jellemzője változatlan marad): *capiebat, dicam, percepit, scribis, putarem, ferrem, commissa sunt, invidabant, petebant, valeas, sciam, perdamus, mittas, agatur, agatis!*
Pl. *capiebat: caperet.*
4. Csoportosítsd nemük szerint az alábbi, harmadik declinatiós főneveket: *sermo, virtus, fortitudo, corpus, labor, probitas, humanitas, voluptas, dolor.*
5. Írd ki a levélből az összes feltételes mondatot, és „minősítsd” őket!
6. Fejtsük ki saját szavainkkal a levélből származó Cicero-szállóigéket!

Si fato facta putarem, ferrem paulo facilius.

Ab iis me amari putabam, qui invidabant; eos non sequebar, qui petebant.

Si aliquid erit, ne egeat, mediocri virtute opus est et mediocri fortuna, ut cetera consequatur.

Cicero, a szónok

Cicero neve – az antikvitástól napjainkig – **egyét jelent az ékesszólással**. E műfaj virágzásának alapfeltétele a demokratikus államrend. **Az ékesszólás fontos eszköz** volt a római polgár számára a **politikai pályán**. Cicero főleg szónoki tehetségének köszönheti politikai sikereit.

Ifjúkorától kezdve tudatosan készült erre a pályára. 25 éves korára már megalapozta hírnevét a *Sextus Roscius Amerinus* érdekében mondott beszédével, amelyben Sulla egyik pártfogoltját leplezi le merészen a *proscriptiók*kal kapcsolatos szennyves vagyonszerzési ügyben.

A korabeli divatos szónoki stílusok, a díszített, nagy érzelmi hullámokat kedvelő *asianus* („ázsiai”), illetve a teljes dísztelenségre törekvő *atticista* („attikai”) stílusok közül Cicero kezdetben az előbbi követője, később, görögországi tanulmányútja után, a kettő közötti középút híve. Vallja, hogy a szónoknak a túldíszítettség és teljes dísztelenség között a középutat kell választania, hogy beszéde hatásos is legyen. Példaképe *Démoszthenész*, akit talán túl is szárnyal. Görögországban vértetzi fel magát az igazi ékesszóláshoz nélkülözhetetlen *filozófiai* műveltséggel.

Rómába hazatérve töretlenül ível szónoki és politikai karrierje egészen Kr. e. 63-ig. Ezen időszak egyik csúcspontját jelentik a **Verres elleni beszédek** (Kr. e. 70), **De imperio Cn. Pompei** (Kr. e. 66), **Orationes in Catilinam** (Kr. e. 63).

Ügyvédi és politikai aktivitását a száműzetés szakítja meg. Hazatérése után – bár sok beszédet mond ekkor is – kevésbé sikeres szónoki életszakasz következik. A Caesar és Pompeius közötti polgárháború után csaknem teljesen elhallgat. Március idusát követően az Antonius elleni **Philippicák** megújult lendületét erőszakos halála töri meg.

Száznál több beszédéből a felénél alig több maradt ránk teljesen, húsz töredékesen. Beszédei nem pontosan úgy hangzottak el, ahogy mi olvassuk őket. A szónok szabadon adta elő beszédét (legfeljebb jegyzeteket használt), élénk kapcsolatban volt közönségével, ill. ellenfelével. Időnként rögtönözve felelt a közbeszólásokra. Közben felsorakoztatták a tanúkat, felolvasták az írásbeli dokumentumokat, amelyek a lejegyzett beszédben nem szerepeltek. Cicero közreadott beszédei ezzel szemben művészi egészre csiszolt remekművek, melyek közül egyeseknek az elmondására soha nem került sor. Az elmondott és közreadott beszéd csaknem úgy viszonyul egymáshoz, mint az eleven ember és retusált fényképe.

Verres elleni beszédek (Orationes in Verrem – Verrinák)

Verres a római provinciákban garázdálkodó helytartók tipikus példája: három évig volt *propraetor* Szicíliában, mígnem a szicíliaiak vádat emeltek ellene. **Cicero vállalta el a vád képviselőtét**. Fellépésének politikai jelentősége volt: a korrupt senatusi arisztokrácia ugyanis gyakran hozott a Verreshez hasonlók javára felmentő ítéletet. Ellenük lépett fel Cicero, és be akarta bizonyítani, hogy a lovagrendieknek is lehet szerepük az állam irányításában. A perben ragyogó sikert ér el: már az első

tárgyalás után, mely a tanúk kihallgatásával együtt kilenc napig tartott, Verres védője, *Hortensius*, akit Cicero előtt a legkiválóbb római szónoknak tartottak, feladta Verres védelmét, s Verres száműzetésbe vonult.

A szicíliai állapotokat jól ismerte Cicero, hiszen ott volt *quaestor*, és olyan nagy mennyiségű bizonyító anyagot gyűjtött össze Verres ellen, hogy még további **öt beszédet** tudott belőle szerkeszteni. Ezekben leleplezi Verres mindenféle visszaélését: a megvesztegethetőségtől a római polgár kínzásáig, a gabonaszállítási visszaélésektől a törvénytelen adóbehajtásokig.

A mű különösen érdekes része a második (fiktív) tárgyalás IV. beszéde, amelyet *De signis* (*A műkincsekről*) címen szoktunk emlegetni. Ez arról szól, hogy Verres, a szenvedélyes műgyűjtő Szicíliában köz- és magántulajdonban levő műkincsekből milyen hatalmas mennyiséget szerzett magának törvénytelen úton. Cicero szerint Verrest csak a birtoklás vágya hajtotta a műtárgyak megszerzésére, de hiányzott belőle az igazi szépség megértéséhez szükséges *humanitas*.

A hennai Ceres elrablása

Verres rablásainak történetét Cicero miniatűr elbeszélések láncolatává fűzi, melyek egyenként, önmagukban is érdekesek. Ilyen elbeszélés az is, amelyben kifejti, hogyan rabolta el Verres Hennából az ott különösen nagy becsben álló Ceres-szobrot. Cicero bevezetésképp elmondja, milyen régi és mély tartalmú Szicíliában **Ceres** (a görög **Démétér**) és leánya, **Proserpina** (**Libera**, görögül **Perszephoné** vagy **Koré**) kultusza. A monda szerint Szicíliában született Ceres is, és Szicília közepén, *Hennában* rabolta el Proserpinát az Alvilág ura, *Dis* (*Pluto*, görögül *Hádész*). Mikor a lány a tavaszi réten leszakított egy nárciszt, Hádész virágát, megnyílt a föld, és Hádész – Zeusz beleegyezésével – elvitte őt feleségnek az Alvilágba.

Említést tesz Cicero az **eleusiszi misztériumokról** is. Ezekről az Eleuszisz városában zajló szertartásokról, mint-hogy szigorúan titkosak voltak, keveset tudunk. A közép-pontban valószínűleg Perszephoné elrablásának története állt. A leányát kereső Démétér az Athén melletti Eleusziszbán a király vendégszeretetét élvezte. A monda szerint Démétér hálából a király nagyobbik fiát, *Triptolemoszt* tanította meg elsőként a földművelésre.

A gabona istennője végül megtalálta leányát, de Perszephonének az év egyharmadát uránál, Hádésznál kell töltenie (amint a mag is a földben nyugszik egy ideig), s csak az év kétharmad részében időzhet a földön. Úgy tartották, hogy októberben jöhet fel Perszephoné az anyjához, ezért októberben ünnepelték az athéniak a nagy eleusiszi ünnepeket.

Bernini: Pluto elrabolja Proserpinát

**A hennai Ceres-kultusz eredete
(De signis XLVIII. 106., XLIX. 107.)**

Vetus est haec opinio, iudices, quae constat²³ ex antiquissimis Graecorum litteris ac monumentis²⁴, insulam Siciliam totam esse Cereri et Liberæ consecratam. Hoc

cum²⁵ ceterae gentes sic arbitrantur, tum ipsis Siculis ita persuasum est, ut²⁶ in animis²⁷ eorum insitum atque innatum esse videatur. Nam et natas esse has in iis locis deas et fruges in ea terra primum repertas esse arbitrantur et raptam esse Liberam, quam²⁸ eandem Proserpinam vocant, ex Hennensium nemore, qui locus, quod in media est insula situs, umbilicus Siciliae nominatur. Quam cum²⁹ investigare et conquirere Ceres vellet, dicitur inflammasse³⁰ taedas iis ignibus, qui ex Aetnae vertice erumpunt. Quas sibi cum ipsa praeferret, orbem omnem peragrasse³¹ terrarum.

Propter huius opinionis vetustatem, quod horum in his locis vestigia ac prope incunabula reperiuntur deorum, mira quaedam³² tota Sicilia privatim ac publice religio est Cereris Hennensis. Etenim multa saepe prodigia vim eius numenque³³ declarant, multis saepe in difficillimis rebus praesens auxilium³⁴ eius oblatum est, ut³⁵ haec insula ab ea non solum diligere, sed etiam incolae custodiri videatur.

A Föld „köldöke”, amely a görögök szerint Delphoiban van, görög elképzelés szerint ábrázolva.

Faragott kő, Delphoi, Régészeti Múzeum

²³ *constat ex aliqua re* „alapszik vmin”

²⁴ *litterae ac monumenta* „írott és tárgyi emlékek”

²⁵ *cum... tum* „egyrészt... másrészt”

²⁶ *ut... videatur* következményes mellékmondat

²⁷ *in animis eorum insitum atque innatum est* „velük született és egészen gyökeret vert a lelkükben”

²⁸ *quam* ti. Proserpinam

²⁹ *Quam cum*: relatív mondatfűzés; cum historicum, mint a következő mondatban is

³⁰ *inflammasse* = *inflammavisse*

³¹ *peragrasse* = *peragravisse*

³² *mira quaedam... religio* „valami csodálatos tisztelet(e)”

³³ *vim eius numenque* „isten hatalmát”

³⁴ *praesens auxilium offerre* „hathatós segítséget nyújtani”

³⁵ *ut... videatur* következményes mellékmondat

Ceres tisztelete Rómában (De signis XLIX. 108.)

Nec solum Siculi, verum etiam ceterae gentes nationesque Hennensem Cererem maxime colunt. Etenim si Atheniensium³⁶ sacra summa cupiditate expetuntur, ad quos Ceres in illo errore venisse dicitur frugesque attulisse, quantam esse religionem convenit eorum, apud quos eam natam esse et fruges invenisse constat? Itaque apud patres nostros, atroci ac difficili rei publicae tempore, cum³⁷ Tiberio Graccho occiso³⁸ magnorum periculorum metus ex ostentis portenderetur, P. Mucio L. Calpurnio consulibus aditum est³⁹ ad libros Sibyllinos, ex quibus inventum est Cererem antiquissimam placari oportere. Tum ex amplissimo collegio decemviri sacerdotes populi Romani, cum⁴⁰ esset in urbe nostra Cereris pulcherrimum ac magnificentissimum templum⁴¹, tamen usque Hennam profecti sunt. Tanta erat enim auctoritas et vetustas illius religionis, ut, cum illuc irent, non ad aedem Cereris sed ad ipsam Cererem proficisci viderentur.

GRAMMATICA

Mondattan

A „következményes” **mellékmondat** nem a főmondat valamelyik mondatrészét pótolja, hanem a főmondat következményét írja le. Mivel éppen azt hangsúlyozza, hogy **szoros** összefüggés van a főmondat és az alárendelt mellékmondat között, állítmánya **coniunctivus**ba kerül a consecutio temporum szabályai szerint.

Felismerése: az *ut* kötőszón és a *coniunctivus*on kívül (amiből célhatározói mellékmondatra következtethetnénk), **utalószó** is van a **főmondatban**.

Utalószók és utaló névmások:

- ita – úgy
- sic – úgy
- tam – annyira
- adeo – annyira
- talis – olyan
- tantus – akkora

Fordítása: a mellékmondat állítmánya (a szintén *ut*-tal kezdődő célhatározói mellékmondattól eltérően) nem felszólító, hanem **kijelentő móddal** történik.

³⁶ *Atheniensium sacra* „az athéniak szertartásai(t)”, azaz az eleusiszi misztériumok(at)

³⁷ *cum*: kötőszó

³⁸ *Tiberio Graccho occiso* az idősebb Gracchus fivért Kr. e. 133-ban ölték meg

³⁹ *aditum est ad libros Sibyllinos* „a Sibylla-könyvekhez járultak”, a monda szerint Tarquinius Superbus vásárolta meg 300 philipposzi aranyért a 3 könyvet. Csak senatusi határozat alapján járulhatott a Sibylla-könyvekhez a 10 (később 15) tagú, erre kijelölt papi testület, ha valamilyen baljóslatú prodigium történt.

⁴⁰ *cum* itt: „noha”, „bár”, „jóllehet”; megengedő mellékmondat kötőszava

⁴¹ *Cereris... templum* a plebs kezdeményezésére az Aventinuson Kr. e. 493-ban emelt Ceres-Liber-Libera templom

főmondat	„következményes” mellékmondat	fordítás
rámutatószo	ut ... coni.	úgy ... , hogy ... kijelentő mód

pl. *Hoc ita persuasum est, ut in animis innatum esse videatur.*

Ezt **annyira** hiszik, **hogy** lelkükben gyökerezni **látszik**.

Megjegyzés: előfordulhat, hogy az utalószo hiányzik, de szokatlan szórenddel utal a főmondat arra, aminek következménye a mellékmondatban szerepel.

Pl. *Multis in difficillimis rebus auxilium eius oblatum est, ut haec insula custodiri videatur.*

Olyan sok nagyon nehéz dologban mutatkozott meg a segítsége, **hogy** ez a sziget őrzetében lenni **látszik**.

PENSA – EXERCITATIONES

- Ragozd el a *simulacrum grande et pulchrum* és a *res difficilis* kifejezéseket!
 - Írd le a jelzők közép- és felsőfokát!
 - Ragozd el a középfokokat is!
- Változtasd meg az alább felsorolt igéket és főnévi igeneveket úgy, hogy a cselekvő alakok szenvedők, a szenvedők pedig cselekvők legyenek (miközben a többi jellemző változatlan marad): *consecratum, -am, -um esse; persuasus, -a, -um est; insitum, -am, -um esse; videatur; repertum, -am, -um esse; raptum, -am, -um esse; vocant; situs, -a, -um est; praeferret; peragra(vi)sse; reperiuntur; declarant; oblatum est; diligi; incolí; custodiri; vidistis; videbatur.*
- Írd ki a szemelvényből a nom. cum inf.-kat! Ahol valamelyik eleme hiányzik a szerkezetnek, ott egészítsd ki!
- Keresd ki a szemelvényből az acc. cum inf.-kat, és csoportosítsd őket a verbum regens fajtája szerint: cselekvő igealak / elvont főnév + létige / szenvedő igealak deponens igéből!
- Az athéni démosz népszerű istenségei: Démétér, Dionüszosz, Perszephoné miért a *plebs* körében váltak Rómában különösen kedveltekké? Ceres-Liber-Libera néven olyan istenhármast alkottak, amelynek tisztelete úgyszólván egyenrangú lett a capitoliumi triász tiszteletével. Kik alkotják a capitoliumi triászt? Miért éppen ez a három isten?
- Olvassuk el a homéroszi himnuszok közül a Démétér-himnuszt, és Kallimakhosz Démétérhez írott himnuszt, s vegyük számba a különbségeket!

A Catilina elleni első beszéd (Oratio in Catilinam prima)

A római köztársaság államvezetését védő és politikáját igazoló consul nyilatkozik meg Cicerónak azokban a beszédeiben (I–IV.), amelyeket *Lucius Sergius Catilina* ellen mondott.

Catilina mint elszegényedett nemes a római polgárháborúban, a *Sulla*-párt híveként tűnt fel, és kétes eredetű vagyona miatt perbe nem fogták. Ezért hiába pályázott a consulságra. Ekkor elhatározta, hogy erőszakkal szerzi meg a főhatalmat. Elsősorban az alsóbb néprétegekre támaszkodott, a veteránokra és a gladiátorokra. Hatalomra kerülése esetén az adósságok eltörlését ígérte. (Az államellenes összeesküvésről Cicero egy – a nemesség körében politikai szerepet játszó – római nő, *Fulvia* révén értesült.)

Catilina elleni első beszédét Cicero azon a senatusülésen mondta el, amelyet az államfenntartó *Iuppiter Stator* templomában tartottak (*Stator* eredetileg a szabin háborúban megfutamodást „megállító”, később az államot „fenntartó”). E templom a *Palatium Forum* felőli lejtőjén állt. A beszéd idején őrséggel vették körül.

Bevezetés (exordium)

I. 1. Quo usque⁴² tandem abutere, Catilina, patientia nostra? quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet? quem ad finem sese effrenata⁴³ iactabit audacia? Nihilne te nocturnum praesidium Palati⁴⁴, nihil urbis vigiliae, nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus⁴⁵, nihil horum⁴⁶ ora voltusque⁴⁷ moverunt? Patere tua consilia non sentis? constrictam iam horum omnium scientia teneri⁴⁸ coniurationem tuam non vides? Quid⁴⁹ proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consili⁵⁰ ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris?

I. 2. O tempora! o mores! senatus haec intellegit, consul videt; hic⁵¹ tamen vivit. Vivit? immo vero etiam in senatum venit, fit publici consili particeps, notat et designat oculis ad caedem unumquemque nostrum. Nos autem, fortes viri⁵², satis facere rei publicae videmur, si istius furorem ac tela vitamus. Ad mortem te, Catilina, duci iussu consulis iam pridem oportebat⁵³, in te conferri pestem, quam tu in nos omnis⁵⁴ iam diu machinaris.

⁴² Quo usque... quamdiu... quem ad finem értelmileg mindháromszor „meddig?”

⁴³ a szónok Catilinát egy megvadult lóhoz hasonlítja

⁴⁴ Palati = Palatii

⁴⁵ habendi senatus locus „a senatus tartásának a helye”, „a senatusülés helye”

⁴⁶ horum: ti. senatorum

⁴⁷ voltus = vultus

⁴⁸ omnium scientia tenet „mindenkinek tudomása van róla”

⁴⁹ Quid... quid... ubi..., quos... quid... az arbitraris acc. cum inf.-jától függő kérdések kötőszavai

⁵⁰ consili = consilii (lentebb is még egyszer!)

⁵¹ hic... istius Catilinára mutatva e névmásokat gyakran használja Cicero pejoratív értelemben

⁵² fortes viri „gúnyos értelemben”

⁵³ oportebat „kellett volna”

⁵⁴ omnis = omnes

I. 3. ... Fuit, fuit ista quondam in hac re publica virtus, ut⁵⁵ viri fortes acrioribus suppliciis civem perniciosum, quam acerbissimum hostem coërcerent. Habemus senatus consultum⁵⁶ in te, Catilina, vehemens et grave; non deest rei publicae consilium neque auctoritas huius ordinis⁵⁷; nos, nos, dico aperte, consules desumus.

Tárgyalás (tractatio): a vádak felsorolása

Érvelés (argumentatio)

IV. 8. *Recognosce tandem mecum noctem illam superiorem; iam intelleges multo⁵⁸ me vigilare acrius ad salutem, quam te ad perniciem⁵⁹ rei publicae. Dico te priore nocte venisse inter falcarios (non agam⁶⁰ obscure) in M. Laecae domum; convenisse eodem compluris⁶¹ eiusdem amentiae scelerisque⁶² socios. Num negare audes? quid taces? Convincam, si negas. Video enim esse hic in senatu quosdam, qui tecum una fuerunt.*

IV. 9. *O di immortales! ubinam gentium⁶³ sumus? quam rem publicam habemus? in qua urbe vivimus? Hic, hic sunt, in nostro numero⁶⁴, patres conscripti⁶⁵, in hoc orbis terrae sanctissimo gravissimoque consilio, qui de nostro omnium interitu, qui de huius urbis atque adeo de orbis terrarum exitio cogitent. Hos ego video consul⁶⁶ et de re publica sententiam rogo, et quos ferro trucidari oportebat⁶⁷, eos nondum voce volnero.*

Fuisti igitur apud Laecam illa nocte, Catilina; distribuisti partis Italiae; statuisti, quo⁶⁸ quemque proficisci placeret; delegisti, quos Romae relinqueres, quos tecum educeres; discripsisti urbis partis ad incendia; confirmasti te ipsum iam esse exiturum; dixisti paulum tibi esse etiam nunc morae⁶⁹, quod ego viverem. Reperti sunt duo equites Romani, qui te ista cura liberarent et se illa ipsa nocte paulo ante lucem me in meo lecto interfekturos esse pollicerentur.

⁵⁵ *ista...*, *ut...* coërcerent következményes mellékmondat

⁵⁶ *senatus consultum* ti. *ultimatum*. Cicero a végső esetben életbe lépő senatusi határozatra hivatkozott: „*Videant consules, ne quid res publica detrimenti capiat.*” (Ügyeljenek a consulok, nehogy a köztársaság valami kárt szenvedjen!)

⁵⁷ *huius ordinis* a senatusra vonatkozik

⁵⁸ *multo* abl. *mensurae*

⁵⁹ *quam te ad perniciem* ti. *vigilare*

⁶⁰ *agam* az *ago* jelentése itt: tárgyal, beszél, célozgat

⁶¹ *compluris* = *complures*

⁶² *eiusdem amentiae scelerisque* gen. *qualitatis*

⁶³ *ubinam gentium*: gen. *partitivus*, kérdőszóval: „ugyan hol?”, „miféle nép körében?”

⁶⁴ *in nostro numero* „sorainkban”

⁶⁵ *patres conscripti* = *patres et conscripti* (= patríciusok és összeírottak a lovagok, majd plebejusok közül); a senatus hivatalos megszólítása

⁶⁶ *consul* *appositio praedicativa*

⁶⁷ *oportebat* „kellett volna”

⁶⁸ *quo...* *placeret* „hová látszik jónak” (acc. cum inf.-val)

⁶⁹ *morae* gen. *partitivus*, a *paulum*-hoz tartozik

IV. 10. Haec ego omnia – vixdum etiam coetu vestro dimisso – comperi; domum meam maioribus praesidiis munivi atque firmavi; exclusi eos, quos tu ad me salutatum⁷⁰ mane miseris, cum illi ipsi venissent, quos ego iam multis ac summis viris ad me id temporis⁷¹ venturos esse praedixeram.

V. 10. Quae cum⁷² ita sint, Catilina, perge, quo coepisti; egredere⁷³ aliquando ex urbe; patent portae; proficiscere! Nimium diu te imperatorem tua illa Manliana castra⁷⁴ desiderant. Educ tecum etiam omnis tuos; si minus⁷⁵, quam plurimis⁷⁶ purga urbem. Magno me metu liberabis, modo inter me atque te murus intersit. Nobiscum versari iam diutius non potes; non feram, non patiar, non sinam ...

Befejezés (peroratio)

XIII. 32. Quare⁷⁷ secedant improbi; secernant se a bonis, unum in locum congregentur; muro denique, quod saepe iam dixi, secernantur a nobis; desinant insidiari domi suae⁷⁸ consuli, circumstare tribunal praetoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos et faces ad inflammandam urbem comparare; sit denique inscriptum in fronte uniuscuiusque, quid de re publica sentiat. Polliceor hoc⁷⁹ vobis, patres conscripti, tantam⁸⁰ in nobis consulibus fore⁸¹ diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinae profectio omnia patefacta, inlustrata, oppressa, vindicata esse videatis.

XIII. 33. Hisce ominibus, Catilina, cum summa⁸² rei publicae salute, cum tua peste ac pernicie cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere parricidioque iunxerunt, proficiscere ad impium bellum ac nefarium!

⁷⁰ *salutatum* (supinum accusativusban) célzás a *salutatio* szokására: a *cliensek* (védencek) reggelenként köszönteni szokták *patronusukat*.

⁷¹ *id temporis* gen. partitivus, „abban az időpontban”

⁷² *Quae cum* relatív mondatfűzés

⁷³ *egredere... proficiscere* pass. alakú imperativusok

⁷⁴ *Manliana castra* Manlius Catilina párthíve, fegyveres erőket szervezett Etruriában

⁷⁵ *si minus* „ha kevésbé is”, *minus* adverbium

⁷⁶ *quam plurimis* „a lehető legtöbbször”

⁷⁷ *Quare* relatív mondatfűzés

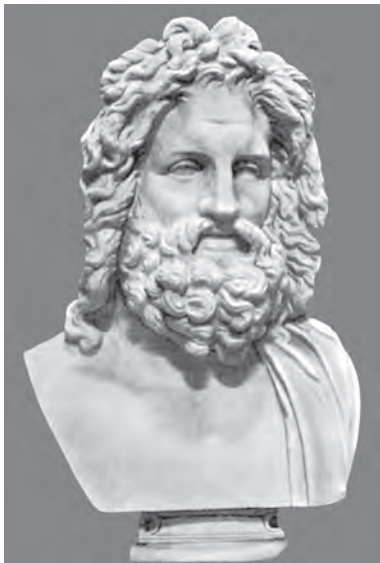
⁷⁸ *domi suae* locativus

⁷⁹ *hoc* előre mutat (tartalmát az acc. cum inf. fejezi ki)

⁸⁰ *tantam... ut... videatis* következményes mellékmondat

⁸¹ *fore* a *sum, esse, fui* act. inf. instans alakja, itt *futuram esse* helyett

⁸² *cum summa... salute* „legfőbb üdvére”

Iuppiter (Kr. e. IV. sz.-i görög szobor római másolata, az ún. „otricoli Zeus”) (Róma, Vatikán)

Fohászkodás (obsecratio)

XIII. 33. Tu, Iuppiter, qui isdem⁸³, quibus haec urbs, auspiciis a Romulo es constitutus, quem Statorem huius urbis atque imperi⁸⁴ vere nominamus, hunc et huius socios a tuis ceterisque templis, a tectis urbis ac moenibus, a vita fortunisque civium omnium arcebis⁸⁵; et homines bonorum inimicos, hostis⁸⁶ patriae, latrones Italiae, scelerum foedere inter se ac nefaria societate coniunctos⁸⁷, aeternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.

Cicero beszéde nem maradt hatás nélkül. Catilina eltávozott a senatusból, sőt Rómából is. Mikor Catilina tovább szervezkedő párthívei a *gall allobroxokat* is be akarták vonni összeesküvésükbe, Cicero az összeesküvőket elfogatta és bírói ítélet nélkül kivégeztette. (Erre hivatkozva kényszerítette ki később *Clodius* Cicero száműzését.) Catilina utóbb a *Manlius* szervezte haderő élére állt, *Etruriában Pistoriánál* (ma: Pistoia) vereséget szenvedett, s maga is elesett.

STILISTICA

Cicero Catilina elleni első beszéde tele van túlfűtött szenvedéllyel. Önnön személyében az államvezető consul helyzetét is válságosnak ítéli a szónok. Ezért mutatkozik benne viharos érzéshullámozás, ezért ez a szónoki beszéd a stílusalakzatoknak valóságos tárházát nyújtja az egykori hallgatónak, a mai olvasónak.

Mindjárt az elején szónoki kérdések halmaza zúdul a perbe fogott Catilinára. Tárgyilag *in medias res* fog beszédébe a szónok, személyesen az *argumentum ad hominem* egy-egy elevenbe vágó fegyverével sújt. A szónoki kérdéseket mihamar felkiáltások váltják fel. Az ellentétek éles szembeállítása (*antithesis*) először abban nyilvánul meg, hogy Catilina hazaárulásának ellenpólusaként a régi hazafias erényre (*virtus*) hivatkozik Cicero. Attól sem riad vissza, hogy – további hatáskeltés végett – saját felelősségét, sőt mulasztását hangoztassa (*nos... consules desumus*).

Mikor az összeesküvés tényanyagának bizonyítékait sorakoztatja fel, ismételten a fokozás stílusesszközével él: „*qui de nostro omnium interitu, qui de huius urbis atque adeo de orbis terrarum exitio cogitent*”. Külön figyelmet érdemel az *orbis terrae* után következő *orbis terrarum* szókapcsolatbeli fokozás. Kivált elemében van a szónok ak-

⁸³ *isdem* = *iisdem*

⁸⁴ *imperi* = *imperii*

⁸⁵ *arcebis... mactabis* fut. impf. felszólító értelemben

⁸⁶ *hostis* (= *hostes*)... *latrones* app. praedicativa

⁸⁷ *coniunctos* participium coniunctum

kor, mikor Catilina távozását követeli: *perge... egredere... proficiscere*, majd: *non feram, non patiar, non sinam*. E szinonimák egymásutánja még erőteljesebben hat, mint (az egyébként gyakori) tagmondatok eleji szóismétlés (*anaphora*). Végül az egész beszédnek méltó befejezése az *obsecratio*, a Iuppiterhez intézett ünnepélyes könyörgés.

GRAMMATICA

I. Alaktan

1. Három részből álló névmások

Vannak névmások a latinban, amelyek két ragozható részből és egy ragozhatatlan részből állnak, mégis egybe kell írni őket, és a két ragozható részt ragozni kell. Ilyen pl. (főnévi használatban) *unusquisque, unumquidque* = minden egyes személy, ill. dolog; (melléknévi használatban) *unusquisque, unaquaeque, unumquodque* = minden egyes; névmási genitívusuk: *uniuscuiusque* – mindegyiknek a...; hímnemű acc.: *unumquemque*.

2. A passzív imperativus

Ahogy az imperativus activumánál, úgy ennek passzív párjánál is csak sing. 2. és plur. 2. személy volt használatos.

Képzése: impf.-tő + sing. 2. **-re** / plur. 2. **-mini**

A *kötőhang* a 3. coniugatióban egyes számban: *e*, többes számban: *i* (az *i* tövűeknél ezek az *i* helyére kerülnek). A sing. 2. személy olyan, mint az inf. imperfectus activi!

	1.	2.	3. (msh. tő)	3. (i- tő)	4.
sing. 2.	laudare	habere	dicere	capere	audire
plur. 2.	laudamini	habemini	dicimini	capimini	audimini

Fordítása: passzív felszólítás: laudare = dicsértess! dicsérjenek téged!

A *deponens igéből* szenvedő formájú, de cselekvő jelentésű imperativus képződik.

Pl. hortare	merere	loquere	patere	experire
hortamini	meremini	loquimini	patimini	experimini

Fordítása: hortare = biztass!

3. Alakváltozatok, összevonások

a) Az *-ius, -ium* végű névszók sing. gen.-ii végződését gyakran *-i-vé* vonják össze, pl. *consili, Palati*.

b) A passzív igealakok sing. 2. személyének ragjaként – főként futurumban – *-ris* helyett olykor *-re* is előfordulhat, pl. *abutere = abuteris*.

c) Ha a perfectumtő *v*-re végződik, akkor a *v* (esetleg az utána következő *magánhangzóval együtt*) kieshet, pl. *confirmasti = confirmavisti*.

d) A létige act. inf. instans alakjai (alany- és tárgyesetben, egyes és többes számban is) kifejezhetők ezzel a formával is: **fore** (= *futurus 3 esse*).

e) Az *i-* tövűeknél a plur. acc. lehet *-is* végződésű, pl. *partis Italiae; urbis partis*.

4. A locativus sajátos esete, amikor a névszónak van -i végű locativusa, de a rá vonatkozó melléknév a névszó eredeti neme szerint kerül a genitivusszal azonos esetbe, pl. *domi suae*.

II. Esettan

1. Genitivus partitivus (részelő genitivus): Az a névszó, amelyből egy bizonyos részt (sokat, keveset, valamekkora mennyiséget vagy valakit, valamit) kiemelünk, többes genitivusba (egyes számú főnevek, gyűjtőfogalmak esetén egyes számú genitivusba) kerül. Amit kiemelünk, az nemcsak főnév vagy melléknév, hanem névmás, számnév, kérdőszó is lehet.

Pl. *quem nostrum* kit közölünk,
quid consili milyen tervet.

2. Genitivus qualitatis (minőséget, tulajdonságot kifejező genitivus): A főnév mellett álló újabb főnév és melléknév, amelyek genitivusban vannak, minőségjelzőt fejezhetnek ki. Leggyakrabban belső (lelki, észbeli) tulajdonságok kifejezésére szolgált, míg az ablativus qualitatis inkább külső (testi) jellemzők meghatározására volt használatos.

A gen. qualitativum magyarra általában -ú, -ű végű melléknévvel fordítjuk.

Pl. *eiusdem amentiae*... *socios* ugyanolyan örültségű... társakat.

3. Mértékhatározó accusativus: *A mennyire?* kérdésre a névszó pusztán acc.-a válaszolhat, pl. *nihil* semmit, egy csepp sem.

III. Mondattan

„**Módbeli eltérést**” tapasztalunk – a magyarhoz képest – a szükségességet kifejező igéknél, mert ezek praeteritum alakjait feltételes móddal fordítjuk, amennyiben nem következett be a „kellő” cselekvés.

Pl. *oportebat* kellett volna.

A magyar állapothatározónak a latinban több megfelelője lehet:

1. Az attributum praedicativum (állítmányi jelző) **melléknévvel** vagy melléknévhez közel álló szófajjal (pl. sorszámnévvel) fejezi ki az állítványhoz kapcsolódó állapotot. Magyarra határozóval fordítjuk.

Pl. *homines*..., ... *vivos mortuosque mactabis* az embereket..., ...élőkként és holtaként (éltükben és holtukban) sújtsd le!

2. Az appositio praedicativa (állítmányi értelmező) **főnévvel** fejezi ki az állítványhoz kapcsolódó állapotot. Magyarra határozóval vagy *mint* szócskával bevezetett főnévvel fordíthatjuk.

Pl. *homines*..., *hostes patriae mactabis* az embereket..., mint a haza ellenségeit (a haza ellenségeiként) sújtsd le!

3. A participium coniunctum (kapcsolt **participium**) bármely, névszóval kifejezett mondatrészhez kapcsolódhat. Ilyen szerepében a participium perfectum az állítmányhoz képest előidejűséget és cselekvő tartalmat fejez ki (mint az *ablativus absolutus* szerkezetben). Magyarra mellékmondatlall (időhatározói, okhatározói, feltételes, vonatkozó mellékmondatlall) fordíthatjuk.

Pl. *homines...*, *societate coniunctos...* *mactabis* az embereket, akik társulásban egyesültek, sújtsd le!

PENSA – EXERCITATIONES

1. Az adott főnév mellett melyik jelentésárnyalatát választanád az adott melléknévnek?
 - a) *vox gravis*; *cibus gravis*, *senatus gravis*
 - b) *telum acre*; *vigiliae acres*; *hostis acer*; *ingenium acre*
 - c) *mors acerba*; *uva acerba*; *hostis acerbus*
2. a) A szemelvény igéi közül melyikből származnak a *patientia*, *sententia*, *scientia*, *exitium*, *salutatio* főnevek?
 - b) A *salus*, *vulnus*, *profectio*, *vox* főneveknek milyen igéi alakja szerepel a szemelvényben?
 - c) Van-e olyan főnév a szemelvényben, amelynek melléknévi alakja is előfordul itt?
3. Hányféle coniugationának hányféle alakja lehet *-ere* végződésű? És *-ēre* végződésű?
4. „Vedd leltárba” a szemelvény összes gen. partitivusát! Hol látsz sing., és hol plur. gen.-t? Hol látsz névmást, mennyiséget, kérdőszót a sokból vagy az egészről kiemelve?
5. a) Keresd a szemelvényben participium coniunctumot tartalmazó mondatot!
 - b) Fordítsd le ezt a participium coniunctumot tartalmazó sententiát:
Improbo homini ne verum quidem dicenti credimus.
6. a) Keresd a szemelvényben appositio praedicativát!
 - b) Milyen mondatrészek az aláhúzott szavak, és hogyan fordítandók?
Senatores multi convenerunt. Cicero primus in senatu orationem habuit.
7. Keresd meg a szemelvény két gerundivumos szerkezetét, és add meg a magyaros fordítását!
8. Gyűjtsd ki táblázatszerűen a szemelvény acc. cum. inf. szerkezeteit!
 - a) vezérige; acc.; aktív infinitívus
 - b) vezérige; acc.; passzív (alakú) infinitívusHogyan lesz magyar megfelelőjük „hogy” kezdetű mellékmondatlall?
9. Keresd egy-egy példát a szövegből a *quem* kérdőnévmási alak főnévi és melléknévi használatára!

10. Keress egy-egy példát arra, hogy a *quod* nemcsak vonatkozó névmás, hanem kötőszó is lehet!

11. a) Gyűjtsük ki a szemelvényből a függő kérdéseket az alábbi séma szerint!

főmondati állítmány	kérdőszó	az alárendelt mondat állítmánya

b) Magyarázzuk meg a mellékmondat igeidő-használatát!

12. Keressünk példát arra, hogy a *quid?* kérdőnévmás után hol indicativus, hol coniunctivus áll! Mi az oka?

13. Keress a szemelvényből három-három példát arra, hogy a *qui* után állhat indicativus is, coniunctivus is! Mi ennek az oka? Hogyan tükröződhet ez a magyarra fordításban?

14. Keress a szövegben két következményes mellékmondatot, ahol a főmondatban „rámutató” névmás segít felismerni az *ut* szerepét! Fogalmazd meg, mi a „felismerés” „következménye” a magyar mellékmondat használatában!

15. Gyűjtsd ki a szemelvényből (az V. résztől a végéig), hogy hányféleképp (hány móddal, idővel, számmal) fejezi ki a felszólítást Cicero!

16. A szemelvényből származó szállóigéket

a) tanuld meg kívülről!

b) fordítsd le szállóigéhez illő módon!

Quo usque tandem...

Quo usque tandem abutere patientia nostra?

Quem nostrum ignorare arbitraris?

O tempora! o mores!

Fuit, fuit quondam in hac re publica virtus...

Nos, nos consules desumus.

O di immortales!

Quam rem publicam habemus?

In qua urbe vivimus?

Perge, quo coepisti!

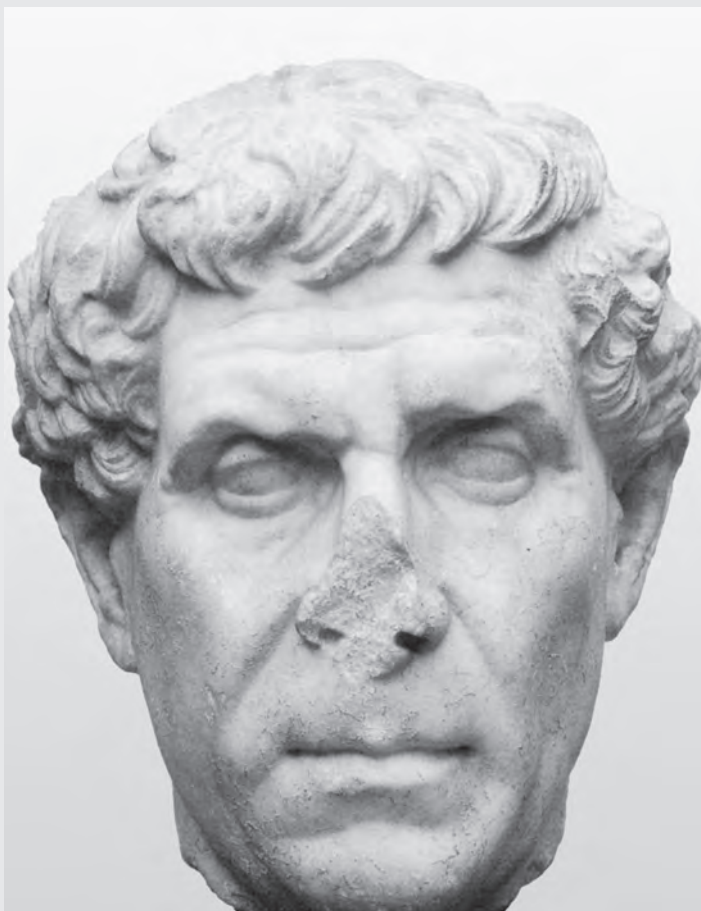
Patent portae. Educ tecum etiam omnes tuos!

Modo inter me atque te murus intersit.

Non feram, non patiar, non sinam.

Secedant improbi!
Sit inscriptum in fronte uniuscuiusque, quid sentiat.
his ominibus
...quem statorem huius urbis vere nominamus...
A vita fortunisque civium omnium arcebis!
hostis patriae

17. Vizsgáld meg az alábbi cicerói mondatot és annak Borzsák Istvántól származó műfordítását! Milyen hasonlóságokat és különbségeket találsz a két mondat között?
Constrictam iam horum omnium scientia teneri coniurationem tuam non vides?
Bilincsekbe verve valamennyiünk tudatában a te összeesküvésed, nem látod?
18. „*Video in senatu quosdam, qui tecum una fuerunt.*” – mondja Cicero.
Nézz utána Sallustius Catilina összeesküvéséről szóló művében, hányan lehettek ott az összeesküvők közül a senatusban (hányan voltak a szenatori rend tagjai)!
19. Nézz utána a római „címzésnek” (városrész, utca, házszám)!
20. Nézz utána, milyen volt az ágy, a szobaberendezés a rómaiaknál!

Publius Vergilius Maro

Kr. e. 70–19

(Koppenhága, Carlsberg Glyptotek)

Márványportré, a költő halálának évében készült, athéni mestertől származó mű másolata. Gondolataiba merült, befelé figyelő, szelíd embernek ábrázolja a költőt.

Publius Vergilius Maro

Élete

A római kultúra **aranykor**ának egyik legkiemelkedőbb alkotója volt Vergilius (egyenrangú tehetségként csak költőtársa és barátja, Horatius jöhet számba). E ténymegállapítás fordítva is igaz: az, hogy Augustus korának irodalmát a legnemesebb fém nevével aranykornak minősíthetjük, elsősorban e két költő remekműveinek köszönhető.

Külső körülmények és belső adottságok igen szerencsés találkozása hozta létre az utókor számára mintául szolgáló művészi értékeket. Vergilius (Horatius ugyancsak) alacsony sorból származó tehetség; mindketten átélték ifjúkorukban a polgárháborúk esztelen tombolását, s felnőttként már valóban értékelhették az augustusi békét. Augustus pedig felismerte, hogy uralmának biztosítéka az, ha a legjobb erőket maga mellé állítja, s ideológiáját a legtehetségesebb művészek meggyőződéssel hirdetik.

Vergilius, a római irodalom legnagyobb epikus költője, Kr. e. 70-ben a *Mantua* (ma: Mantova) melletti *Andes* községben született **egyszerű családból**: apja fazekas, majd kisbirtokos, anyja parasztasszony volt. Vergiliust egész életében végigkíséri a **föld szeretete**. Ifjúkorában a természettudományok érdekelték: ennek hatása műveiben is tükröződik. Szülei jóvoltából a közeli *Mediolanumba* (ma: Milano) került, ott kezdte tanulmányait. Azután Rómában retorikát tanult, de szerény, visszahúzó természete miatt szerepelni nem szeretett, így a szónoklást igénylő politikai pálya nem vonzotta. A filozófia és költészet határozta meg élethivatását. Hatott rá az epikureus *Lucretius*, valamint *Catullus* és köre.

A Caesar meggyilkolása után kitört **polgárháború** Vergiliust is súlyosan érintette; a polgárháború végén ugyanis a győztes hadsereg veterán (kiszolgált) katonáit földdel jutalmazta. Ennek során Vergilius atyjától örökölt birtoka is veszélybe került, és ekkor barátai tanácsára Rómába költözött, ahol költeményeire maga a későbbi Augustus is felfigyelt. A nagy műpártoló, *Maecenas* segítségével **Neapolisban** (ma: Nápoly) telepedett le Vergilius, itt élt és alkotott, a zajos Rómába csak ritkán látogatott, zavarta egyre növekvő népszerűsége. Fő művét, az *Aeneist* tíz évig írta, de még mindig nem érezte tökéletesnek. Be akarta utazni azokat a távoli tájakat, ahol művének főhőse megfordult. A tengerig már nem juthatott, **Brundisium** (a mai Brindisi) kikötőjében halt meg Kr. e. 19-ben. Utolsó kívánsága az volt, hogy Nápolyban temessék el. Ezt olvashatjuk sírversében, amely életének három meghatározó helyszíne után három fő művének tárgyát is megemlíti egy-egy szóval:

Mantua me genuit, Calabri⁸⁸ rapuere,⁸⁹ tenet nunc
Parthenope⁹⁰: cecini pascua, rura, duces.

⁸⁸ *Calabri* Brundisium városa az ókori Calabriában volt

⁸⁹ *rapuere* = rapuerunt

⁹⁰ *Parthenope* Nápoly egyik ókori neve

A *pascua* (legelők) utalás a **Bucolica** („pásztori költemények”) című művére, melyet *Eclogae* („válogatott darabok”, a korai pásztorverseiből tíz kiválasztott darab) vagy magyarul **Eklogák** címen is emlegetnek; *rura* („mezők”) utalás a **Georgica** című földművelési tanító költeményére; *duces* („vezérek”) utalás az **Aeneis** című fő művére.

Vergilius az Észak-Afrikából előkerült mozaikon jobbján az epikus költészetnek, balján a tragédiaírásnak a műzsájával. Az ülőben lévő tekercsen az Aeneis egyik híres sora olvasható: „Musa, mihi causas memora...”

PENSA

1. Vergilius életéről tudomásunk szerint először a Kr. u. 2. századi *Suetonius* írt életrajzot, majd ennek alapján a 4. században *Aelius Donatus* grammatikus. A Vergilius-életrajzok ma már magyarul is olvashatók az *Antik Tanulmányok* c. folyóirat VIII. (1961) kötetében (150–160. old.). Gyűjtsük ki azokat az életrajzi adatokat, amelyeket tankönyvünk nem említ!
2. Vergilius költői nagyságát nagyon korán felismerték. A kortárs költő, Propertius a születőben lévő Aeneisről így ír (Eleg. II. 34. 65–6.):

Cedite, Romani scriptores, cedite, Grai:
nescioquid maius nascitur Iliade.

Fordítsuk le és magyarázzuk meg!

Metrica (verstan)

A latin szó szótagai vagy rövidek vagy hosszúak.

Rövid a szótag, ha rövid magánhangzó van benne. Kiejtésének időtartama egy *mora* (=időegység).

Hosszú a szótag, ha hosszú magánhangzó van benne, vagy a rövid magánhangzót két vagy több mássalhangzó követi. A hosszú szótag kiejtésének időtartama két *mora*.

Kivétel a latinban, ha a „t”, „p” vagy „k” hangot folyékony hang követi (*muta cum liquida*), vagyis pl. *tr*, *pr*, *cr* nem nyújt szótagot.

A latin **metrum** (=versmérték) alapja: a rövid és hosszú szótagok váltakozása.

Verslábak a rövid és hosszú szótagok bizonyos (meghatározott) csoportjai, melyeket egymástól függőleges vonallal választunk el.

A leggyakoribb négy*mora*s verslábak: a *spondeus*, jelölése (a szótagok fölött): $\bar{\quad}\bar{\quad}$, a *dactylus*, jelölése (a szótagok fölött): $\bar{\quad}\acute{\quad}\grave{\quad}$.

Nyomaték (=erősebb ejtés) van e verslábak első szótagán; ezt a hosszúság, ill. rövidség jele fölé tett vesszővel szokás jelezni.

Verssort alkotnak a latinban a meghatározott számú és fajtájú verslábak. A leggyakoribb verssor a **hexameter** (=hat versláb), melyben daktilusok és spondeusok fordulhatnak elő, a **pentameter** (=öt versláb), melyben szintén csak daktilusok és spondeusok fordulhatnak elő két és fél + két és fél versláb formában, közöttük, a sorok közepén **szünet** van, ennek jele a verslábak jelölése között elhelyezett két függőleges vonal.

Verssorpárt alkothat egy hexameter és egy pentameter, ez a **distichon**.

A **skandálás** (= szótagról szótagra lépegetés, versmérték szerinti olvasás) szabályai a latinban:

1. Ha a szó magánhangzóra végződik, és a következő szó magánhangzóval kezdődik, **nem ejtjük a szóvégi magánhangzót**.
2. Ha a szó magánhangzóra végződik, és utána a létige magánhangzóval kezdődő alakja áll, a **létige magánhangzóját nem ejtjük ki**.
3. Ha egy szó *-em*, *-am*, *-um*, *-im* végű, és utána magánhangzóval kezdődő szó áll, a szóvégi (m-re végződő) szótag **„kiesik”** (nem ejtjük ki), kivéve, ha a létige magánhangzóval kezdődő alakjával találkozunk, mert akkor ez a magánhangzó „esik ki” (lásd a 2. pontot).
4. Ha egy szó *h*-val kezdődik, a *h*-t **nem ejtjük**, tehát a magánhangzóval kezdődő szavak szabályai érvényesülnek ilyenkor.

Synizesis (= két, diftongust nem alkotó magánhangzó egybeejtése) is előfordulhat, ha a versmérték úgy kívánja, pl. *nescio*: neszcjó.

EXERCITATIONES

1. Jelöld be a Propertius-idézetben a skandálást! Olvasd fel hangosan a distichont!
2. Jelöld Vergilius sírversének skandálását, és tanuld meg a sírverset kívülről!

Aeneis

Az *Aeneis* (= Aeneasról szóló mű) 12 énekből álló, hexameteres **hősi eposz**, a rómaiak honfoglaló őseinek állít emléket, egyszerre kifejezésre juttatja, hogy mi Róma hivatása és világtörténeti jelentősége. Aeneas hazájából, az égő Trójából menekülve Itáliában keres és talál új hazát. Ennek leírása közben Vergilius számára lehetőség adódik Augustus császár *Iulustól* (Aeneas fiától) való származásának megerősítésére. Amikor végrendeletében Vergilius azt kérte, hogy végső simításra váró Aeneisét semmisítsék meg, Augustus ezt nem engedte, sőt maga gondoskodott arról, hogy változtatás nélkül kiadják.

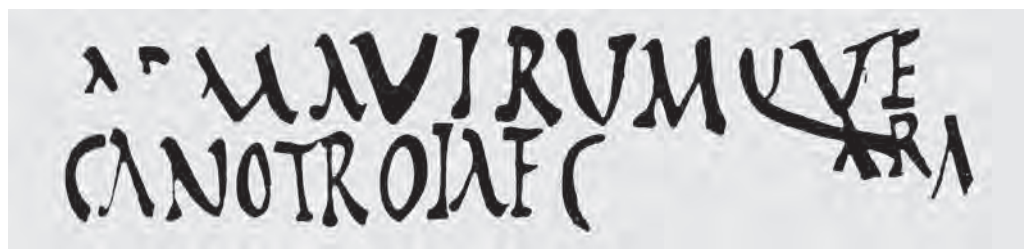
Vergilius az Aeneisben elsősorban *a két homéroszi eposzt, az Iliászt és az Odüsszeiát követi*. A főhős bolyongását elbeszélő első hat ének inkább az Odüsszeiára, a harcokról szóló második hat inkább az Iliászra emlékeztet.

Miközben Vergilius megénekli Róma hősi múltját, őseik nagyszerű emberi példájával Augustus császár politikai elképzeléseit is segíti: vonzóvá teszi az ősi római erényt. Ezáltal az Aeneis a **nemzeti eposz** rangjára emelkedett.

Az Aeneis **hatása** az egész világirodalomban fellelhető: pl. *Dante* Isteni színjátékában, a Pokol leírásában a vergiliusi Alvilág-leírást követi, és éppen magát Vergiliust teszi meg túlvilági vezetőjének.

A magyar irodalomban elsősorban *Zrínyi* Szigeti veszedelem című eposzán, de a későbbiekben is (pl. *Vörösmarty*: Zalán futása) érezhető Vergilius hatása. Az Aeneisnek a Bucolicára visszautaló (ma már nem hitelesnek tartott) kezdetét követi a Szigeti veszedelem eleje:

*Én az ki azelőtt ifju elmével
Játszottam szerelemnek édes versével,
Küszködtem Viola kegyetlenségével:
Mastan immár Mársnak hangassabb versével
Fegyvert, s vitézt éneklek...*

Pompeji falfelirat töredéke a Kr. u. I. század közepéről – az Aeneis közismertségének és népszerűségének bizonyítéka...

Az Aeneis szerkezete

Szigorúan egységes cselekmény

Aeneas teljesíti küldetését
(e fő cél mindvégig előtérben áll)

Kiindulópont:
Trója pusztulása

Végpont:
új város alapítása

I–IV. <i>Bolyongás (Odüsszeia)</i>		VII–XII. <i>Harcok (Iliász)</i>	
I–III.	IV–VI.	VII–IX.	X–XII.
Trója pusztulásától a viharig (<i>in medias res</i> kezdet)	Karthágó – Sicilia – Alvilág: a hős előkészítése hivatására (Róma jövő sorsa)	Aeneas szövetségeket gyűjt, s előkészületeket tesz a döntő harcra	Aeneas maga áll a harc élén, s párbajra kényszeríti Turnust

Epizódok

(mindig összefüggésben állnak a főcselekménnyel)

I. Venus és Iuppiter beszélgetése (megismertet a végzet rendelésével)	IV. Dido szerelme (a hős jellemzésére szolgál)	VIII. Cacus-epizód, Pallanteum (megismerjük a leendő Róma helyeit); pajzsleírás (Róma jövője)	X. Seregszemle
	V. Versenyjátékok (megismerjük Aeneas kíséretét)	IX. Nisus és Euryalus hazafias önfeláldozása (a trójai ősök erényei)	

I. ének

Aeneas bolyongása (1–33. sor)

Expositio

Arma virumque⁹¹ cano, Troiae qui primus⁹² ab oris
Italiam fato profugus Laviniaque⁹³ venit
litora, multum⁹⁴ ille et terris⁹⁵ iactatus et alto
vi superum⁹⁶, saevae⁹⁷ memorem Iunonis ob iram,
multa⁹⁴ quoque et bello⁹⁸ passus, dum⁹⁹ conderet urbem

Aineiasz kimenteti apját, Ankhiszészt és fiát, Aszkánioszt az égő Trójából. Bernini márvány szoborcsoportja, 1603. (Villa Borghese, Róma)

⁹¹ *Arma virumque* e két szóban tükröződik a két homéroszi eposz, az Iliász és az Odüsszeia összekapcsolása: sorsdöntő háborúról és hősenek viszontagságairól lesz szó

⁹² *primus* attributum praedicativum (Aeneas honfoglaló érdemét hangsúlyozza)

⁹³ *Laviniaque... litora* ejtsd: Lavinjake; ide is értendő az *in* praepositio, a *-que* pedig magyarázó értelmű: „és pedig, pontosabban”. A laviniumi partok említése egyébként a történet idején anakronizmus (időrendi tévedés), hiszen a monda szerint épp Aeneas alapítja majd meg Lavinium városát, miután feleségül vette Latinus király leányát, a névadó Laviniát; ezzel mintegy előre vetíti, hogy a honalapítás biztosan be fog következni.

⁹⁴ *multum... multa* mértéket jelölnek, a „mennyit?” kérdésre válaszolnak

⁹⁵ *et terris... et alto* terra marique, mint Odüsszeusz

⁹⁶ *superum* = *superorum* (Vergiliusnál gyakran)

⁹⁷ *saevae... ob iram* jelzőcsere, értsd: *saevam memoris Iunonis ob iram*

⁹⁸ *et bello* passus mint Akhilleusz

⁹⁹ *dum* coniunctivusszal: „amíg... nem”

Invocatio

Iuno haragja

inferretque deos¹⁰⁰ Latio; genus unde¹⁰¹ Latinum
Albanique patres atque altae¹⁰² moenia Romae.
Musa, mihi causas memora, quo¹⁰³ numine laeso,
quidve dolens regina deum¹⁰⁴ tot¹⁰⁵ volvere casus
insignem pietate¹⁰⁶ virum, tot adire labores
impulerit. Tantaene animis¹⁰⁷ caelestibus irae?
Urbs antiqua fuit (Tyrii tenuere¹⁰⁸ coloni),
Karthago, Italiam contra Tiberinaque¹⁰⁹ longe
ostia, dives opum studiisque asperrima belli,
quam¹¹⁰ Iuno fertur¹¹¹ terris magis omnibus unam¹¹²
posthabita coluisse Samo¹¹³; hic¹¹⁴ illius arma,
hic currus fuit; hoc regnum dea gentibus esse¹¹⁵,
si qua¹¹⁶ fata sinant, iam tum tenditque fovetque¹¹⁷.
Progeniem sed enim Troiano a sanguine duci
audierat, Tyrias olim quae verteret arces;
hinc populum late regem¹¹⁸ belloque superbum
venturum excidio¹¹⁹ Libyae; sic volvere Parcas.
Id metuens veterisque memor¹²⁰ Saturnia¹²¹ belli,
prima¹²² quod ad Troiam pro caris gesserat Argis –
necdum¹²³ etiam causae irarum saevique dolores
exciderant animo; manet alta mente repostum

- ¹⁰⁰ *deos* = *penates*, amelyek Vestával együtt nemcsak a családok, hanem az egész városállam védőistenei voltak
¹⁰¹ *genus unde Latinum* (*unde* ti. *sunt „unde”* relatív mondatfűzés): „innen”; a latin nemzet léte Lavinium városának alapításától számítódik, amikor Aeneas egyesítette az itteni őslakókat a menekült trójaiakkal, és az egyesült népet halott apósáról, Latinusról nevezte el. A monda szerint ez 3 évvel az itáliai partra szállás után történt. Aeneas fia, Ascanius (Iulus) 30 év múlva alapította Alba Longát, s az albai királyok leszármazottjaként Romulus 300 évvel később rakta le Róma alapjait, vagyis 333 évvel Aeneas Itáliába érkezése után. A hármas számnak ilyen következetes szerepeltetése más népek, így a magyarok mese- és mondavilágában is megfigyelhető.
¹⁰² *altae*... inkább a *moenia* jelzőjeként értendő
¹⁰³ *quo a qui? quae? quod?* „miféle?” kérdőnévmásból
¹⁰⁴ *deum* = *deorum* (Vergiliusnál gyakran)
¹⁰⁵ *tot* ragozhatatlan, itt a *casus*, majd a *labores* jelzőjeként
¹⁰⁶ *pietate* az (istenek és embertársak iránti) kegyeletérzés a fő jellemvonása Aeneasnak a *virtus* mellett (állandó jelzője: *pious*)
¹⁰⁷ *animis caelestibus* eléje értendő: *in*
¹⁰⁸ *tenuere* = *tenuerunt*
¹⁰⁹ *Tiberinaque* a *-que* szerepe itt is a magyarázás, pontosítás, vö. *Laviniaque* (2. sor)
¹¹⁰ *quam* relatív mondatfűzés
¹¹¹ *fertur* „hírlík”
¹¹² *unam* attr. praed.
¹¹³ *Samo* Számosz szigetén született és nevelkedett Iuno, ezért ez volt kultuszának fő helye
¹¹⁴ *hic* itt
¹¹⁵ *hoc regnum gentibus esse* „hogya ez legyen a nemzetek uralkodója”: ez az istennő hő óhajlásának tárgya
¹¹⁶ *si qua*... (= *aliqua ratione*) „ha valamiképp”
¹¹⁷ *tenditque fovetque*: praesens historicumok, acc. cum infinitívóval állnak
¹¹⁸ *regem* = *regnantem*
¹¹⁹ *excidio* dativus finalis
¹²⁰ *memor*... *belli* gen. memoriae „a háborúra emlékező”
¹²¹ *Saturnia* Saturnus-lány, itt Iuno
¹²² *prima* attr. praed.: „az első sorban harcolva”
¹²³ *necdum etiam* „még nem is”

Parisz ítélkezése (vázakép)

Parisz a képmező közepén ül tarka frügiai öltözetben, pásztorbottal, kutyájával. Egy kis szárnyas Erószra figyel. Tőlük balra látjuk Pallasz Athénét pajzsával, lándzsájával és Hérát asszonyi fejdíszével, királynői jogarával. A harmadik istennő, Aphrodité jobboldalt ül, szintén hatalmára utaló jogarral és egy Erósszal. Előtte Hermész áll, aki a három istennőt az Ída-hegyre vezette. Parisz feje felett csak félig látható a viszály istennője, Erisz. Csak szemlélője a jelenetnek a baloldalt ülő helyzetben ábrázolt Zeusz, a jobboldalt napi útját járó Hélios. Aphrodité fölött nimphák kötik a győztes koszorúját.

iudicium Paridis spretaeque¹²⁴ iniuria formae,
et genus invisum¹²⁵ et rapti Ganymedis honores:
his accensa super¹²⁶ iactatos aequore toto
Troas reliquias¹²⁷ Danaum atque immitis Achilli,
arcebat longe Latio, multosque per annos
errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantae¹²⁸ molis erat Romanam condere gentem.

¹²⁴ *spretaeque iniuria formae* (pontosító -que) „mégpedig a szépsége lekicsinylésével rajta esett sérelem”

¹²⁵ *genus invisum* ti. a trójaiak

¹²⁶ *super* itt adverbium; az *accensa*-hoz értendő

¹²⁷ *reliquias* (itt: hosszú ē-vel) *Danaum* (= *Danaorum*) „akiket a danaok (az Argoszt alapító Danaosz egyiptomi király utódai, a görögök) meghagytak”

¹²⁸ *tantae molis* „ilyen súlyos árba / sokba került” (gen. pretii)

Coreggio: Ganymedes elrablása
Trósznak, Trója névadó királyának a fiát, Ganümedészt sasmadarával Zeusz (Iuppiter) az Olümposzra vitette, s a szép ifjú itt Héra (Iuno) kedvelt leánya, Hébé helyett az istenek pohárnoka lett, s töltögette az istenek italát, a nektárt.

Iuno haragja

Iuno haragja üldözi a menekülő trójaiakat, és sokáig nem hagyja őket új hazát találni. Iuno haragjának okai – Ritoók Zsigmond szerint – egyrészt női, másrészt királynői sérelmek.

Iuno női sérelmei:

- Parisz nem neki ítélte a legszebb nőnek járó aranyalmát;
- kedves (és egyetlen szép) lánya, Hébé helyébe Ganümedész került az istenek pohárnoka tisztségbe;
- a trójaiak az ő férjének Élektrához, Atlasz leányához fűződő szerelméből eredtek.

Iuno királynői sérelmei:

- a trójai háború csak sok év után alakult úgy, ahogy ő kívánta (ti. hogy a trójaiak vereségével végződjön);

Iuno. Fején a férjes asszonyok díszé, jobb kezében gránátalmával díszített jogar, bal kezében az áldozat bemutatásánál használt tál. (Róma, Vatikáni Múzeum)

- tudta: a megmenekülő trójaiak utódai majd elpusztíthatják kedvenc városát, Karthágót;
- tudta: a trójaiak leszármazottainak birodalma (ti. Róma), és nem kedvenc Karthágója lesz a világ ura.

Keressük meg, milyen latin szavakkal utal mindezekre a költő!

PENSA

1. Soroljuk fel, mit tudunk Iunóról!

2. Nézzünk utána, mit jelent a „júnói termet” kifejezés! Hol volt Rómában a *Iuno Moneta* templom? Honnan van az elnevezése? Hogyan él tovább ez az elnevezés?

GRAMMATICA

I. Alaktan

1. A görögöktől átvett tulajdonnevek declinálása

Ha a latinban nincs olyan declinatio, amely a görög névvel azonos nominativusszal rendelkezne, akkor a latin a nominativus végződésének latinositásával vagy anélkül a szót a hozzá legközelebb álló declinációba sorolja be és aszerint ragozza. Néha megmarad a szó görög esetragja; ez leggyakrabban sing. acc.-ban, igen gyakran sing. gen.-ban és sing. nom.-ban fordul elő. (E két utóbbi nem okoz gondot, mert a szó szótári alakjából láthatjuk.)

	I.	I.	I.	II.	III.	III.
Sing.	f	m	m	m	m	m
nom.	Persephonē/a	Aeneās	Anchisēs	Orpheus	Achillēs	Laocoon
acc.	Persephonēn/am	Aeneam/an	Anchisēn/am	Orpheum/a	Achillēn	Laocoonta
gen.	Persephonēs/ae	Aeneae	Anchisae	Orpheī/ōs	Achillī(s)/eī	Laocoontis
dat.	Persephonaē	Aeneae	Anchisae	Orpheō	Achillī	Laocoontī
abl.	Persephonē	Aeneā	Anchisē/ā	Orpheō	Achille	Laocoonte
Plur.						
nom.					Troes	
acc.					Troās	
gen.					Troum	
dat.					–	
abl.					–	

Megjegyzés

A köznevek is meg szokták tartani a görög acc.-uknak az *-a* végződését, pl. *āēr* – *āēra*; *aethēr* – *aethera*, *delphis* – *delphina*.

A görög műcímek is megtartják görög esetvégződéseiket, pl. *Aenēis* – gen. *Aenēidōs* *Metamorphōsēs* – gen.: *Metamorphōseōn*, *Georgica* – gen.: *Georgicōn*.

Összevonások, alakváltozatok

A költők gyakran használnak a két szótagú plur. gen. helyett összevont alakokat, pl. *vi superūm* = *vi superorum*. (Ilyenek lehetnek még: *deūm* = *deorum*, *virūm* = *virorum*.)

II. Esettan

1. Ablativus limitationis (tekintethatározó ablativus): A „milyen tekintetben?”, „milyen vonatkozásban?” kérdésre válaszoló ablativus. Ha csak bizonyos szempontból, némi megszorítással állítunk valamit, a korlátozó szempontot gyakran ablativus fejezi ki.

Pl. *vir pietate insignis jóságával* kitűnő férfi.

2. Genitivus copiae et inopiae (a bőség és szükség genitivusa): Valamiben való bővelkedés vagy szűkölködés kifejezésére szolgáló genitivus. (De: *abl. copiae et inopiae* is jelölheti azt, amiben bővelkedünk vagy szűkölködünk.)

Pl. *dives opum kincsekben* gazdag.

3. Dativus finalis (célhatározót kifejező dativus): Egy másik mondatrészszel (általában az alannyal vagy tárggyal) jelölt fogalom állapotát, minőségét és egyben célját, rendeltetését állapítja meg. A „mire?”, „minek?” kérdésekre felel.

Pl. *venit excidio Libyae* Líbia **vesztére** jön.

A létige, illetve *do*, *mitto*, *tribuo*, *venio* mellett fordul elő. Gyakran áll mellette **még egy** dativus annak kifejezésére, hogy kinek javára, kárára történik a cselekvés, ilyenkor „kettős dativus” szerkezetről beszélünk.

Pl. *Do tibi hunc librum dono*. Ezt a könyvet ajándékba adom neked.

4. Genitivus memoriae (az emlékezés, illetve felejtés genitivusa): Emlékezést, emlékeztetést és elfeledést kifejező szavak mellett genitivus áll.

Pl. *memor belli a háborúra* emlékező.

III. Mondattan

Időhatározói alárendelt mondatok *dum* kötőszóval

Ha *dum* (= amíg) kötőszóval kezdődő mondat **tényt** közöl, **indicativusban** áll az állítmánya. Pl. *Dum spiro, spero*.

Ha a *dum* kötőszóval kezdődő mondat célt vagy lehetőséget közöl, **coniunctivusban** áll az állítmány. Ilyenkor *dum* = amíg nem...

Pl. *Multa passus est, dum conderet urbem*. Sokat szenvedett, míg meg nem alapította a várost.

PENSA – EXERCITATIONES

1. A *Varietas delectat* elvének megfelelően sokféle módon említi Vergilius az Aeneis első 33 sorában a görögöket, Itáliát, Karthágót. Hányat találunk meg közülük?
2. Az alábbi szavak végződése azonos, de szófaja nem. Melyik szó milyen szófajú? Ennek a szófajnak hány alakja lehet ilyen végződésű? Itt és most milyen alakban van a szó?

a) <i>Arma virumque cano</i> fato <i>profugus</i> <i>inferretque deos</i> Latio quo <i>numine</i> <i>laeso</i> Troiano <i>a sanguine</i> <i>venturum</i> excidio <i>Libyae</i> <i>exciderant</i> animo <i>aequore</i> toto	b) <i>Troiae ab oris</i> terris <i>iactatus et alto</i> studiisque <i>asperrima belli</i> veterisque <i>memor belli</i> <i>iudicium</i> Paridis <i>acti</i> fatis <i>tantae</i> molis <i>erat</i>
--	---
3. Idézzük fel, hogyan volt Philemon és Baucis nevének accusativusa Ovidiusnál! Ragozzuk el ezt a két nevet!
4. Nézzük meg szótárban az Atlantiades szó szótári alakját, és ennek alapján állapítsuk meg, melyik görög név mintájára lehet ragozni!
5. Hány görög tulajdonnevet találunk az Aeneis első 33 sorában? Állapítsuk meg,
 - a) melyik ragozódik teljesen a latin declinációk szerint,
 - b) melyik ragozódik a görög szavak declinálása szerint!
6. Keressük ki a II. ének első 20 sorából a görög eredetű tulajdonneveket!
 - a) Állapítsuk meg szótár segítségével, melyikük őrzi meg görög esetragjait!
 - b) Ragozzuk el Odüsszeusz Vergiliusnál Ulixes formában szereplő nevét!
7. Változtassuk meg az alábbi mondatok igéinek idejét!

Multa et bello passus (est), dum conderet urbem inferretque deos Latio.
Hoc regnum dea gentibus esse, si qua fata sinant, iam tum tenditque fovetque.
Progeniem ... Troiano a sanguine duci audierat, Tyrias olim quae verteret arces.
8. a) Szállóigék az Aeneis elejéből:

Arma virumque cano...
Tantaene animis caelestibus irae?
Tantae molis erat Romanam condere gentem.
Milyen szituációban lehet őket használni?

b) Fordítsuk le az Aeneis első énekéből vett további szállóigéket!

Forsan et haec olim meminisse iuvabit. (I. 203.)

Sub nocte cura recursat. (I. 662.)

c) Ki mond(hat)ja kinek?

Quos ego...! (I. 135.)

Sunt lacrimae rerum. (I. 462.)

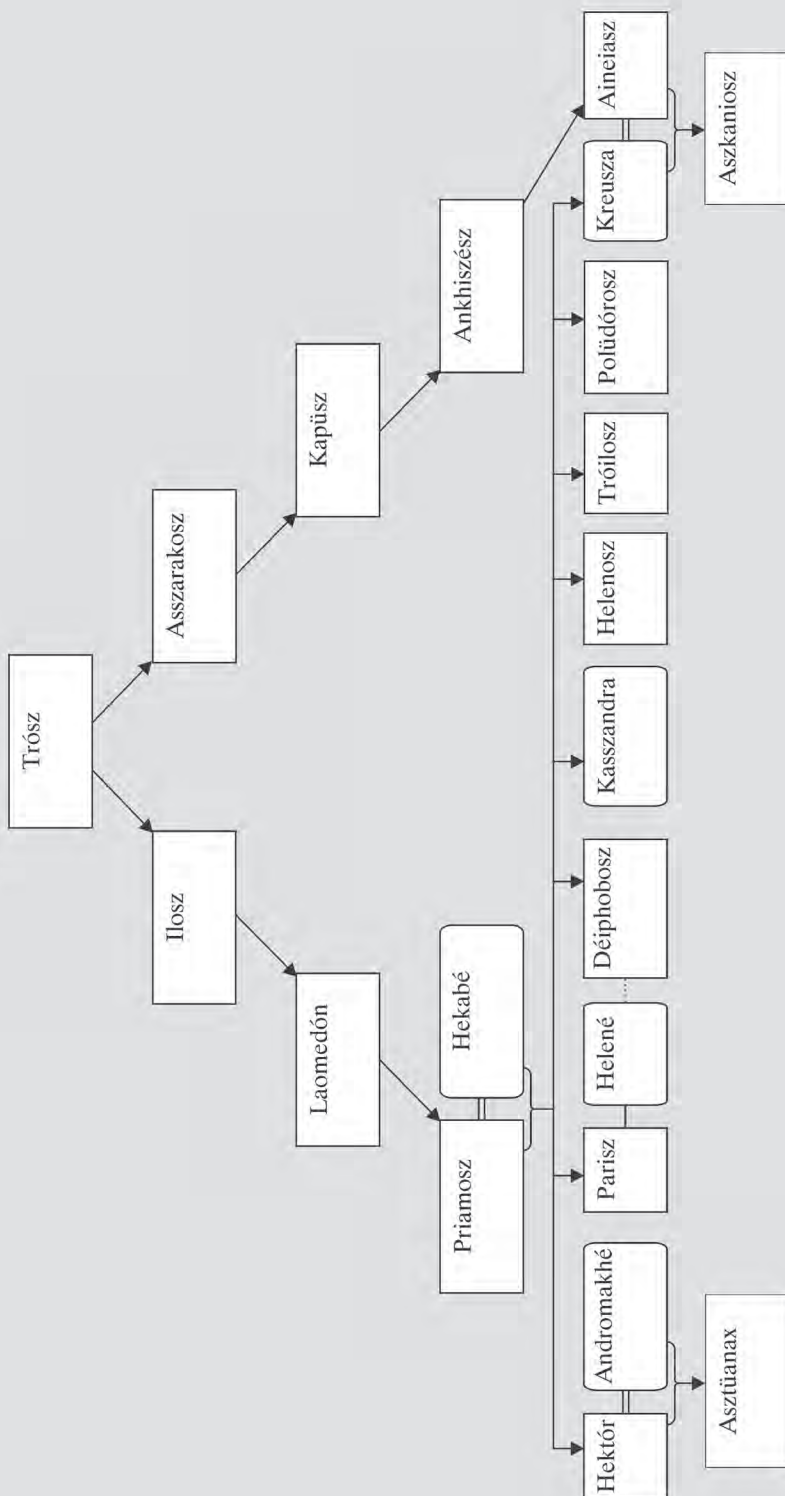
9. *Suetonius*, római történetíró (Kr. e. II. sz.) szerint Vergilius eredetileg az alábbi lírai jellegű négy sorral kezdte volna Aeneisét:

*Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena
carmen, et egressus silvis vicina coëgi,
ut quamvis avido parerent arva colono,
gratum opus agricolis, at nunc horrentia Martis
arma virumque cano...*

Fordítsuk le ezeket a sorokat, s az eposz műfaji kötöttségeinek (s a homéroszi eposzok kezdetének) ismeretében próbáljuk megindokolni, miért nem lehetett ez az Aeneis kezdete!

10. A 12 eposzi kellék közül hányat találsz meg az első énekben?
Melyik műzsát szólítja meg az eposz költője?
11. Egy monda szerint a trójai háború kezdetét jelentő lakodalom Kheirón kentaur barlangjában volt. Milyen mitikus lény a kentaur, a griff, a szfinx és a khimaira?

A trójai uralkodóház

PENSA

1. „Írd át” latinra az itt szereplő személyek nevét! Ellenőrizd magadat szótár és mitológiai kézikönyv segítségével! Kinek a latin neve mutat nagy eltérést a göröghöz képest?
2. A homéroszi hagyomány alapján a trójaiak nevét is görögösen írjuk, s az eposzban nincs szó arról, milyen nyelven érintkeztek az ellenfelek a trójai háborúban. Valójában milyen nyelven beszéltek a trójaiak?
3. Trója és a trójaiak melyik nevének a névadóját fedezed fel a táblázatban?
4. Milyen rokonságban volt Aeneas Priamosz királlyal?
5. A monda szerint Priamosznak sokkal több gyermeke volt. Mennyi?
6. Kik voltak Priamosz jóstehetségű gyermekei?
7. Mi lett Parisszal Trója elfoglalása után? Mit ír erről Áprily Lajos: *Idahegyi pásztorok* c. egyfelvonásos drámájában?
8. Mi lett a háború okozójának, Helenének a sorsa?
9. Hol és hogyan halt meg Kasszandra?
10. Mi lett a sorsa Hektór fiának?
11. Mi lett a sorsa Aeneas fiának?
12. Milyen ókori drámák dolgozzák fel az itt szereplő személyek sorsát?
13. Milyen későbbi irodalmi művek utalnak címükkel is a táblázatban szereplő személyekre? (Shakespeare, Szabó Magda stb.)
14. Szabó Magda: *A pillanat* c. regénye merész fordulattal „írja át” a trójai háború utáni eseményeket. Mi az alapötlete, amelyből tulajdonképpen Aeneis-paródia kerekedik ki?

II. ének

Aeneas bolyongása közben Karthágóba vetődik, ahol Dido királynő szívesen fogadja, lakomára hívja, és kéri, hogy mesélje el Aeneas Trója pusztulását.

Aeneas Dido lakomáján (1–13. sor)

Conticuere¹²⁹ omnes intentique¹³⁰ ora tenebant;
inde toro pater¹³¹ Aeneas sic orsus¹³² ab alto:
„Infandum, regina, iubes renovare dolorem,
Troianas ut¹³³ opes et lamentabile regnum
eruerint Danaï, quaeque¹³⁴ ipse miserrima vidi
et quorum pars¹³⁵ magna fui. Quis talia fando
Myrmidonum Dolopumve¹³⁶ aut duri miles Ulixi
temperet¹³⁷ a lacrimis? Et iam nox umida caelo
praecipitat, suadentque cadentia sidera somnos.
Sed si tantus¹³⁸ amor casus cognoscere nostros
et breviter Troiae supremum audire laborem,
quamquam animus meminisse horret luctuque refugit,
incipiam.

Görög hadicsel: a faló (13–20. sor)

Fracti bello fatisque repulsi
ductores Danaum¹³⁹ tot iam labentibus annis
instar montis equum divina Palladis arte
aedificant, sectaque¹⁴⁰ intexunt abiete costas;
votum pro reditu simulant; ea fama vagatur.
Huc delecta¹⁴¹ virum sortiti¹⁴² corpora furtim
includunt caeco lateri penitusque cavernas
ingentes utrumque armato milite complent.”

¹²⁹ *conticuere* = *conticuerunt*

¹³⁰ *intenti* attr. praed.

¹³¹ *pater* itt: „ősatyánk”

¹³² *orsus* ti. *est*

¹³³ *ut* függő kérdést vezet be, itt: „hogyan”

¹³⁴ *quaeque* = *quae* + *-que* (tapadószó)

¹³⁵ *pars* itt: „rész”

¹³⁶ *Myrmidonum Dolopumve* gen. part. „a mürmidonok és a dolopszok közül” (thesszáliai görög néptörzsek)

¹³⁷ *temperet* ti. *se*

¹³⁸ *tantus amor* ti. *est in te*

¹³⁹ *Danaum* = *Danaorum*

¹⁴⁰ *secta... abiete* (synzesis, ejtsd: abjete) „fenyődeszkával”

¹⁴¹ *delecta virum* (= *virorum*)... *corpora* = *delectos viros*

¹⁴² *sortiti* álszenvedő ige, part. perf.-a nem passzív, hanem korábbi cselekvést fejez ki; a *ductores*-ra vonatkozik

GRAMMATICA

I. A műveltetés kifejezése a latinban

A latinban nincs műveltető ige. A műveltetést leggyakrabban a *iubeo* + *inf.* fejezi ki. Pl. *iubes renovare* idéztetsz fel.

II. Gerundiumos szerkezet

A gerundium nemcsak magában fordulhat elő (*Docendo discimus* = Tanítással tanulunk), hanem tartozhat hozzá tárgy vagy határozó is, ilyenkor szerkezetnek tekinthetjük; a gerundiumot a hozzá tartozó bővítménnyel együtt fordítjuk a mellékmondatban.

Pl. *Quis talia fando temperet a lacrimis?* Ki tarthatná vissza könnyeit, **mikor ilyen dolgokat beszél el?**

III. A coniunctivus lehetőséget is kifejezhet. Ha a mondat lehetőséget sejtet, az állítmányát **coniunctivus potentialis**nak tekintjük, és magyarra a **ható igének** (*praesens impf.* esetén) **jelen**, ill. (*praes. perf.* esetén) **múlt** idejével fordítjuk.

Pl. *Quis temperet a lacrimis?* Ki tarthatná vissza könnyeit?

PENSA – EXERCITATIONES

1. A szöveg mely szavaihoz kapcsolódnak: *lamentál*, *mizéria*, *Partium*, *temperál*, *laboratórium*, *vágáns* (költészet), *caverna* (orvosi szakszó), *szekta*?
2. Hogyan függ össze a *for* 1., *fasti*, *infandum* és a *fando*?
3. Hol találsz a szövegben gerundiumos szerkezetet?
4. a) Fordítsd le „a trójai faló feliratát”:
„*Danai Minervae dono dant.*” Hogyan fordítod itt a dativust?

b) Mit gondolsz, hogyan és hányan bújhattak el a trójai falóban?
(Nézz utána!)
5. Szállóigék:
Conticuere omnes...
Suadent cadentia sidera somnos.
Quamquam animus meminisse horret, luctuque refugit, incipiam.
Ki kinek mondhatja ma is ezeket a szállóigéket, és milyen körülmények között?
6. Nézz utána, milyen volt a *torus* a rómaiaknál!
7. A hadtudomány, hadművészet területén kívül még mit védelmezett Minerva?
A trójai háborúban miért állt a görögök oldalára? Nézz utána, mi történt trójai szobrával a háború idején!

Laocoon intelme (40–56. sor)

A görögök, azt a látszatot keltve, hogy feladják Trója ostromát és hazahajóznak, csak a szomszédos Tenedosz szigetig mennek, ott várnak a lóban rejtőzködő társaik jelére, akik a színleg „otthagyt” „fogadalmi ajándék” hasáiban akarnak bejutni a városba. Laocoon, Apollón papja ellenzi a faló várba vitelét.

Primus ibi ante omnes, magna comitante caterva
Laocoon ardens summa decurrit ab arce,
et procul: „O miseri, quae tanta insania, cives?
Creditis avectos hostes, aut ulla putatis
dona carere dolis Danaum¹⁴³? Sic notus Ulixes?
Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi,
aut haec in nostros fabricata est machina muros
inspectura¹⁴⁴ domos venturaque desuper urbi¹⁴⁵,
aut aliquis latet error. Equo ne credite, Teucri!
Quidquid id est, timeo Danaos et¹⁴⁶ dona ferentis¹⁴⁷.”
Sic fatus¹⁴⁸ validis ingentem viribus hastam
in latus inque feri curvam compagibus alvum
contorsit. Stetit illa¹⁴⁹ tremens, utroque recusso
insonuere¹⁵⁰ cavae gemitumque dedere cavernae.
Et, si fata deum¹⁵¹, si mens non laeva fuisset,
impulerat¹⁵² ferro Argolicas foedare latebras,
Troiaque¹⁵³, nunc stares, Priamique arx alta, maneres!

A trójai faló a Szép Heléné c. filmből

¹⁴³ *Danaum* = *Danaorum*

¹⁴⁴ *inspectura*... *ventura* célhatározó értelmű part. inst. act.-k

¹⁴⁵ *urbi*: *in-* igekötő után, hová? kérdésre: datívus

¹⁴⁶ *et* megengedő értelemben: „még ha... is”

¹⁴⁷ *ferentis* = *ferentes* (participium coniunctum)

¹⁴⁸ *fatus* a *for* 1. igéből

¹⁴⁹ *illa* ti. *hasta*

¹⁵⁰ *insonuere* = *insonuerunt*; *dedere* = *dederunt*

¹⁵¹ *deum* = *deorum*

¹⁵² *impulerat* itt: „ösztönzött volna”

¹⁵³ *Troia*... *arx* Aeneas megszólítja Tróját és a várat

Laocoon halála (212–224. sor)

Eközben egy elfogott görögöt hurcolnak Priamosz trójai király elé: *Sinon* ez, aki csalárd meséjével végképp megtéveszti a hiszékeny trójaiakat. Elmondja, hogy a görögök Odüsszeusz bosszúja miatt őt akarták feláldozni Apollón kiengesztelésére, ő azonban megszökött. Életét a trójaiak könyörületességére bízta. A király feloldatja kötelekeit, és megkérdezi, miért készült a faló. Sinon nagy elhitető erővel előadja, hogy a falovat Pallasz Athénénak szánták engesztelésül, minthogy Odüsszeuszék megsértették az istennőt, amikor elrabolták a szentélyből szobrát. A falovat azért építették ilyen nagyra, hogy a trójaiak be ne tudják vontatni a várkapun, elnyerve ezáltal az istennő támogatását.

A trójaiak hittek Sinonnak. De miközben Neptunusnak mutat be áldozatot papjaként Laocoon, egy kígyópár közeledik a tenger felől.

Diffugimus¹⁵⁴ visu¹⁵⁵ exsanguis¹⁵⁶. Illi¹⁵⁷ agmine certo
Laocoonta¹⁵⁸ petunt; et primum¹⁵⁹ parva duorum
corpora natorum serpens amplexus uterque
implicat et miseros morsu depascitur artus;
post ipsum auxilio subeuntem¹⁶⁰ ac tela ferentem
corripiunt spirisque ligant ingentibus; et iam
bis medium amplexi, bis collo squamea circum¹⁶¹
terga dati superant capite et cervicibus altis.
Ille simul manibus tendit divellere nodos
perfusus sanie vittas¹⁶² atoque veneno,
clamores¹⁶³ simul horrendos ad sidera tollit:
qualis¹⁶⁴ mugitus, fugit cum saucius aram
taurus, et incertam¹⁶⁵ excussit cervice securim¹⁶⁶.

¹⁵⁴ *diffugimus* Aeneas itt többes szám első személyben beszél

¹⁵⁵ *visu* itt: a *visus*, *-us m* főnévből; abl. causae

¹⁵⁶ *exsanguis* attr. praed.

¹⁵⁷ *illi* ti. a kígyók, amelyek váratlanul érkeztek a tenger felől

¹⁵⁸ *Laocoonta* görög acc.

¹⁵⁹ *primum... post* (216. sor) „először... aztán”

¹⁶⁰ *subeuntem... ferentem* ti. Laocoonta, participium coniunctum

¹⁶¹ *circum terga dati* = *terga circumdati*, amit körülvesz : dat., amivel: acc.

¹⁶² *vittas* acc. respectivus: „papi fejdíszére nézve”

¹⁶³ *clamores... tollit* „kiáltásokat hallat”

¹⁶⁴ *qualis* relatív mondatfűzés: „ilyen”

¹⁶⁵ *incertam* „bizonytalanul sújtó”

¹⁶⁶ *securim* sing. acc. végződése: *-im*

GRAMMATICA

I. Alaktan

1. Egyes **i- tövű főnevek** sing. acc.-a is *-im*. Ilyenek: *securis, vis, Tiberis, sitis*.

2. Az *eō, ire, īvī* vagy *ī, itum* ige ragozása

Rendhagyó ige, amint szótári alakjából is látszik: szótári alakjának 2. tagja nem rövidíthető 4. formában, hiszen az impf.-tő + *-ire* itt csak *ire* lesz. Rendhagyósága az **impf.**-alakokban az, hogy töve mély magánhangzók előtt *e-*, másutt *i-*.

	Indicativus	Coniunctivus
Praes. impf. Sg. 1.	eō – megyek	eam – menjek
2.	īs	eās
3.	it	eat
Pl. 1.	īmus	eāmus
2.	ītis	eātis
3.	eunt	eant

Praet. impf.-ban a 4. ragozásban szokásos *-eba-* helyett csak *-ba-* jön a tőhöz.

	Indicativus	Coniunctivus
Praet. impf. Sg. 1.	ībam – mentem	īrem – mennék
2.	ībās	īrēs
3.	ībat	īret
Pl. 1.	ībāmus	īrēmus
2.	ībātis	īrētis
3.	ībant	īrent

Fut. impf.-ban a 4. ragozásban szokásos *-am, -es* stb. helyett *-bo, -bis* stb. van.

	Indicativus
Fut. impf. Sg. 1.	ībō – menni fogok
2.	ībis
3.	ībit
Pl. 1.	ībimus
2.	ībitis
3.	ībunt

Perfectumai szabályosak, de **két tövet** használ: *iv-* vagy *i-* a perf.-tő; általában a perf.-hoz tartozó infinitívusban csak egy *i-* van: *isse*, a *coni. praet. perf.*-ban az *i-* tő és az *-issem* stb. csak egy *i-*-t mutat: *issem* stb.

Participiuma (mint a nem tárgyias igéknek) kettő van; ezek közül csak a **part. impf.** rendhagyó: az *iens* (= menő) nominativushoz *euntis* genitivus tartozik, tehát ragozási töve: *eunt-*.

Gerundiuma *eund-* tövet használ, pl. *Fama eundo crescit.* (=A hír terjedése közben növekszik.)

Megjegyzés: igekötős alakjaiban az *eo*, *ire* minden sajátosságát mutatja, csak a perf.-okban a *-v-* tövet nem használja.

II. Esettan

A helyet jelentő melléknevek értelmezése

Némelyik helyet jelölő melléknév (pl. *extremus*, *imus*, *medius*, *summus* stb.) jelzőként *partitív* (részelő) jelentésű is lehet, vagyis a jelzett szó egy részét jelöli meg. Az ilyen jelzős szerkezeteket magyarra többnyire birtokos szerkezettel fordíthatjuk: a latin jelzett szóból a magyarban birtokos jelző lesz. Mivel úgy tűnik, mintha a latinban ekkor a jelzett szó határozná meg a jelzőt, **fordított jelzős szerkezetnek** nevezzük.

Pl. *ab arce summa* szó szerint: a legfelső várból; valójában: a (felleg)vár tetejéről. További példák: *in medias res* a dolgok közepébe, *imo pectore* a szív mélyéből.

Accusativus respectivus (tekintethatározó accusativus)

„Mire nézve?” „Milyen tekintetben?” kérdésre válaszoló accusativus.

Pl. *perfusus vittas sanie* váladékkal előntve **papi fejdísze tekintetében, papi fejdíszén** váladékkal előntve.

Költőknél, melléknevek és participiumok mellett szokott előfordulni. (Prózában abl. limitationis áll ebben az értelemben.)

III. Mondattan

Casus mixtus (= kevert eset) feltételes mellékmondatban

Ha feltételes (*si*, *nisi*, *si non* kötőszavas) mellékmondatban nem a főmondattal meg-egyező mód van, akkor ezt **casus mixtus**nak nevezzük.

Magyarra fordításakor a fő- és mellékmondat állítmányának módját „egységesíteni” kell.

Pl. *Si mens non laeva fuisset, impulerat...*

Ha az elme nem **lett volna** balga, arra ösztözött **volna...**

PENSA – EXERCITATIONES

1. Egy betű – nagy különbség! Határozzuk meg az alakokat és fordítsuk le őket!
ire – ite; eunt – eant; ibat – ibit; ibimus – ibamus;
iveratis – iveritis; ierunt – ierant; euntem – eundem(!); eunti – eundi

2. Lehet egy betűvel több? Határozzuk meg, mit jelent egy betű többlet!

i		i		i	t	i	r	e	e	u	n	t	e	a	(!)	i	s	s	e												
i	t	i	i	i	i	t	i	r	e	t	e	u	n	t	i	e	a	t	i	s	s	e	t								
i	t	e	i	i	s	(!)	i	v	i	t	i	r	e	n	t	e	u	n	t	i	s	e	a	n	t	i	s	s	e	n	t

3. Hol találsz a Laocoon intelme és a Laocoon halála című szövegben:

- ablativus absolutust?
- participium coniunctumot?
- accusativus cum infinitivót?

4. Szállóigék: Equo ne credite, Teucrit!...

Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentis.

Hogyan mutatja ez a két szállóige Laocoon kétkedését?

Si fata deum, si mens non laeva fuisset... Troia nunc staret...

Milyen magyar megfelelőit ismered ennek a mondásnak?

5. Tanulmányozzuk a tankönyv színes képei közül a Laokoón-szoborcsoportot és El Greco: *Laokoón és fiai* c. festményét!

A szobor Rómában volt felállítva Nero *domus aurea*-ja közelében, később nyoma veszett, a 16. sz. elején óriási szenzáció volt véletlen megtalálása. (Szántás közben bukkant rá egy paraszt.) A kor nagy művészeit mind megihlette, valóságos divatot teremtett, pl. Michelangelo szobraira is hatott (Mózes arca, II. Gyula pápa síremléke). A Vatikán vásárolta meg, gondoskodott kiegészítéséről (először pontatlan barokkos kiegészítést kapott: Laokoónt kinyújtott kézzel ábrázolták. Később megtalálták behajlított könyökét, mely Michelangelót igazolta, aki tiltakozott a téves kiegészítés ellen.)

A klasszicista esztétika újból középpontba állította a szobrot (Winckelmann és Lessing vitája). Lessing – a vergiliusi leírással összehasonlítva – máig érvényes megállapításokat tett a költészet és a festészet kifejezőeszközeivel kapcsolatban.

- a) Hasonlítsuk össze a szoborcsoportot Vergilius leírásával, s próbáljuk megmagyarázni a különbségeket!
- b) Milyen kompozíciós és esztétikai elvek érvényesülnek a szoborcsoporton?
- c) Elemezzük a szobrot aszerint, hogy a három alak mennyire van közel a halálhoz!
- d) Hasonlítsuk össze a szoborcsoportot El Greco festményével!
- e) Olvassuk el Lessing Laokoón-ját, s e tanulmány, illetve saját megfigyeléseink alapján foglaljuk össze, milyen különbségek vannak a költészet és a szobrászat kifejezőeszközei között!

6. Fordítsuk le az Aeneis II. énekéből vett alábbi szállóigéket!

Una salus victis: nullam sperare salutem. (II. 354.)

Quondam etiam victis redit in praecordia virtus. (II. 367.)

Fuimus Troes, fuit Ilium et ingens gloria Teucrorum. (II. 325–326.)

Iam proximus ardet Ucalegon. (II. 311–312.)

Quo res cumque cadent, unum et commune periculum. (II. 709.)

7. A görögök *Danai* nevét adó őséhez, *Danaushoz* érdekes mitológiai elbeszélés fűződik. Eszerint Danaus testvére, *Aegyptus* király (Egyiptom névadója) ötven fia házasságra kényszerítette Danaus ötven leányát, de ők – egy kivétellel – a nászéjszakájukon megölték férjüket. Ezért az Alvilágban azzal bűnhődnek, hogy kancsóikkal állandóan egy lyukas hordóba hordják a vizet (vö. *Babits Mihály: A Danaidák*). Mondjuk meg, milyen értelemben használjuk ma a *Danaidák hordója* kifejezést?

Danaidák (Sidló Ferenc kútszobra Budapesten, a Szomorú Dezső téren)

IV. ének

Vergilius először a II., IV. és VI. éneket csiszolta véglegesre: mind a három fontos állomás a hős fejlődésében. A IV. énekben azonban Aeneas mellé emelkedik *Dido* királynő alakja, őfelé fordul Vergilius (és az olvasó) rokonszenve. Az előző énekekben epikusként már teljes nagyságában megismert Vergilius otthon van a drámai esemény és finom lélekrajz titkai között is. Homérosznál is vannak a hőst késleltető szerelmi történetek (pl. Odüsszeusz és Kalüpszó), legközelebbi mintája Vergiliusnak talán inkább hellenisztikus szerző lehetett; a hősnő pontos lélekrajzának, cselekvése mozgatórugóinak bemutatásában inkább a drámai lélekábrázolás klasszikus görög mesteréhez, Euripidészhez hasonlít.

Dido pompeji freskón

Dido szerelemre gyullad Aeneas iránt (1–14. sor)

A tragikusan özvegyé vált királynő, aki maga is nemrég menekült e földre híveivel, először csak csodálatot érez Aeneas iránt elbeszélése hallatán, majd szinte észrevétlenül ébred szerelemre iránta; s nemsokára odáig jut, hogy érzéseit nővére, Anna előtt is szavakba foglalja.

At¹⁶⁷ regina gravi iamdudum saucia cura¹⁶⁸
vulnus alit venis et caeco¹⁶⁹ carpitur igni.
Multa¹⁷⁰ viri virtus animo multusque recursat
gentis honos¹⁷¹; haerent infixi pectore vultus
verbaque nec placidam membris dat cura quietem.
Postera Phoebea lustrabat lampade terras
umentemque¹⁷² Aurora polo dimoverat umbram,
cum sic unanimam adloquitur male sana¹⁷³ sororem:
„Anna soror, quae¹⁷⁴ me suspensam insomnia terrent!

¹⁶⁷ *at* éles ellentét a III. ének zárásával, ahol Aeneas – történetét befejezván – végre megnyugodott

¹⁶⁸ *cura* itt: „szerelmi gond”

¹⁶⁹ *caeco igni* (itt abl.!) „vak szerelem tüztétől”

¹⁷⁰ *multus* 3 itt: „nagy” (kétszer)

¹⁷¹ *gentis honos* gen. obiectivus, tehát: „a nemzetsége, származása iránti tisztelet”

¹⁷² *umentem... umbram* Aurora az óceánból kel fel, ezért harmatos az árnya

¹⁷³ *male sana* (= *aegra*) attr. praed.

¹⁷⁴ *quae insomnia terrent* „micsoda álmokképek rémítenek”

Quis novus¹⁷⁵ hic nostris successit sedibus hospes,
 quem¹⁷⁶ sese ore ferens, quam¹⁷⁷ forti¹⁷⁸ pectore et armis!
 Credo¹⁷⁹ equidem, nec vana fides, genus esse deorum.
 Degeneres animos timor arguit. Heu quibus ille
 iactatus fatis! Quae bella exhausta¹⁸⁰ canebat!”

GRAMMATICA

I. Alaktan

A gyengén i- tövű főnevek közül egyeseknek az ablativusa lehet -i végű, pl. *ignis* abl.: *igni*; *vis* abl.: *vi*; *sitis* abl.: *siti*; *Tiberis* abl.: *Tiberi*.

II. Esettan

1. Ablativus qualitatis (minőséget, tulajdonságot kifejező ablativus)

Nem egyeztetett minőségjelző. Jelzős főnevek ablativusa fejezheti ki egy dolog vagy személy (főleg külső) tulajdonságát, minőségét. Az abl.-ban lévő főnevet ilyenkor magyarra -ú, -ű végű melléknévvel fordítjuk.

Pl. *forti pectore et armis* bátor lelkű és fegyverű (férfi).

2. Genitivus subiectivus és obiectivus

A latinban birtokviszonynak látszó nom. és gen. lehet olyan kapcsolatban is egymással, hogy a nom.-ban lévő (cselekvést jelentő) főnévhez alanyként tartozik a gen. (gen. subiectivus) vagy tárgyként tartozik a gen. (gen. obiectivus). Ezt csak a szövegkörnyezetből érthetjük meg, és fordításunkban ennek megfelelően kell tükröznünk.

Pl. *amor matris* az anyának a szeretete; **anyai** szeretet,
amor matris az anyát szeretés; az **anya iránti** szeretet,
 itt: *honos gentis népe iránti* tisztelet.

EXERCITATIONES – PENSA

1. A 6. és 7. sor -a-ra végződő szavainak esetét állapítsd meg a skandálás segítségével!
2. Írjuk a pontok helyébe a kérdő-felkiáltó névmás megfelelő alakjait!
 me insomnia terrent! *novus hospes successit!*
 ille iactatus fatis! *bella canebat!*
3. Állapítsd meg a részlet 6., 7. és 8. sorának egymáshoz való viszonyát nyelvtani szempontból!

¹⁷⁵ *novus* attr. praed.

¹⁷⁶ *quem* (= *qualem*) *sese ore ferens* „milyennek mutatta az arcát”; *ore*: abl. limitationis

¹⁷⁷ *quam* „mennyire”

¹⁷⁸ *forti pectore et armis* abl. qualitatisok

¹⁷⁹ *Credo...* (*eum*) *genus esse* hiányos acc. cum inf.

¹⁸⁰ *exhausta bella* tkp. Aeneas „merült ki” a háborúban

4. Fordítsd le!

Trado tibi lampadem.

Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano. (*Iuvenalis*)

Mi a magyar megfelelőjük? Hogyan idézik ma magyarul?

5. A szövegrészletből szállóigévé vált *Degeneres animos timor arguit*. mondásnak melyik szavát kellene egész mellékmondatral fordítani?

6. A szövegrészlet alapján sorold fel a kezdődő szerelem jeleit!

Miben ellentmondásos Dido viselkedése Vergilius szerint? Mit jelent a *vulnus alit venis* kifejezésben az *alit*?

Phoebus melyik isten (mellék)neve? Itt a szövegrészletben mit jelent a *Phoebea*?

Omnia vincit amor

Dido nem akarja megszegni halott férjének tett hűségesküjét, de Annától olyan biztatást kap, amilyenre tulajdonképpen vágyik: nem is csak a fiatalsága jogaira utal Anna, hanem mintegy az értelmével próbálja elhitetni, milyen hasznos lenne az épülő városra nézve, a fenyegető ellenség közepette, ha Aeneas személyében férfi kerülne a város élére. (A valóságban a szerelmi kaland éppen ennek ellentétét jelenti.) Dido ezután hagyja, hogy a szerelem érzése teljesen hatalmába kerítse. Csak Aeneasszal törődik, abbahagyja a városépítés irányítását is. Úgy tűnik, az isteneknek sincs ellenére a dolog: Iuno és Venus szövetségre lépnek. Iuno ugyanis azt reméli, hogy eltérítheti Aeneast céljától: az új haza felé igyekvéstől.

Improbe Amor, quid non mortalia pectora cogis!

Dido mindenáron meg akarja szerezni Aeneas szerelmét. Egy vadászat alkalmával a hirtelen kerekedett vihar elől barlangba menekülve Dido és Aeneas egymáséi lesznek. Ettől kezdve Dido nem törődik női, királynői méltóságával, sem a pletykával. Elhiteti magával, hogy Aeneas már szinte a férje. Aeneast közben az égiek figyelmeztetik hivatására: tovább kell mennie, nem maradhat Dido birodalmában.

Quis fallere possit amantem?

Aeneas elfogadja az égi intést, s teljesíti, amit a közösség vár tőle. Nem közli a királynővel távozási szándékát, de Dido megérzi. Elkeseredésében megalázkodik, könyörög Aeneasnak, hogy maradjon vele, haladékot kér, Annát küldi közbenjáróul. Aeneas azonban

mélyen megrendülve ilyen roppant szerelemtől,
mégis az égilakók kedvére hajóihoz indul.

(*Lakatos István ford.*)

Tum vero infelix fatis exterrita Dido

mortem orat...

(450–51. sor)

Az életét eddig teljesen a férje emlékének és népének szentelő királynőn Aeneas megismerve úrrá lett a szenvedély. Rémképek üldözik ébren és álmában, s kergetik a kikerülhetetlen vég felé. Mivel a szenvedély lebilincselte a lelke összes erőit, nem lát más kiutat, mint a bosszú és a halál jellegzetes módját: máglyára rakja az Aeneastól kapott ajándékokat, azt a látszatot keltve környezete előtt, hogy így akar szabadulni Aeneas emlékétől.

Dido észreveszi Aeneas távozását (586–599. sor)

Regina e speculis ut¹⁸¹ primam albescere lucem
vidit et aequatis¹⁸² classem procedere velis,
litoraue et vacuos¹⁸³ sensit sine remige portus,
terque quaterque manu pectus percussa¹⁸⁴ decorum
flaventisque¹⁸⁵ abscissa comas „pro Iuppiter! Ibit
hic” ait „et nostris¹⁸⁶ inluserit¹⁸⁷ advena regnis?
Non arma expedient totaque ex urbe sequentur,
diripientque rates alii navalibus? Ite,
ferite citi¹⁸⁸ flammas, date tela, impellite remos!
Quid loquor? Aut ubi sum? Quae mentem insania mutat?
Infelix Dido, nunc te facta impia tangunt?
Tum decuit, cum sceptrum dabas. En dextra fidesque
quem secum patrios aiunt portare penatis¹⁸⁹,
quem subiisse umeris confectum¹⁹⁰ aetate parentem!”

Didónak a bosszúból szörnyűségeket elkövető mitológiai alakok jutnak eszébe (*Médeia, Atreusz, Philoméla*), s újabb kétségbeesésében felsorolja mindazokat a szörnyűségeket (a test széttépése, a gyermek feltalálása stb.), amelyeket ők elkövettek. Dido esetében kétes lett volna az efféle bosszú kimenetele, de ezt a gondolatot is elveti, mondván: *Quem metui moritura?* („Kitől kellett volna félnem, mikor el voltam szánva a halálra?”)

¹⁸¹ *ut* indicativusszal „amint”

¹⁸² *aequatis*... *velis* „egyformán feszülő vitorlával”

¹⁸³ *vacuos a portus*-szal van egyeztetve, de értelmileg a *litora*-ra is vonatkozik

¹⁸⁴ *percussa*... *abscissa* a part. perf. alakok nem passzív, hanem visszaható értelemben állnak, ezért lehet tárgyuk

¹⁸⁵ *flaventis* = *flaventes*

¹⁸⁶ *nostris* fejedelmi többes

¹⁸⁷ *inluserit* fut. perf.

¹⁸⁸ *citi* attr. praed.

¹⁸⁹ *penatis* = *penates*

¹⁹⁰ *confectum aetate parentem* „kortól megviselt atyját”

Dido átka (621–629. sor)

Dido sejti, hogy a végzetet nem változtathatja meg, mégis Iunót és a bosszúállás istennőit híva átkot szór Aeneasra: ha partot ér is, várjon rá még sok harc, s haljon meg időnap előtt, heverjen teste eltemetetlenül... (Aeneas további sorsára gondolva, ezek be is következnek majd.)

Végül kimondja a legsúlyosabb átkot: népeik is gyűlöljék egymást! (A rómaiak már jóval Vergilius előtt úgy tartották számon, hogy a pun háborúk mitológiai oka: Dido átka.)

„Haec¹⁹¹ precor, hanc vocem extremam cum sanguine fundo.
Tum¹⁹² vos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum
exercete odiis, cinerique haec mittite nostro
munera¹⁹³. Nullus amor populis nec foedera sunt¹⁹⁴.
Exoriare¹⁹⁵ aliquis¹⁹⁶ nostris ex ossibus ultor,
qui face Dardanio ferroque sequare¹⁹⁷ colonos,
nunc, olim¹⁹⁸ quocumque¹⁹⁹ dabunt se tempore vires.
Litora litoribus contraria²⁰⁰, fluctibus undas
imprecor, arma armis: pugnent ipsique nepotesque.”²⁰¹

Dido halála

Dido a máglyára lép és az Aeneastól kapott karddal megöli magát.

Dido szerelmi története a művészetekben

A történet a római irodalomban már Naeviusnál is szerepelt, Vergilius után pedig Ovidius két változatban is feldolgozza a *Heroides* c. elégiagyűjteményében, ill. a *Fasti* III. könyvében. Később drámák és operák témája; az utóbbira példaként Berlioz: *A trójaiak Karthágóban* és Purcell: *Dido és Aeneas* c. operáját említjük, míg festményeken leggyakrabban Dido halálát ábrázolják.

¹⁹¹ *haec* az előző, személyes átok összefoglalása, de a következőre, a közösségi átokra is vonatkozhat

¹⁹² *tum* a pun háborúk idejére értendő

¹⁹³ *munera* itt: „halotti áldozatul”

¹⁹⁴ *sunto* II. imperativus – archaikus; ünnepélyességet kölcsönöz a mondatnak

¹⁹⁵ *exoriare* = *exoriaris*

¹⁹⁶ *aliquis... ultor* „te, ismeretlen bosszúálló” (mi már tudjuk, hogy ő lesz Hannibál)

¹⁹⁷ *sequare* = *sequaris*

¹⁹⁸ *olim* itt: „majdan”

¹⁹⁹ *quocumque dabunt se tempore vires* „amikor csak erőtök engedi”

²⁰⁰ *contraria* a hullámokra és a fegyverekre is vonatkozik

²⁰¹ *-que* versus hypermetert képez (a hexameter egy szótaggal több, mint kellene); ez olyankor következik be, amikor a következő sor magánhangzós kezdete miatt a sorvégi *mgh.*-t nem ejtjük ki

GRAMMATICA

A II. imperativus

A II. imperativus is „hiányos”, de az I. imperativusnál több alakja van: 3. személye is létezik.

Képzése:

	activum	passivum
Sg. 2.	impf.-tő + tō (3. coniug. itō)	impf.-tő + tor (3. coniug. itor)
3.	impf.-tő + tō (3. coniug. itō)	impf.-tő + tor (3. coniug. itor)
Pl. 2.	impf.-tő + tōte (3. coniug. itōte)	–
3.	impf.-tő + ntō (3. 4. coniug. unto)	impf.-tő + ntor (3. 4. coniug. untor)

Fordítása: felszólító mód

Pl. Quidquid dicturus es, ante quam aliis dixeris, **dicito** tibi! (*Seneca*)

Bármit szándékozol mondani, mielőtt másoknak mondanád, **mondd** magadnak!

A létige imperativusai

I. imperativus	Sg. 2.	es	II. imperativus	Sg. 2.	estō
	3.	–		3.	estō
	Pl. 2.	este		Pl. 2.	estōte
	3.	–		3.	suntō

Pl. *Nec foedera **sunto**!* Szövetségek se **legyenek**!

EXERCITATIONES – PENSA

- Egészítsd ki az alábbi szerkezeteket, nevezd meg és fordítsd le őket: *Regina vidit luc.... albescere. Regina vidit class. . . procedere. Illa sensit port... vacu... esse.*
- Ite, ferte citi flammis, date tela, impellite remos!* Tedd egyes számba e mondat állítmányait!
- Fordítsd le!
HMDMA = Huic monumento dolus malus abesto! (*sírfelirat*)
Salus populi suprema lex esto! (*Cicero: De legibus*)
- Nézz utána, hogy hívták Dido férjét, s milyen körülmények között halt meg! Miért jött el Dido hazájából, Tyrosból?
- Hogy Aeneas hivatástudatát világosan lássuk, olvassuk el Didónak adott magyarázatát! (IV. ének 331–61. sorok, Lakatos István fordítása.)

6. Dido haláláról és Anna sorsáról olvassuk el Ovidius *Fasti* III. 545–654. sorait! (Gaál László műfordítása, Bp. 1954.)
7. Fordítsuk le „Dido sírversét”, amelyet Ovidius a *Heroides*ben (VII. 195–96. sor) és a *Fasti*ban (III. 549–50. sor) is megfogalmaz:
- „Praebuit Aeneas et causam mortis et ense;
ipsa sua Dido concidit usa manu.”

STILISTICA

Dido alakjának hiteles lélektani ábrázolását az eszközök gondos megválasztásával is erősíti Vergilius. Amikor Dido Annának lelkesedéssel beszél Aeneasról, nemes származását is megemlíti, amellyel még a méltán híres trójai népből is kiválik: „*Credo...genus esse deorum.*” Ezt mintegy alátámasztja a következőkkel: „*Degeneres animos timor arguit.*” (*degener* aki népétől „elfajzott”). S amikor Aeneas elhagyja, Dido épp ezt kéri számon: hol a *fides* és az *adott jobb* (ígéretét megpecsételő kéznyújtás), ami olyan hitelessé tette előtte ezt a férfit, hogy teljesen rábízta magát? Dido szemében sokat számít Aeneas *virtusa* és *pietasa*, de az átokban ez utóbbit is kétségbe vonja:

quem secum patrios aiunt portare penatis
quem subiisse umeris confectum aetate parentem!

A nagyon is szívesen fogadott „*hospes*”-ből „*advena*” lesz: jövevény, jöttment (pejoratív értelemben).

Didónak még nagyobb fájdalma, hogy királynői méltóságában is megalázták. Aeneas szökésének tudatosodásakor, miután kemény fizikai fájdalomkeltéssel próbálja ellensúlyozni a lelkieket, akár a siratóasszonyok: *terque quaterque manu pectus percussa decorum / flaventisque abscissa comas* (figyeljük a hangfestést!) mintha hatalmával akarna élni, parancsokat osztogat; majd következik a kijózanodás: *Quid loquor? aut ubi sum? Quae mentem insania mutat?* és önkritika: *Infelix Dido, nunc te facta impia tangunt?/Tum decuit, cum sceptras dabas.*

Vergilius *infelix*nek nevezte Didót már szerelmének ébredésekor, innen érthető meg az igen erős ellentét a *nunc* és a következő sor *tumja* között. (A VI. énekben az alvilági találkozásokor majd Aeneas szintén így szólítja meg Didót: „*Infelix Dido...*”) A *te facta impia tangunt* kettős értelmű: elsősorban azokra az „istentelen tettekre” vonatkozik, amelyeket a *pius* Aeneas vele szemben elkövetett, de értheti Dido a saját, a férje (Sychaeus) elleni kegyeletsértésére is.

Dido nem kíméletes önmagával szemben sem: a tragédia, a halál árnyéka mindvégig érzékelhető szerelme hátterében. Dido tudja, hogy nagy árat fizet e szerelemért, ez teszi érthetővé átkának kegyetlenségét. Halálával alakja eposzi magasságokba emelkedik – méltó párja lesz Aeneasnak. Búcsúszavaiban mondja magát nyomatóékosítva (kétszer is) *felix*-nek („*felix, heu nimium felix...*”) – persze semmi, ami túlságos (*nimium*), nem lehet büntetlen (lásd a sírbeszédét). Aeneas érkezése megakadályozta Didót abban, hogy nagyszabású, honalapító munkáját befejezze, mégis nagy birodalom lesz városából – egészen addig, míg rómaiak le nem rombolják.

VI. ének

Az Alvilág

Az Alvilág főistene **Hádész**, latin neve **Pluto** vagy **Dis**. Birodalma a föld alatt elterülő, nagyrészt sötét, mocsaras síkság. Ennek mélye a **Tartarosz (Tartarus)**, a gonoszok büntetőhelye. Itt van Hádész palotája is, ahol feleségével, **Perszephonéval (Proserpina)** lakik. Ezt a palotát lángoló oszlopokkal szokták ábrázolni. Hádész trónuson ül, mint bátyja, Zeusz, de az ő trónusa alatt kakas szerepel a vázaképeken, amely az ő hatalmának határát, az éjszaka végét szimbolizálja. Az Alvilág legszebb helye az **Élüszion (Elysium)**, melyet magyarul Elíziumnak, a boldogok honának szoktunk emlegetni. Ez a jók tartózkodási helye, itt erdők, ligetek, örök napsütés van. A lelkek többsége, a sem nem jók, sem nem rosszak az **aszfodéloszmezőkön** tartózkodnak, sivár síkságon, melyet bódító illatú liliomfélék borítanak. A holt lelkek tartózkodási helye régiókra oszlik: egy-egy helyen a hasonló sorsúak tartózkodnak.

Az ember halálakor megszűnik benne az *animus* (az érző, indulatos, jellemet hordozó lélek) és az *anima* a halál pillanatában *umbrá*vá válva **Hermésznek**, a „**lélekvezetőnek**” a segítségével elindul az Alvilág határfolyójához, amelyen **Kharón (Charon)** viszi át ladikján a túlsó partra a tisztességgel eltemetetteket. Az Alvilág bejáratánál tanyáznak a bajok, betegségek. A bejáratot **Kerberosz (Cerberus)**, a háromfejű kutya őrzi. Mellette elhaladva a lélek **Mínosznak**, az egykori igazságos krétai királynak bírói széke elé járul, ott tudja meg, mi a számára kijelölt hely az Alvilágban. A nagy bűnösök aztán Hádész trónusa elé kerülnek, ott tudják meg a rájuk kiszabott örök büntetést, amely bűnükre emlékezteti őket. Például *Tantalosz*, aki fiát étkül tálalta fel az istenek asztalára, örök éhséget szenved, *Sziszüphosznak*, aki az idegeneket egy szikláról lökte a mélybe, egy dombra felfelé kell görgetnie egy sziklát, mely folyton visszagurul, a *Danaidák*, akik férjük vérént ontották, vizet öntenek lyukas hordóba.

Az Alvilágot hat folyó veszi körbe, latin nevükön, hexameterbe szedve:

Styx, Acheron, Lethe, Phlegeton, Cocytus, Avernus.

Ezek közül az utóbbi tóvá szélesedik, Itáliában, *Cumae* mellett ténylegesen megtalálható.

Az alvilági istenek az emberek által rémségesnek tartott fogalmak megismerésítői, pl. *Thanatosz*, a fekete ruhás, szárnyas ifjú a halálisten; a *Kérek* a harctéri halál istennői; *Hekaté* a kísérteteken uralkodó háromfejű istennő; *Hüpnosz* a bódult, rémálmodokkal teli álmok istene; az *Erinniüszök* a bosszúállás istennői, akiket latinul *Furiáknak* emlegetünk; *Khaosz* a világ kialakulása után hátramaradt köd, féltelmetes, alakatlan szörnyűség. Az Alvilágtól az ókori ember annyira félt, hogy szinte beszélni sem mert róla.

Alvilág-váza (Kr. e. 330 körül)

A vázakép középpontjában az Alvilág urának, Hádésznek a palotája látható. Hádész trónon ül, jogarral a kezében. Mellette áll felesége, Perszephoné. Hádész mögött az alvilági bírák: Triptolemosz, Aiakosz, Radamanthüsz; Perszephoné mellett Orpheusz, aki elbűvölő lantjátékának köszönhetően halandó léteire lemehetett az Alvilágba, és fel is jöhetett onnan. A mögötte látható férfi, nő és gyermek valószínűleg az orphikus misztériumba beavatásra várókat jelképezi. A palota alatti képmező közepén Hermész, kezében hírnöki pálcával mutatja az utat Héraklésznek, aki éppen Kerberoszt, a háromfejű kutyát igyekszik elvinni az Alvilágból. Mellette két fáklával Hekabé, a rémképek istennője, mögötte pedig Tantalosz, aki az istenek mindentudásának kipróbálására saját fiát tálalta fel eledelül, ezért a büntetése: nem ehet, nem ihat, holott a gyümölcs ott van a feje fölött, a víz a lábai előtt. A képmező másik végében a másik híres büntetés ábrázolása látható: Sziszüphosz korinthuszi király az idegeneket egy szikláról lökte a tengerbe, ezért a büntetése: sziklát kell görgetnie felfelé, de az folyton visszagurul. Mögötte Erinnüsz bosszúistennő „biztosítja” korbácsolással a büntetés szakadatlan folytatását. – A vázakép felső sávjában a boldogok, legalábbis büntetlenül Alvilágba jutottak egy-egy csoportja látható: balra Megara és két fia, akiket Héraklész örületében ölt meg, jobbra Hippodameia, Pelopsz és Mürtilosz, akiknek nevét az olimpiai játékok eredetmondája őrzi.

Aeneas útja az Alvilágban

Az Alvilágba élő ember nem juthatott be. Aeneasnak azonban meghalt apja álmában megjelenve megmondta, hogy útja folytatásához végső útmutatásért le kell szállnia az Alvilágba. (Az alvilági vándorlás, Homérosz *Odüsszeiájától* Dante *Divina Commediájáig*, visszatérő motívum az epikában.) Anchises azt is megmondta fiának, hogy ehhez szibülla (sibylla), Apollón papnője vezetését kell kérnie. Szibülla az ókori világ több jelentős táján működött egy-egy jósdában: *Delphoiban*, *Libüában*, *Eriüthreiban* (Kis-Ázsia) és *Cumaiban* (a mai Nápoly környékén).

A **cumaei sibylla** a Daedalus építette Apollo-templomban lakott, melynek mélyéről egyenes út vezetett az Alvilágba. Ide jött Aeneas, a sibyllát akarta megkérni vezetőnek alvilági útjához. (Már Aeneas odaérkezésekor is vénséges vén volt, de ő hozta később a jóskönyveket *Tarquinius Superbus*hoz is.) A sibylla **három feltétellel** el is vállalta Aeneas vezetését: meg kell szereznie a csodálatos aranyágot, meg kell adnia egy temetetlen társának (Misenusnak) a végtisztességet és megfelelő áldozatot kell bemutatnia az alvilági isteneknek. Az alvilági isteneknek járó, éjjel bemutatott áldozat csak fekete szőrű állat lehetett. Az aranyág megtalálásában Aeneas anyjának, Venus szerelemistennőnek madara, egy galambpár segítette. A három feltétel teljesítése után Aeneas a sibylla vezetésével az Avernus-tónál nyíló barlangon keresztül leszállt az Alvilágba.

A cumaei sibylla barlangjának bejárata (1932-ben tárták fel 100 méteres lépcsőjét)

Út az Alvilágba (264–272. sor)

Invocatio

Di, quibus²⁰² imperium²⁰³ est animarum, umbraeque silentes,
et Chaos et Phlegethon, loca²⁰⁴ nocte tacentia late,
sit mihi fas audita loqui, sit numine²⁰⁵ vestro
pandere res alta terra et caligine mersas.

Az út kezdete

Ibant²⁰⁶ obscuri²⁰⁷ sola sub nocte per umbram,
perque domos Ditis²⁰⁸ vacuas et inania regna:
quale²⁰⁹ per incertam lunam sub luce maligna
est iter in silvis, ubi caelum condidit²¹⁰ umbra
Iuppiter, et rebus nox abstulit²¹¹ atra colorem.

²⁰² quibus dat. possessivus

²⁰³ imperium... animarum gen. obiectivus

²⁰⁴ loca... late „szélesen elterülő helyek”, „térsegek”

²⁰⁵ numen itt: „isteni beleegyezés”

²⁰⁶ ibant ti. Aeneasék

²⁰⁷ obscuri attr. praed.; obscuri... sola jelzőcsere

²⁰⁸ Ditis... regna „Dis birodalma” (nagy kiterjedés jelölésére a latin néha többes számot használ)

²⁰⁹ quale relatív mondatfűzés

²¹⁰ condidit praes. perf. logicum

²¹¹ abstulit az aufero igéből, amelynek vonzata itt: dat. incommodi

Kharón. Attikai váza,
Kr. e. V. sz.

Charon bemutatása (288–304. sor)

Portitor has horrendus aquas et flumina servat
terribili squalore²¹² Charon, cui²¹³ plurima²¹⁴ mento²¹⁵
canities inculta iacet, stant lumina²¹⁶ flamma,
sordidus ex umeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit velisque ministrat
et ferruginea subvectat corpora cumba,
iam senior, sed cruda deo²¹⁷ viridisque senectus.

Az Acheron partján (305–312. sor)

Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
matres²¹⁸ atque viri defunctaque²¹⁹ corpora vita
magnanimum²²⁰ heroum, pueri innuptaeque puellae,
impositique rogis iuvenes ante ora parentum,
quam²²¹ multa in silvis autumn frigore primo
lapsa cadunt folia, aut ad terram gurgite²²² ab alto
quam multae glomerantur aves, ubi frigidus annus²²³
trans pontum fugat et terris immittit apricis.

GRAMMATICA

I. Alaktan

1. A **domus -ūs** vegyes ragozású főnév részben a II., részben a IV. declinatio szerint ragozódik.

Sg. nom.	domus	Pl. nom.	domūs
acc.	domum	acc.	domūs / domōs
gen.	domūs	gen.	domuum / domōrum
dat.	domuī	dat.	domibus
abl.	domō	abl.	domibus
loc.	domī		

²¹² *terribili squalore* abl. qualitatis

²¹³ *cui* dat. possessivus

²¹⁴ *plurima* itt: „igen sűrű”

²¹⁵ *mento* eléje értendő: *in*

²¹⁶ *lumina* itt: „szemek”

²¹⁷ *deo* „istenhez illő módon”

²¹⁸ innen három sor szó szerint ismétlődik a Georgica IV. énekének 475–477. soraiban

²¹⁹ *defuncta corpora vita* „életet leélt testalakok”

²²⁰ *magnanimum* = *magnanimorum* (az epikus hősök jelzője: *magnus* + *animus* – „nagy bátorságú”)

²²¹ *quam* relatív mondatfűzés (ugyanígy a 311. sorban is)

²²² *gurgite ab alto* „a mély örvénylésű tenger felől”

²²³ *annus* itt: „évszak”

2. A **participium imperfectum**ok egy része **melléknévvé, sőt főnévvé is válhat**. De míg ezek a participiumok és mellékkevek erősen *-i* tövűek, addig főnévként más-salhangzós tövűek.

Pl. *ante ora parentum* a szülők (szüleik) szeme láttára

II. Esettan

1. **Dativus possessivus** (a birtoklás dativusa): dativus jelölheti a létige vagy a létezést, meglétet jelentő igék mellett a birtokost, akinek vagy aminek van valamije. A dativus possessivus a birtok meglétét hangsúlyozza.

Pl. *quibus imperium est* akiknek van hatalmuk

cui canities iacet akinek ősz szakálla van

2. Ha a latinban a **középfokú melléknév mellett nem szerepel hasonlított**, akkor a tulajdonságnak a szokásosnál nagyobb mértékű meglétét fejezi ki. Magyarra alapfokkal (és vmilyen módosító- vagy határozószóval) fordíthatjuk.

Pl. *Charon iam senior* Charon már (nagyon, elég) öreg

EXERCITATIONES – PENSE

1. a) A szöveg mely szavából származik? *silencium*, *eunocin* (gyógyszer), *animációs* (film), *Umbria*, *auditorium*, *obskúrus*, *lunáris*, *lunátikus*, *vákuum*, egy *per kettő*, *malignus* (daganat), *koloratúr* (szoprán), *agglomeráció*, *fólia*
b) A rómaiak életének mely területéhez kapcsolódik? *átrium*, *frigidarium*
2. a) A *deus* szó ragozott alakjainak hány mellékalakját ismered? Hát a *dea* szónak?
b) Sorold fel a *loqui* minden igenevét! Melyiket hogyan fordítanád?
c) *Ibant*: hogyan lenne ez az alak jelenben, jövőben, felszólításként?
3. Mi e kifejezések eredete és milyen értelemben használjuk őket ma köznapi beszédünkben? *sziszifuszi munka*, *tantaluszi kínok*
4. Mint tudjuk, a görög mitológiában is kevés élő embernek (különleges adottságú hérósnak) adatott meg, hogy leszálljon az Alvilágba, és vissza is térjen onnan. Egy ilyen hősről, Orpheuszról mi is olvashatunk ebben a tankönyvben is. Nézzetek utána, milyen körülmények között szállt alá Odüsszeusz és Héraklész! A Mediterráneum mely pontjain lehetett lejutni az Alvilágba?
5. Milyen temetkezési módra utal az *impositi rogis* kifejezés?
6. Hádész másik görög neve, Plutón azt jelenti, hogy gazdag (mert a holt lelkeknek és a föld alatti ásványkincseknek az ura). Hogyan utal ugyanerre Hádész latin neve?
7. Vessük egybe az Aeneis I. és VI. énekének invocióját. Kikhez szólnak és milyen az alaphangjuk? (Nota bene: *mihi causas memora* és *sit mihi fas*)
8. Miért volt szembeötlő a rómaiaknak, ha valakinek a vállán a ruha csomóra volt kötve? Mivel szokták rögzíteni ruhájukat a rómaiak? Milyen volt az *amictus*? Miben különbözött tőle a *toga*?

Aeneas találkozása apjával, Anchisesszel (684–703. sor)

Alvilági útja során az elesett hősök között találkozik Aeneas volt bajtársaival és ellenfeleivel, akik olyan alakban vannak, ahogyan halálos sebeiket kapták. Ezután a Tartarushoz érnek. A sibylla elmagyarázza, milyen szörnyű hely ez: a világ legsúlyosabb vétkesei bűnhődnek ott, többek közt a felségsértő titánok és gigászok. Dis (Pluto) palotájának küszöbén Aeneas letúzi az alvilági királynőnek hozott ajándékot, az aranyágot. Szemük elé tárul az **Elysium**, a boldogok lakhelye. Itt van Anchises is, Aeneas apja. Ezt a kettős képet (Tartarus és Elysium) Vergilius a homéroszi Alvilág-ábrázolás (Odüsszeia XI. ének: Neküia) után keletkezett mediterrán néphitből merítette.

Isque²²⁴ ubi tendentem adversum per gramina vidit
Aenean²²⁵, alacres palmas utrasque tetendit,
effusaeque genis lacrimae et vox excidit ore:
„Venisti tandem, tuaque exspectata parenti
vicit iter durum pietas? Datur ora tueri,
nate, tua, et notas audire et reddere voces?
Sic equidem ducebam²²⁶ animo rebarque²²⁷ futurum
tempora dinumerans, nec me mea cura²²⁸ fefellit.
Quas²²⁹ ego te terras et quanta per aequora vectum²³⁰
accipio! Quantis iactatum, nate, periclis²³¹!
Quam metui²³², ne quid²³³ Libyae²³⁴ tibi regna nocerent!”
Ille autem: „Tua me, genitor, tua tristis imago
saepius²³⁵ occurrens²³⁶ haec limina tendere adegit;
stant sale Tyrrheno classes. Da iungere dextram,
da, genitor, teque amplexu ne subtrahe nostro.”
Sic memorans largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare²³⁷ brachia circum;
ter frustra comprehensa manus effugit imago,
par levibus ventis volucrique simillima somno.

²²⁴ *isque* ti. Anchises

²²⁵ *Aenean* görög acc.

²²⁶ *ducebam animo* „tervezgettem”

²²⁷ *rebarque futurum* ti. esse;

²²⁸ *cura* itt: „aggódó várakozás”

²²⁹ *quas... terras* ide is értendő: *per*

²³⁰ *vectum ... iactatum* participium coniunctumok a *te*-hez

²³¹ *periclis* = *periculis*

²³² *metui*, ne... „féltem, hogy...”

²³³ *ne quid* = *ne aliquid*

²³⁴ *Libya* értsd: Karthágó

²³⁵ *saepius* középfokú adverbium önálló használatban „(a szokásosnál) gyakrabban”

²³⁶ *occurrens* „megjelenve (ti. álmomban)”

²³⁷ *dare... circum* (= *circumdare*) vonzata: amit: dat. amivel: acc.

GRAMMATICA

Mondattan

A **félést jelentő igék után** következő célzatos tárgyi mellékmondat kötőszava fordította annak, amit a magyarban megszoktunk: *ne* = „hog”, *ut (ne non)* = „hog”, *nem*. A félést jelentő szavak ugyanis a latinban a beszélő óhaját fejezik ki.

Pl. **Metui, ne... regna nocerent!** Félttem, **hog** a birodalom... árt.

EXERCITATIONES – PENSE

1. Mi a *par* és a *similis* melléknév lehetséges és itteni vonzata?
2. Mi a *saepius* alap- és felsőfoka?
3. Mi a rendhagyó a *similis* melléknév fokozásában?
4. Alakítsuk át az alábbi mondatot a *consecutio temporum* szabályának megfelelően!
Quam metui, ne quid Libyae tibi regna nocerent.
Quam metuo, ne quid Libyae tibi regna

5. a) Fordítsuk le az alábbi, halállal, elmúlással kapcsolatos sentenciákat!

Ultima latet. (*napórafelirat*)

Una **vestrum** ultima mea. (*napórafelirat, Pannonhalma*)

Mors certa, hora **incerta**. (*a lipcsei toronyóra felirata*)

Contra **vim** mortis non est medicamen in hortis. (*XII. sz.-i salernói verses gyógyszertan*)

Hic mortui vivunt, muti loquuntur. (*könyvtárfelirat*)

Fortuna divitum et pauperum post mortem par.

Pulvis et umbra **sumus**. (*Horatius*)

De mortuis nil, nisi **bene**. (*Khilón, a hét görög bölcs egyike*)

Sit tibi terra levis! (*gyakori sírfelirat, rövidítése STTL*)

Facilis descensus Averno..., sed revocare gradum... **hoc** opus,
hic labor est. (*Vergilius*)

Memento mori! (*a karthausi szerzetesek köszönése*)

Fui, **quod** es. Eris, **quod** sum. (*temetőkapu-felirat*)

Sum ego, quod tu eris; quod tu es, **ante** fui. (*temetőkapu-felirat*)

- b) Magyarázzuk meg a vastagon szedett szavak, szóelemek nyelvtani érdekességét!

Róma hivatása (847–853. sor)

Anchises megmutatja fiának a majdan megszületendő híres rómaiakat is: Iulius Caesart, Augustust és másokat. A név szerint bemutatott történelmi személyek felsorolása után Vergilius Anchisesszel az egész római nemzet hivatását fogalmaztatja meg. Így Aeneas hitében megerősödhet: nem hiába vállalta (s vállalja ezután is) a megpróbáltatásokat, nagy népnek lesz az őse.

Excudent alii²³⁸ spirantia mollius aera²³⁹
(credo equidem), vivos ducent²⁴⁰ de marmore vultus,
orabunt causas²⁴¹ melius, caelique meatus
describent radio et surgentia sidera²⁴² dicent:
tu regere imperio populos, Romane, memento
(hae tibi erunt artes), pacique imponere morem²⁴³,
parcere subiectis et debellare superbos.”

Delphoi kocsihajtó arca – bronzszobor a Kr. e. V. századból

²³⁸ *alii* ti. a görögök

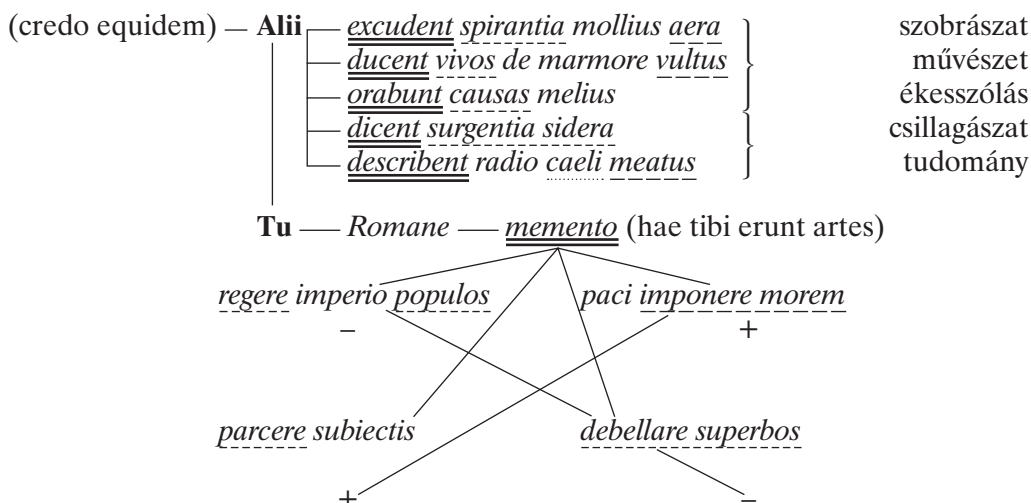
²³⁹ *aera* itt: „bronzszobrok(at)”

²⁴⁰ *ducent* itt: „alkotni fognak”;

²⁴¹ *orabunt causas* „(peres) ügyekben fognak szónokolni”

²⁴² *surgentia sidera* „a felkelő csillagokat”, azaz „a csillagok felkeltét”

²⁴³ *pacique imponere morem* „s a békének törvényt szabni”

A Róma hivatását megfogalmazó, nagy jelentőségű sorok formailag is tökéletesek: a szöveg két jól elkülönülő részből áll, melyek közül az első 4, a második (Rómára vonatkozó) a tömörebb 3 sor. Az *alii*val (= *Graeci*) szembeállított alany (*tu*) második személyű, s hozzá az archaizmusával ünnepélyességet hordozó állítmány (*memento*) kapcsolódik. A második résznek lényegében ez az egyetlen igei állítmánya van, s ez sem a római népre váró feladat tartalmát fejt ki, csak figyelmeztet: „jól vésd emlékezedbe!”

Az *alii* cselekvései, mivel jóslatról van szó, futurumban állnak. A felsorolt öt cselekvés a görögöknek a művészetekben és a tudományokban való előbbrevalóságát a szobrászatnak, ill. a csillagászatnak két-két megfogalmazásával érzékelteti, ezek pedig szimmetrikusan a retorika (művészetének? tudományának?) említését fogják közre.

A római világalom jogosságát megfogalmazva Vergilius ugyanilyen körültekintően jár el: miután a gondolat bántó élet a görögök bizonyos elsőbbségének elismerésével (*credo equidem*) elvette, Róma hivatását (amelyben **mester** és **művész** lehet: *hae tibi erunt artes*) négy különféle árnyalatú, párhuzamos szerkesztésű *infinitivus-tárgyban* jelöli meg; mégpedig úgy, hogy a *regere populos* megfogalmazást (a *regere* jelentésénél elsősorban ne az irányításra, hanem a belőle származó *rexre* gondoljunk!) az *imperio* határozóval *negatívvá* teszi ugyan, de a *békés törvények* említésével *pozitívvá* alakítja (hiszen a meghódított barbár népek a rómaiak előtt még nem ismerték a törvény adta **rend** áldásait). A pozitív hatást fokozza a meghódítottakkal való *kíméletes bánásmód* emlegetésével, hogy végül a *gőgösökre* váró porig alázás fenyegető (*negatív*) gondolatával fejezze be a **chiasztikus szerkesztésű** sorokat.

Nem véletlenül volt népszerű Vergilius Aeneise az egész római birodalomban: a Róma hivatásáról szóló részt örömmel fogadhatták a görögök (hiszen itt van művészetük, tudományuk elismerése), a rómaiak (hiszen ők a földkerekség urai) s még a provinciák lakói is, ahová a rómaiak törvényeket, kultúrát vittek, s csak akkor büntették őket, ha lázadtak.

Hermész és a gyermek Dionüszosz, márványszobor a Kr. e. IV. századból, Praxitelész műve

EXERCITATIONES – PENZA

1. Hány igeideje létezik a *memini* igének? Milyen imperativusával találkoztunk a szövegben, s hol találkoztunk már hasonlóval? Mely igék hasonlóak hozzá?
2. Hány futurumot találunk a szövegben? Hogyan lennének ezek futurum perfectumban?
3. a) Mi a vonzata az *impono* és a *parco* igének? Mit jelent ez a mondas: Bonis nocet, qui malis parcit. (*Seneca*)
 b) Add meg az *objektív* és *szubjektív* szavaink etimológiailag pontos jelentését! Miért S jelöli a *nyelvtudományban* az alanyt, és O a tárgyat?
4. Soroljuk fel a *melius*nak megfelelő alakot a másik négy rendhagyó fokozású melléknévből is!
5. a) A *mollius* melyik melléknévnek milyen alakja lehet? Hogyan fordítanád az alábbi Babits-vers címét: *Somno mollior unda*?
 b) Mit jelent a *mollissima via* kifejezés?

6. a) Mit jelent a *surgo* igéből származó *insurgens* szó?
- b) Pilinszky *Harmadnapon* c. versének utolsó sora: *Et resurrexit tertia die*. Mit jelent?
7. Milyen értelemben használjuk ma a *credo* szót?
8. Nézzétek meg legalább két-két görög bronz- és márványszobor fényképfelvételét (olyanokat is, amelyek római másolatban maradtak ránk), és elemezzétek a saját szavaitokkal vagy művészettörténész elemzése segítségével! Beszéeljétek meg, kinek melyik miért tetszik!
9. Milyen felfedezések kapcsolódnak a görögökhöz a csillagászat területén? Nézzetek utána, hogy mit köszönhetünk a görögöknek a tudomány egy-egy szakterületén!
10. Keressetek választ arra a kérdésre, hogy miért kapcsolta Vergilius a görögök elsőbbségét jelentő „területekhez” a szónoklatot is? Vajon Démoszthenész volt nagyobb szónok vagy Cicero? Indokold válaszodat saját szavaiddal vagy a szakirodalomból vett érvekkel!
11. Keresd meg Plutarkhosz Cicero-életrajzában azt a részletét, amelyben arról olvashatsz, mit mondott Augustus császár unokájának, mikor rajtakapta, hogy egy Cicero-tekerceset olvasott, mikor nagyapja a szobába lépett? Mi a véleményed Cicero korabeli megítéléséről?

Ókori könyvtár

(rekonstrukció)

Polcain papirusztekercsek, tartásukra szolgáló, henger alakú doboz és Minerva-szobor

Marcus Valerius Martialis

A római rövid verseknek, az epigrammáknak ezüstkori klasszikusa a Kr. u. 1. sz. második felében alkotott. Hispaniából került Rómába, ahol L. Annaeus Seneca, a híres író és filozófus egyengette pályáját. Martialis epigrammáinak a gyűjteménye 12 könyvben mintegy 1200 dicsőítő és szatirikus verset tartalmaz. Népszerű műve még a **Xenia** (Ajándékok), amely tulajdonképpen ajándékkísérő versikék gyűjteménye.

Az epigramma hagyományos versmértéke a distichon, de Martialisnak vannak hendecasyllabusos epigrammái is.

Az utókorban rendkívül népszerű költő lett Martialis, a magyar és világirodalomban szinte mindenkire hatott, aki ebben a műfajban alkotott, nálunk pl. Janus Pannoniustól kezdve Kazinczyn, Kölcseyn, Vörösmarty, Petőfi át napjaink költőig érezhető a hatása.

Rumpitur invidia (IX. 97.)

Rumpitur invidia quidam, carissime Iuli²⁴⁴,
quod me Roma legit, rumpitur invidia.
Rumpitur invidia, quod turba semper in omni
monstratur digito, rumpitur invidia.
Rumpitur invidia, tribuit quod Caesar uterque²⁴⁵
ius²⁴⁶ mihi natorum, rumpitur invidia.
Rumpitur invidia, quod rus mihi dulce sub urbe est
parvaeque in urbe domus, rumpitur invidia.
Rumpitur invidia, quod sum iucundus amicis,
quod conviva frequens, rumpitur invidia.
Rumpitur invidia, quod amamus quodque probamur:
rumpatur, quisquis rumpitur invidia.

Solus habes... (III. 26.)

Praedia solus habes et solus, Candide²⁴⁷, nummos,
aurea²⁴⁸ solus habes, murrina solus habes,
Massica²⁴⁹ solus habes et Opimi²⁵⁰ Caecuba solus,
et cor solus habes, solus et ingenium.
Omnia solus habes – hoc me puta velle negare! –
uxorem sed habes, Candide, cum populo.

²⁴⁴ *Iuli* Iulius, a költő igen jó barátja

²⁴⁵ *Caesar uterque* „mindkét császár” (Titusról és Domitianusról van szó)

²⁴⁶ *ius... natorum* „háromgyerekesek joga”, „a háromgyerekesek után járó adókedvezmény”

²⁴⁷ *Candide* a dúsgazdag Candidus közelebbről ismeretlen személy

²⁴⁸ *aurea* ti. *vasa*

²⁴⁹ *Massica... Caecuba* ti. *vina* (híres itáliai borok)

²⁵⁰ *Opimi* Opimius Kr. e. 121-ben volt consul, tehát igazán régi óbor lehetett!

Nubere vis... (IX. 10.)

Nubere vis Prisco: non miror, Paula, sapisti²⁵¹.
Ducere²⁵² te non vult Priscus: et ille sapit.

Laudat... omnes (XII. 80.)

Ne laudet dignos, laudat Callistratus omnes.
Cui malus est nemo, quis bonus esse potest?

Nihil scribis... (I. 110.)

Scribere me quereris, Velox, epigrammata longa.
Ipse nihil scribis: tu breviora²⁵³ facis.

Carmina nostra²⁵⁴ placent (VI. 60.)

Laudat, amat, cantat nostros mea Roma libellos,
meque sinus²⁵⁵ omnes, me manus omnis habet.
Ecce rubet quidam, pallet, stupet, oscitat, odit,
hoc volo: nunc nobis carmina nostra placent.

Miraris veteres... (VIII. 69.)

Miraris veteres²⁵⁶, Vacerra, solos,
nec laudas nisi mortuos poetas.
Ignoscas, petimus, Vacerra: tanti²⁵⁷
non est, ut placeam tibi, perire.

²⁵¹ *sapisti* = *sapiisti*

²⁵² *ducere* itt: „elvenni (feleségül)”

²⁵³ *breviora* ti. *epigrammata*

²⁵⁴ *nostra... nostros* (1. sor) fejedelmi többes (pluralis maiestatis)

²⁵⁵ *sinus* a togák öblei, ahol a könyvtekercseket is tartották

²⁵⁶ *veteres... solos* ti. *poetas*

²⁵⁷ *tanti non est* gen. pretii

GRAMMATICA

A **quod** kezdetű alárendelt mellékmondatok

Ahogy a **quod** vonatkozó névmással kezdődő mondatokban is a **tényt indicativus**, a **célzatosságot coniunctivus** fejezi ki, úgy a **quod** kötőszóval kezdődő mondatok is a **tényt indicativusszal**, a **nem tény** jellegű állítás bizonytalanságát, vélemény voltát **coniunctivusban** lévő állítmánnyal fejezik ki.

Pl. *Rumpititur invidia, quod rus mihi dulce sub urbe est.* ... mivel nekem **van** (és ez tény!)

EXERCITATIONES – PENSEA

1. A *volo, velle, volui* ige imperfectumaiban hányszor van *vol-* és hányszor *vel-* tö, és hányszor más tö?
2. Lehet egy betűvel több? Mit jelent egy betű többlet? Mit jelent egy betű eltérés?

v	e	l	l	e		
v	e	l	l	e	t	
v	e	l	l	e	n	t

v	o	l	e	n	t		
v	o	l	e	n	t	i	
v	o	l	e	n	t	i	s

n	o	l	l	e		
n	o	l	l	e	t	
n	o	l	l	e	n	t

n	o	l	e	n	t		
n	o	l	e	n	t	i	
n	o	l	e	n	t	i	s

3. Gyakoroljuk a melléknév fokozását a következő példákon!
hosszú – hosszabb – igen hosszú epigramma
rövid – rövidebb – igen rövid epigrammák
4. Tegyük az epigrammák címeként kiemelt kifejezések igéit múlt időbe!
pl. *solus habes* – *solus habebas*
5. Hány *conviva*-típusú „foglalkozásnevet” ismersz? Az I. decl.-ós hímnemű foglalkozásnevekben milyen képzőket tudsz megfigyelni?

Alkaios és Szapphó

Attikai borhűtő edény (kalathosz) Kr. e. 480–470 közötti időből.
Brügosz vázafestő vörösalakos vázája.

*A vázafestő Alkaioszt húrokat pengetve, Szapphót reá figyelve ábrázolta.
Öltözkük, hajdíszük művészetükhöz illően ünnepélyes.*

APPENDIX

Catullus szapphói strófában írt verspárja

1. Ille mi par esse deo videtur (51. c)

Catullus egész költői világában az *odi et amo*-hoz hasonló nagy ellentétek hatnak. A továbbiakban egy-egy példát látunk az *odi*-ra, ill. az *amo*-ra Catullus szerelmi költészetéből. Bár két különálló versről lesz szó, szorosan összekapcsolja őket az azonos versmérték: Catullus ránk maradt művei közül csak ez a kettő íródott a Szapphóról elnevezett versformában. (Egyúttal ezek a latin irodalom első ránk maradt szapphói versszakai. Catullus ebben megelőzi még az elsőségére büszke Horatiust is.)

A **szapphói strófa** három szapphói és egy adoniszi sorból áll.

A **szapphói sor** képlete: $\cup \cup \mid \cup \cup \mid \cup \cup \cup \mid \cup \cup \mid \cup \cup$

Az **adoniszi sor** képlete: $\cup \cup \cup \mid \cup \cup$ Ez tulajdonképpen a hexameter sorzárлата (utolsó két verslába).

Catullus kedvesét valószínűleg a leszboszi költőnő, Szapphó szülőhelyéről nevezte Lesbiának, és a Lesbia iránti érzéseit Szapphó egyik versének latinra átültetett (s szellemiségében rómaivá tett) szavaival közli. Ezt a Szapphó-költeményt a szerelem kiváltotta nyugtalanság érzékletes leírása a mai kor embere számára is megdöbbenően modernné teszi, s nem veszít kifejezőerejéből Catullus megfogalmazásában sem. Ugyanakkor Catullus a maga versét kibővíti néhány különlegesen római vonatkozású sorral, s megtoldja egy versszakkal, amely az ember testét-lelkét megbénító *otium*-ról szól, sejtetvén ezzel a Lesbia iránti szerelmének kártékony hatását.

Ille mi¹ par esse deo videtur,
ille, si fas est,² superare divos,
qui sedens adversus³ identidem te
spectat et audit

dulce⁴ ridentem, misero quod⁵ omnis⁶
eripit sensus mihi: nam simul te,
Lesbia, aspexi, nihil est super mi

— $\cup \cup$ — —⁷

¹ *mi* = *mihi* (vö. pl. *da mi basia mille*)

² *si fas est* „ha szabad ilyet mondani” (a vallási nyelvből kölcsönzött formula)

³ *adversus* lehet határozószó, de a *te*-hez tartozó *praepositio* is

⁴ *dulce* adverbiumként szerepel

⁵ *quod* az eddigieket foglalja össze, a „*misero*...” kezdetű mellékmondat alanya

⁶ *omnis* = *omnes*

⁷ — $\cup \cup$ | — — ez az adoniszi sor nem maradt ránk; a legvalószínűbb kiegészítése: *vocis in ore*

lingua sed torpet⁸, tenuis sub artus⁹
flamma demanat, sonitu suopte
tintinant aures, gemina teguntur
lumina nocte.

Otium, Catulle, tibi molestum est,
otio exsultas¹⁰ nimiumque gestis¹¹;
otium et reges prius et beatas¹²
perdidit urbes.

Összehasonlításként olvassuk el a vers előzményét, Szapphó költeményét (Devecseri Gábor fordításában), majd pedig az utóéletére jellemző példát, Ady Endre szabad átköltését!

Szapphó: Úgy tűnik nékem...

Úgy tűnik nékem, hogy az istenekkel
egy a férfiú, aki szemben ülhet
véled és édes szavadat közlelől
hallja, hogyan szól,

s ezt a vágykeltő nevetést, amelytől
felszökik mellem közepén a szívem;
hisz ha látlak s bár kis időre, hangot
nem tud a nyelvem

adni, megtörvén elakad, s a könnyű
tűz egész bőröm befutossa végig
nyomban, és nem lát a szemem se, zúgván
zúg a fülem már.

És veríték önt el, egész valómban
reszketek, fűnél színem íme zöldebb,
s mint ki végéhez közelít, olyannak
látszom, Agallisz.

Túrni kell mindezt, ha ez így van, úgyis...

⁸ *torpeo* 2, *torpui* merev, érzéketlen, itt: „megbénul”

⁹ *sub artus* „mélyen a tagjaimba”

¹⁰ *exultas* „rajongsz”

¹¹ *gestis* „vágyódsz”

¹² *beatas* itt „gazdag” értelemben

Ady Endre: Sappho szerelmes éneke

Boldog legény, istenek párja
Szemben ki ülhet szép szemeddel,
Édes kacajos közeleddel,
Kacajoddal, mely szíven-vágva
Fogja a mellem.

Hacsak már látlak, elalélok,
Torkomon a szavak elfulnak,
Bőrömrre zápor-szikrák hullnak,
Szememben sötét vad árnyékok,
S lárma fülemben.

Hideg verejték veri testem,
Remegően, félve, halóan,
Az őszi fűszálnál fakóbban
Állok és már érzem a vesztet,
Meghalok érted.

2. Furi et Aurelii, comites Catulli (11. c.)

A másik szapphói versmértékben írott költeményben az *odi* érzés teljesedik ki. Lát-szólag igen távolról kezdődik: *Furiust* és *Aureliust*, két mindenre elszánt „jóbarát-ját” szólítja meg a költő. A világ négy égtájának végein rájuk leselkedő veszedelmektől sem félő társaktól mindössze egy „apró szívességet” kér Catullus: ők adják át Lesbíának az „elbocsátó szép üzenetet”. (A képzeletbei világbejárás alkalmat ad Catullusnak, hogy a világ nyugati szélén, Britanniában hódító „*magnus Caesar*”-t – *Nagy Sándor* jelzője! – megemlítsse, ezúttal őszinte elismeréssel.)

A fájdalmasan kemény és nyers üzenet után (ami azért ilyen drasztikus, hogy ne lehessen visszavonni, akárcsak Adynál) következik a szerelem halálának érzékeltetésére az ekevas érintette virág hervadásának éterien finom hasonlata. Ennek a hasonlatnak van egy mindenki által ismert magyar utóélete Petőfi János vitézében:

Ha látsz tört virágot útközépre vetve,
Hervadó szeretőd jusson majd eszedbe.

Furi et Aureli, comites Catulli,
sive in extremos penetrabit Indos,
litus ut¹³ longe resonante Eoa
tunditur unda,

¹³ ut itt: „ahol”

sive in Hyrcanos¹⁴ Arabesve molles¹⁵,
seu Sagas¹⁶ sagittiferosve¹⁷ Parthos,
sive quae septemgeminus colorat
aequora Nilus,

sive trans altas gradietur Alpes,
Caesaris visens¹⁸ monimenta¹⁹ magni,
Gallicum Rhenum, horribile aequor ulti-
mosque Britannos

omnia haec, quaecumque feret voluntas
caelitum, temptare simul parati,
pauca nuntiate meae puellae
non bona dicta²⁰.

Cum suis vivat valeatque moechis,
quos simul complexa tenet trecentos,
nullum amans vere, sed identidem omnium
ilia rumpens²¹;

nec meum respectet, ut ante, amorem,
qui illius culpa cecidit velut prati
ultimi flos, praetereunte postquam
tactus aratro est.

Cicero levele Brutushoz (Ad Brutum I. 15.4.)

Azt a levelet, amelyből egy részlet itt szerepel, Kr. e. 43 júliusában írta Cicero. Az alábbi sorok azt mutatják, hogyan értékelte a köztársasághoz mindenkor hű politikus 44 március idusának eseményeit, melyeknek hatása a mi 1848. március 15-i forradalmunkon is érzékelhető. (Jóllehet a nap időbeli egybeesése véletlen, az események művelt résztvevőit motiválta, hogy ez a nap épp az egyeduralomra törő „zsarnok” ellen elkövetett sikeres merénylet évfordulója.)

Post²² interitum Caesaris et vestras memorabiles Idus Martias, Brute, quid ego praetermissum²³ a vobis, quantamque impendere rei publicae tempestatem dixe-

¹⁴ *Hyrcani* a hyrcanusok a Kaszpi-tenger déli partján éltek

¹⁵ *molles* „elpuhultak” (a római irodalomban az arabok állandó jelzője)

¹⁶ *Sagae* a Kaszpi-tenger környékén élő nomád törzs

¹⁷ *sagittiferos*: *sagitta* (nyílvevő) + *ferre*, vő. Lucifer

¹⁸ *visens* a *video* gyakorító alakjából, a *viso* 3. *visi* meglátogat igéből

¹⁹ *monimenta* = *monumenta*

²⁰ *non bona dicta* = *mala dicta* „gyalázkodó szavak(at)”

²¹ *ilia rumpens* „ágyékát tépve”, azaz: „testileg-lelkileg tönkretéve”

²² *Post...* *Martias* nem a főmondat, hanem a függő kérdés része

²³ *praetermissum* ti. *esse*

rim, non²⁴ es oblitus. Magna pestis erat depulsa per vos, magna populi Romani macula deleta, vobis vero parta divina gloria, sed instrumentum²⁵ regni delatum ad Lepidum et Antonium; quorum alter inconstantior²⁶, alter impurior²⁷; uterque pacem metuens, inimicus otio. His ardentibus perturbandae rei publicae cupiditate, quod opponi posset, praesidium non habebamus. Erexerat²⁸ enim se civitas, in retinenda libertate consentiens.

Cicero: Verres elrabolja Ceres kultuszszobrait (De signis XLIX. 109–110.)

Miután Cicero bemutatta a hennai Ceres-kultuszt, rátér Verres műkincsrablására, ami így még megdöbbenőbb, hogy ezekhez a mindenki által tisztelt szobrokhoz hozzá mert nyúlni.

Non obtundam²⁹ diutius. Etenim iamdudum vereor³⁰, ne oratio mea aliena ab iudiciorum³¹ ratione et a cotidiana dicendi consuetudine esse videatur. Hoc dico, hanc ipsam Cererem, antiquissimam, religiosissimam, principem³² omnium sacrorum, quae apud omnes gentes nationesque fiunt, a C. Verre ex suis templis ac aedibus esse sublatam³³. Qui accessistis Hennam, vidistis simulacrum Cereris e marmore, et, in altero templo, Liberae. Sunt ea perampla atque praeclara, sed non ita antiqua. Ex aere fuit quoddam modica³⁴ amplitudine ac singulari opere cum facibus perantiquum, omnium illorum, quae sunt in eo fano multo³⁵ antiquissimum. Id sustulit³⁶ ac tamen eo contentus non fuit.

Ante aedem Cereris in aperto ac propatulo loco signa duo sunt, Cereris unum, alterum Triptolemi, pulcherrima ac perampla. Pulchritudo periculo³⁷, amplitudo salutis fuit, quod eorum demolitio atque asportatio perdifficilis videbatur. Insistebat in manu Cereris dextra grande simulacrum pulcherrime factum Victoriae. Hoc iste³⁸ e signo Cereris avellendum³⁹ asportandumque curavit.

²⁴ *non es oblitus* „ugye nem felejtetted el”

²⁵ *instrumentum regni* „az uralkodás eszköze”, „a hatalom gyakorlásának eszköze”

²⁶ *inconstantior* „eléggyé állhatatlan”

²⁷ *impurior* „eléggyé aljas”

²⁸ *erexerat... se* „felkelt”, „csatasorba állt”

²⁹ *non obtundam diutius* ti. vos, ill. *aures vestras* „nem leszek tovább a terhetekre” szó szerint „nem fogom tovább zaklatni a fületeket”

³⁰ *vereor, ne* „félek, hogy” félést jelentő igék után fordított köztöszóhasználat

³¹ *iudiciorum ratio* „a bírói eljárások (szokott) elve”

³² *princeps omnium sacrorum* „az összes szentély kezdeményezője, alapítója”

³³ *esse sublatam a tollo* igéből

³⁴ *modica amplitudine* „közepes nagyságú” abl. qualitatis

³⁵ *multo antiquissimum* „a legeslegrégebb”, „messze a legrégebbi” (túlzók) (túlzók)

³⁶ *sustulit a tollo* igéből

³⁷ *periculo... salutis* dat. finalisok

³⁸ *iste*: Verres (pejoratív értelemben)

³⁹ *avellendum asportandumque curavit*: fordítsd műveltető igével!

Sallustius: Catilina jellemzése (De coniuratione Catilinae V. 1–8.)

A Ciceróétól eltérő szemszögből ítélte meg a Catilina-összeesküvést Caius Sallustius Crispus (Kr. e. 86–35) római történetíró, Cicero kortársa.

Sallustius a Catilina-összeesküvést – szélesebb alapra helyezkedve – az egész római társadalmat átfogó jelenségnek tartotta, és rajta keresztül az állam hanyatlásának okait és következményeit ábrázolta. Egy új polgárháború veszélyét látta az államellenes szövetkezésben, miközben a hatalmi harcnak főleg személyes vonatkozásait emelte ki. Sallustius felfogása szerint a római állam erkölcsi süllyedését mindenkor a pártviszály és a hatalomért folyó harc idézte elő.

Új vonás a műben az is, hogy Sallustius elmarasztalja a nép érdekeinek nevében demagóg jelszavakkal fellépő, törvénysértő Catilina mellett az eleinte ugyancsak a népért kiálló, de a személyes hatalomra törő Caesart is.

L. Catilina, nobili genere natus, fuit magna vi⁴⁰ et animi et corporis, sed ingenio malo pravoque. Huic ab adolescentia bella intestina⁴¹, caedes⁴², rapinae, discordia civilis grata fuere, ibique iuventutem suam exercuit. Corpus patiens⁴³ inediae, algoris, vigiliae, supra quam quouquam⁴⁴ credibile est. Animus audax, subdolos, varius, quouis⁴⁵ rei lubet simulator ac dissimulator, alieni adpetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus; satis eloquentiae⁴⁶, sapientiae parum. Vastus animus immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat. Hunc post dominationem L. Sullae lubido⁴⁷ maxuma⁴⁸ invaserat rei publicae capiundae⁴⁹; neque id, quibus modis adsequeretur, dum⁵⁰ sibi regnum pararet, quicquam pensi⁵¹ habebat. Agitabatur magis magisque in dies⁵² animus ferox inopia rei⁵³ familiaris et conscientia scelerum, quae utraque iis artibus auxerat, quas supra memoravi. Incitabant praeterea corrupti civitatis mores, quos pessuma⁵⁴ ac diversa inter se mala, luxuria atque avaritia, vexabant.

⁴⁰ *magna vi...* ingenio malo pravoque abl. qualitatis

⁴¹ *bella intestina* = *bella civilia*; a Marius és Sulla idején dúlt polgárháborúra céloz, melyben Catilina Sulla oldalán vett részt

⁴² *caedes*, *rapinae* arra utal, hogy Catilina is részt vett a proscripciók végrehajtásában, sőt állítólag saját testvérét és sógorát is meggyilkoltatta, s így szerezte vagyonát

⁴³ *patiens* ti. *fuit*; vonzata gen. obiectivus

⁴⁴ *quouquam* = *cuiquam*

⁴⁵ *quouis ... lubet* = *cuiuslibet*

⁴⁶ *eloquentiae*, *sapientiae*: gen. partitivusok

⁴⁷ *lubido* = *libido*

⁴⁸ *maxuma* = *maxima*

⁴⁹ *capiundae* = *capiendae*

⁵⁰ *dum* = *dummodo* „csak(hogy)”

⁵¹ *pensus* 3 fontos; *pensi* gen. partitivus

⁵² *in dies* „napról napra”

⁵³ *res familiaris* „családi vagyon”

⁵⁴ *pessuma* = *pessima*

Cicero Antonius elleni beszéde (*Orationes Philippicae* XIV. in M. Antonium, VII. 3.)

A Caesar uralma alatt visszavonult Cicerót 44 március idusa még egyszer kiragadta magányából. Cicero, a *libera res publica* híve most **Antoniusban látta a lehetséges dictatort**, ellene fordította hát az *eloquentia* (ékesszólás) fegyverét. Beszédeit példaképe, Démoszthenész, a leghíresebb görög szónok nyomán nevezte **Philippicáknak** (eredetileg Philipposz elleni beszédek). Cicero 14 Philippicát írt, közülük az Antonius életét leleplező másodikat sohasem mondta el.

Az itt következőben egyetlen körmondat a VII. Philippicából jól példázza Cicero kiforrott szónoki művészetét s egyúttal hitvallását is. Figyeljük meg, hogyan foglalja össze élete törekvéseit (nem véletlen, hogy a legnagyobb sikereit a védőügyvéd hálás szerepkörében érte el); hogyan rugaszkodik neki háromszor: ő, akinek legfontosabb és legőszintébb politikai jelszava volt a *pax*, a *concordia bonorum omnium*, a legrosszabbra is számítva, de mégis a senatorok jóindulatára bízva magát végül is kimondja: nem akarja a békekötést M. Antoniuszal. Nem kért a dictator biztosította békéből, s ez életébe került.

Rómában a két triumvir kibékülése alkalmából kibocsátott aranypénz. Felirata: M. Antonius imp(erator) III. vir r(ei) p(ublicae) c(onstituendae).

Itaque ego ille⁵⁵, qui semper pacis auctor⁵⁶ fui, cuique pax, praesertim civilis, quamquam omnibus bonis⁵⁷, tamen in primis⁵⁸ fuit optabilis – omne enim curriculum industriae nostrae in foro, in curia, in amicorum periculis propulsandis elaboratum est⁵⁹; hinc honores amplissimos, hinc mediocris⁶⁰ opes, hinc dignitatem, si quam habemus, consecuti sumus: ego igitur pacis, ut ita dicam, alumnus, qui quantuscumque sum – nihil enim mihi adrogo – sine pace civili certe non fuisset – periculose dico: quem ad modum⁶¹ accepturi, patres conscripti, sitis, horreo, sed pro mea perpetua cupiditate vestrae dignitatis retinendae et augendae quaeso⁶² oroque vos, patres conscripti, ut primo, etsi erit⁶³ vel acerbum auditu⁶⁴ vel incredibile a M. Cicerone esse dictum, accipiat sine offensione, quod dixero, neve⁶⁵ id prius, quam quale sit explicare, repudietis –: ego ille, dicam saepius, pacis semper laudator, semper auctor, pacem cum M. Antonio esse nolo.

⁵⁵ *ille* az *ego* hangsúlyozására szolgál, magyarra való fordítása nem feltétlenül szükséges

⁵⁶ *pacis auctor* korábbi műveiben is beszél így magáról (pl. „*Martis vero signum quo mihi pacis auctori?*” [Ad. fam. VII. 231.]) Mire jó nekem a Mars-szobor, a béke hívének?)

⁵⁷ *omnibus bonis* ide is értendő az *optabilis*

⁵⁸ *in primis* „elsőrendűen”, „mindenekfelett”

⁵⁹ *elaboratum est* alanya a *curriculum*

⁶⁰ *mediocris* = *mediocres*

⁶¹ *quem ad modum* „hogyan”; függő kérdést vezet be

⁶² *quaeso oroque* „könyörögve kérlek” (hendiadyoin)

⁶³ *erit vel acerbum ... vel incredibile*: utána acc. cum inf.

⁶⁴ *auditu* a supinum ablativusa (tekintethatározót fejez ki)

⁶⁵ *neve id... repudietis* értsd *neve id repudietis prius, quam explicavero, quale sit*

E körmondat művészi tagolása (Schmidt–Wecker–Röttger: Lateinische Sprachlehre):

ego ille,

qui semper pacis auctor fui,

cuique pax, praesertim civilis, quamquam omnibus bonis,

tamen in primis fuit optabilis –

omne enim curriculum industriae nostrae in foro,

in curia,

in amicorum periculis propulsandis elaboratum est;

hinc honores amplissimos,

hinc mediocris opes,

hinc dignitatem, si quam habemus, consecuti sumus –:

ego igitur pacis, ut ita dicam, alumnus

qui, quantuscumque sum (nihil enim mihi adrogo),

sine pace civili certe non fuisset,

– periculose dico:

quem ad modum accepturi, patres conscripti, sitis, horreo,

sed pro mea perpetua cupiditate

vestrae dignitatis retinendae et augendae

quaeso oroque vos, patres conscripti,

ut primo

etsi erit vel acerbum auditu

vel incredibile a M. Cicerone esse dictum,

accipiat sine offensione, quod dixerō,

neve id

repudietis –

prius, quam

explicaro

quale sit

ego ille, dicam saepius, pacis semper laudator, semper auctor,

PACEM cum M. Antonio esse NOLO.

Cicero retorikai művei

Cicero nemcsak szónok volt, hanem a **retorika elméleti kérdéseivel** is foglalkozott. Szónoklattani műveit a pharszaloszi csata utáni kényszerű visszavonulás idején írta. Három nagyszabású szónoklattani munkája a *De oratore*, a *Brutus* és az *Orator*. Ezek dialógus formában írott művek: Cicero mesterei, ill. kortársai (olykor ő maga is) beszélgetnek a szónoklat kérdéseiről.

A *Brutus*ban a római szónoklat történetét foglalja össze, s eljut ahhoz a szomorú következtetéshez, hogy Brutus – hiába tehetséges – már nem lehet nagy szónok, mert az egyeduralom és a szabad szónoklás kizárják egymást. Állást foglal a két ellentétes szónoki irányzat, az *atticizmus* és az *asianizmus* kérdéseiben is. Elutasítja az atticisták száraz egyhangúságát és az asianizmus túlzott érzelmességét, és ezek helyes arányban való vegyítését ajánlja, amit a legtöbb beszédében meg is valósított.

A *De oratore* és az *Orator* című mű-
vében az ideális szónok portréját rajzol-
ja meg. Felelősségtudattal hirdeti, hogy
a szónoklás politikai magatartást is je-
lent, és hogy a szónok az igazságot szen-
vedélyesen képviselő, tiszta ember le-
gyen, ugyanakkor a szó művésze, aki a
beszéd összes árnyalatát érzi, és a tárgy-
nak megfelelően tudja használni. A szó-
noki pálya előfeltételei Cicero szerint: te-
hetség, gyakorlás, előadói technika, jogi
ismeretek, józan emberismeret és ala-
pos filozófiai képzettség. A szónoklás
legfontosabb követelményei pedig: a *bi-
zonyítás*, a *megindítás*, a *szépség*, az *illen-
dőség*; a *bizonyítás* az igazság feltárása
dialektikus eljárás során; a *megindítás* a
szónoki művészetnek a hallgatóságra
gyakorolt hatása; a *szépség* művészi ki-
fejeződése a szimmetria; az *illendőség* a
tartalomhoz illő forma megválasztása.

Démoszthenész. Kora császárkori márványmásola-
ta a Kr. e. 280-ban, Athénben felállított bronzszob-
ornak

A szónok (*Orator*, 7; 8.)

Videmus enim fuisse quosdam, qui⁶⁶ idem ornate ac graviter, idem versute⁶⁷ et
subtiliter⁶⁸ dicerent. Atque utinam⁶⁹ in Latinis⁷⁰ talis oratoris simulacrum reperire
possemus! Esset egregium non quaerere externa, domesticis esse contentos. Sed
ego idem, qui in illo sermone nostro⁷¹, qui est expositus in Bruto, multum⁷² tri-
buerim Latinis, vel ut hortarer alios vel quod amarem meos, recordor longe
omnibus unum anteferre Demosthenem, quem velim accommodare ad eam⁷³
quam sentiam eloquentiam, non ad eam quam in aliquo ipse cognoverim. Hoc⁷⁴ nec
gravior exstitit quisquam⁷⁵ nec callidior nec temperatior...

Semper oratorum eloquentiae moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes
enim, qui probari volunt, voluntatem eorum, qui audiunt, intuentur ad eamque⁷⁶ et
ad eorum arbitrium et nutum totos se fingunt et accommodant.

⁶⁶ qui... dicerent jelzői vonatkozó mellékmondat

⁶⁷ versute „fordulatosan”

⁶⁸ subtiliter „finoman”

⁶⁹ utinam... possemus! A coni. praet. impf. be nem teljesülő óhajjt fejez ki

⁷⁰ in Latinis: „a latinul beszélők között”

⁷¹ in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto „Brutus című dialógusomban”

⁷² multum tribuere alicui sokra becsül vkit

⁷³ ad eam quam sentiam eloquentiam „a nézetem szerint való ékesszólásra”

⁷⁴ hoc ti. Démoszthenésznél

⁷⁵ quisquam „valaki (is), bárki”

⁷⁶ eamque a voluntasra vonatkozik

Cicero filozófiai művei

Cicero azt vallotta, hogy a szónoknak a jogi és történelmi ismeretei mellett a filozófiában is jártasnak kell lennie: görögországi tanulmányútja során *Athén*ben, majd *Rhodosz* szigetén behatóan foglalkozott a jelentős filozófiai irányzatokkal. A *szkeptikus újakadémia* követője volt, a *larisszai Philón* tanítványa. Jól ismerte a régi nagy iskolák tanításait (*Platónt*, *Arisztotelészt*), valamint a *sztoikus* és *epikureus* mesterek tanítását. A maga eklektikus filozófiáját a *probabilizmus* (valószínűség elve) alapján állította össze. Korábban Rómában nem is létezett latin nyelvű filozófia. Cicero nem vallotta magát filozófusnak, jószerivel csak élete kényszerű *otiumaiban* vigasztalta magát filozófiával, de épp a *humanitas* szellemében fontosnak tartotta, hogy művelt rómaiak számára anyanyelvükön tegye hozzáférhetővé a görög filozófiát. „Fordítások ezek, nem kerülnek különös fáradságomba, csak a szavakat adom, abból pedig van bőven” – írja Atticusnak filozófiai írásairól. Valójában a *latin filozófiai műnyelv* megteremtésében (Lucretiusszal együtt) halhatatlan érdemeket szerzett, s azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az általa választott filozófiai témák többségükben a korabeli Róma sorskérdéseivel kapcsolódnak. Államelméleti művei közül kiemelkedik a Platón Állama nyomán írt *De re publica*.

Az állam – Scipio álma (De re publica, VI.: Somnium Scipionis IV. 16–17.)

A mű VI. könyvében (ennek címe *Somnium Scipionis*) a főszereplő, *Scipio* arról beszél, hogy afrikai katonáskodása idején a család jóbarátjánál, Masinissánál tett látogatásakor (miután az este sokat emlegették) megjelent neki álmában az *idősebb Scipio*.

Szemelvényünkben Scipiónak látomásában bemutatja a nagyapja a világmindenséget, így képet alkothatunk az ókoriak *geocentrikus világképéről*. A világmindenséget kilenc övezet alkotja; középpontjában a Föld áll, ezt veszi körül hét bolygó és az állócsillagok ege (*firmamentum*). A Földön minden mulandó, halandó a lelken kívül. A csillagos égburkolatnak és a bolygóknak az összerendezett mozgásából ered a szférák zenéje, amelynek hallgatása a hazáért életüket áldozó hősök jutalma.

A *Somnium Scipionis* nyelve a témához jól illő, ünnepélyes *költői próza*.

Ex quo⁷⁷ omnia⁷⁸ mihi contemplanti praeclara cetera et mirabilia videbantur. Erant autem eae⁷⁹ stellae, quas numquam ex hoc⁸⁰ loco vidimus, et eae magnitudines omnium, quas esse numquam suspicati sumus, ex quibus erat ea minima,

⁷⁷ *ex quo* „innen, e helyről” – relatív mondatfűzés; Scipio maior ugyanis „a magasból, egy csillagokkal teli, ragyogó és fényes helyről” mutatkozik meg az ifjabb Scipiónak, s innen mutatja meg neki a világmindenséget.

⁷⁸ *omnia... cetera* ti. a Föld kivételével

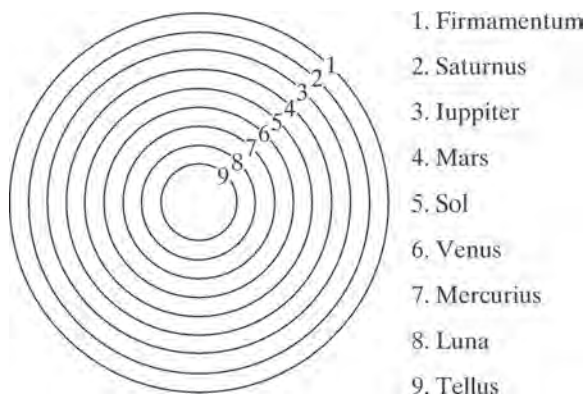
⁷⁹ *eae* itt: „olyan” (alább is)

⁸⁰ *ex hoc loco* ti. a Földről

quae ultima⁸¹ a caelo⁸², citima (a) terris luce lucebat aliena. Stellarum autem globi terrae magnitudinem facile vincebant. Iam vero ipsa terra ita⁸³ mihi parva visa est, ut me imperii⁸⁴ nostri, quo⁸⁵ quasi punctum eius attingimus, paeniteret.

Quam⁸⁶ cum magis intuerer, „quaeso”, inquit Africanus, „quousque humi⁸⁷ defixa tua mens erit? Nonne aspicias, quae in templa⁸⁸ veneris? Novem tibi⁸⁹ orbibus vel potius globis conexas sunt omnia,

quorum unus est caelestis, extumus⁹⁰, qui reliquos omnes complectitur, summus ipse deus arcens⁹¹ et continens ceteros; in quo sunt⁹² infixi illi, qui volvuntur stellarum cursus sempiterni. Huic subiecti sunt septem, qui versantur retro⁹³ contrario motu atque⁹⁴ caelum. Ex quibus unum globum possidet illa, quam in terris Saturniam nominant. Deinde est hominum generi prosperus et salutaris ille fulgor, qui dicitur Iovis. Tum rutilus horribilisque terris, quem Martium dicitis. Deinde subter⁹⁵ mediam fere regionem Sol obtinet, dux et princeps et moderator luminum reliquorum. Mens mundi et temperatio, tanta⁹⁶ magnitudine, ut cuncta sua luce lustret et compleat. Hunc ut⁹⁷ comites consequuntur Veneris alter, alter Mercurii cursus, in infimoque orbe Luna radiis Solis accensa convertitur. Infra autem eam iam nihil est nisi mortale et caducum praeter animos munere deorum hominum generi datos, supra Lunam sunt aeterna omnia. Nam ea, quae est media et nona, Tellus, neque movetur et infima est, et in eam feruntur⁹⁸ omnia nutu suo⁹⁹ pondera.”

A kilenc övezet

⁸¹ *ultimus* 3 „legtávolabbi”

⁸² *a caelo*: ti. a bolygókat körülvevő legfelső égtől, *a firmamentumtól*

⁸³ *ita...*, *ut...* *paeniteret*: következményes mellékmondat

⁸⁴ *imperii nostri* itt: „birodalmunk” (ti. a Római Birodalom – gen. causae [érzelem oka])

⁸⁵ *quo quasi punctum eius attingimus*: „amely annak (ti. a Földnek) csak mintegy kis pontja”

⁸⁶ *Quam* ti. a Földet

⁸⁷ *humi defixa tua mens erit?* „tapad a Földhöz figyelmed?”

⁸⁸ *templum* tkp. megfigyelési terület (*augurium* számára), itt: „égi térség”

⁸⁹ *tibi* itt: „előtted”

⁹⁰ *extumus* = *extremus* 3 „legszélső, legtávolabbi”

⁹¹ *arcens* = *coercens* „elhatároló”

⁹² *in quo sunt...* *sempiterni* költői kifejezés mód, értsd: „in quo infixae sunt stellae, quae sempiterno cursu volvuntur”

⁹³ *retro contrario motu* „visszafelé és ellenkező irányú mozgással”

⁹⁴ *atque* itt: mint

⁹⁵ *subter* itt adverbium

⁹⁶ *tanta...*, *ut...* *lustret et compleat* következményes mellékmondat

⁹⁷ *ut*: „mint”

⁹⁸ *feruntur* itt „vonzódik, nehezedik”

⁹⁹ *nutu suo* „nehézségi erejénél fogva”

Iulius Caesar: A kelta vallás néhány jellemzője

(*Commentarii de bello Gallico* VI. 16–17.)

Iulius Caesarnak *Commentarii de bello Gallico* c. műve nemcsak galliai hódításának (Kr. e. 58–51) eseményeiről, hanem művelődéstörténeti érdekességekről is szól.

Ez a szemelvény az indoeurópai kelta eredetű gallok szokásairól, a kelta vallás ősi nyomairól szól. E vallás jellemzője a *druidák* kiváltságos papi intézménye: e papok egyúttal bírák és tanítók is voltak. A kelta istenek kultusza a római hódítás idején nagyrészt egybeolvadt a rómaiakéval (*szinkretizmus*). E hit különleges vonása az emberáldozat, amelynek megszelídüléséről Ovidius is szól költői naptárában (*Fasti*. III. 327 skk.). Ennek késői emlékeztetője a fűzfaóriás, melyet július 3-án szoktak Párizsban elégetni, vagy ilyen nálunk a farsangi szalmabábu égetésének népi szokása. A kelta kultúra halvány nyomai egyébként az ír irodalomban tükröződnek.

A kelták kultúrájáról, vallásáról csak közvetett adataink vannak, mert a druidák nem foglalták írásba tanításaikat. Antik írók szerint a kelták hittek a lélek halhatatlanságában és a természet meg-megújuló isteni erejében. Önmagukat egyenesen isteneiktől származtatták. Főistenük *Taranis*, szent fájuk a tölgy volt (vö. Jupiter *ilex*ével). Matriarchális őskorszakukban bizonyos *theriomorph* (állat alakú) istennőket is tiszteltek, mint pl. *Epona* lóistennőt. Énekmondóik, a bárdok és jósköltőik (vö. a római *vates*ekkel) ugyanúgy hódoltak isteneiknek, mint a görög és római poéták. Szentélyeik ősi, ún. *megalit* (=nagy kőből való) emlékművek voltak.

Natio est omnis Gallorum admodum dedita religionibus, atque ob eam causam, qui sunt adfecti gravioribus morbis¹⁰⁰ quique¹⁰¹ in proeliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant aut se immolatueros vovent, administrisque ad ea sacrificia druidibus utuntur, quod, pro vita hominis nisi hominis vita reddatur, non posse aliter deorum immortalium numen placari arbitrantur, publiceque eiusdem generis¹⁰² habent instituta sacrificia. Alii immani magnitudine¹⁰³ simulacra habent, quorum contexta viminibus membra vivis hominibus complent; quibus succensis circumventi flamma exanimantur homines. Supplicia eorum, qui in furto aut in latrocinio aut aliqua noxia sint comprehensi, gratiora dis immortalibus esse arbitrantur. Sed cum eius generis copia deficit, etiam ad innocentium supplicia descendunt.

Deorum maxime Mercurium colunt. Huius sunt plurima simulacra, hunc omnium inventorem artium ferunt, hunc viarum atque itinerum ducem, hunc ad quaestus pecuniae mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. Post hunc Apollinem¹⁰⁴ et Martem et Iovem et Minervam. De his eandem fere quam reliquae gentes habent opinionem: Apollinem morbos depellere, Minervam operum atque

¹⁰⁰ morbo afficitur „betegségbe esik”

¹⁰¹ quique = et qui

¹⁰² eiusdem generis (a caput végén is) „ugyanilyen (fajtájú)”, gen. qualitatis

¹⁰³ immani magnitudine simulacra mérhetetlen nagyságú (kolosszális) szobrok

¹⁰⁴ post hunc ..., ti. colunt

artificiorum initia tradere, Iovem imperium caelestium tenere, Martem bella regere. Huic¹⁰⁵, cum proelio dimicare constituerunt, ea, quae bello ceperint, plerumque devovent; cum superaverunt, animalia capta immolant reliquasque res in unum locum conferunt. Multis in civitatibus¹⁰⁶ harum rerum exstructos tumulos locis consecratis conspicari licet; neque saepe accidit, ut neglecta quispiam religione aut capta apud se occultare aut posita tollere auderet, gravissimumque ei rei supplicium cum cruciatu constitutum est.

STILISTICA

Caesar stílusa a világos, egyszerű stílusirányzatot, az ún. *atticismust* reprezentálja. A galliai hadjáratáról mindvégig egyes szám harmadik személyben beszél, és ezzel a tárgyilagosság benyomását kelti, hadtörténeti közléseit sokszor színesíti az ilyen etnográfiai (néprajzi) leírás. Ennek érdekességét fokozzák a szemléletes szó- és mondatkapcsolatok, mint pl. *immani magnitudine simulacra, quorum... membra vivis hominibus complent*, ahol egy szobor és az élő emberek különleges egybefonódása hat érzékletes módon, mint pl. *supplicia eorum ... gratiora dis immortalibus*, ahol fogalmi ellentétpárba (büntetés – áldozat) van beleágyazva az elmúlás és örök élet kifejezésépárja, vagy pl. *ad innocentium supplicia descendunt*, ahol feltűnik a konkrét és az absztrakt fogalmak mesteri egybekapcsolása. Egyébként a kelta vallás ábrázolása az *interpretatio Romana* jegyében történik, vagyis Caesar a kelta isteneket római megfelelőikkel írja le.

Vergilius: Orpheusz és Eurüdiké

(Georgica IV. 464–515. sor)

Vergilius szülőföldjéről hozta magával az egyszerű emberek iránti szeretetet, s első verseinek hősei is pásztorok. Második fő műve, amelyen hét évig dolgozott, a **Georgica, a földművelésről szóló tanköltemény**. Az antik műfajelmélet a tankölteményt az epikához sorolja, ezért versmértéke hexameter. A költőietlennek látszó téma valójában sok lehetőséget hordoz magában, s aktualitását az is bizonyítja, hogy a témát maga Maecenas ajánlotta Vergiliusnak. Ezt könnyen megérthetjük, ha arra gondolunk, milyen fontos volt Octavianus számára is, hogy a hosszú háborúk után végre újra teremjenek a földek, s újjáéledjen a földműves életforma hagyományos tisztelete. Vergilius érzi és vállalja ezt a feladatot. Nem véletlen, ha Radnóti is az alábbi Georgica-idézet elejét választotta az Eclogák mottójául:

*quippe ubi fas versum atque nefas: tot bella per orbem,
tam multae scelerum facies, non ullus aratro
dignus honos, squalent adductis arva colonis,
et curvae rigidum falces conflantur in ensem.*

(Georgica I. 505–508.)

¹⁰⁵ huic ti. Marsnak

¹⁰⁶ civitas itt: „törzs”

*Itt, hol a föld csupa harc, s ugyanaz gazság vagy igazság,
Bűnök ezer neme burjánzik, meg ekénk se becsüljük
Méltón már: besoroztatván a paraszt, röge parlag,
Görbe kaszájából keserű kardot kalapálnak.*
(Lakatos István fordítása)

A földművelés témának voltak Rómában hagyományai pl. **Cato** földművelésről szóló munkája (*De agricultura*). A tanköltemény műfajában Catullus és Cicero kortársa, Vergilius elődje, és sok szempontból mintája, **Lucretius** alkotott klasszikus filozófiai tankölteményt. Természetesen vannak görög előzmények is: a legismertebb **Hésziadosznak** *Munkák és napok* c. hexameteres műve. Vergilius nem gyakorlati célokra felhasználható kézikönyvet akar írni, hanem a köznapi témát költői régióba emelni; nem véletlenül sejtenek a kutatók a földműves élet mindennapi tényeinek pontos leírása mögött személyes élményt, sőt a világ nagy kérdéseiben elmélyedő gondolati tartalmat is. Négy téma szerint tagolódik a mű négy könyvre: szántás-vetés, fa- és szőlőtermesztés, szarvasmarhák, lovak és kisállatok tenyésztése, méhészkedés. Ezeket számos lírai betét ékesíti, melyek közül talán a leghíresebbek a földműves gondtól mentes életének magasztalása, valamint a szülőföld, Itália dicsérete, melynek földje egyszerre terem kemény férfiakat és hoz dús gyümölcs-termést.

Epikai betét *Aristaeusnak* (Arisztaiosznak), a méhtartás hőroszának mondája. *Aristaeus Proteus* tengeristentől tudja meg, hogy azért pusztultak el kedves méhei, mert a csodálatosan daloló trák lantos, *Orpheus* feleségének üldözése miatt az istennek megharagudtak rájuk. *Eurydice* ugyanis menekülve kígyóra lépett, s ez halálra marta. Itt kapcsolódik be az elbeszélésbe Orpheus és *Eurydice* története.

*Iipse¹⁰⁷ cava solans aegrum testudine¹⁰⁸ amorem
te, dulcis coniunx, te solo in litore secum,
te veniente die, te decedente¹⁰⁹ canebat.
Taenarias¹¹⁰ etiam fauces, alta ostia Ditis,
et caligantem nigra formidine lucum
ingressus, Manisque adiit regemque tremendum
nesciaque humanis precibus mansuescere corda.
At cantu commotae Erebi de sedibus imis
umbrae ibant tenues simulacraque luce carentum,
quam multa in foliis avium se milia condunt,
Vesper ubi aut hibernus agit de montibus imber,
matres atque viri defunctaque¹¹¹ corpora vita*

¹⁰⁷ *ipse* ti. Orpheus

¹⁰⁸ *testudo*, -*inis* f teknősbéka, illetve „lant” (A homéroszi Hermész-himnusz szerint a csecsemő Hermész egy teknősbéka páncéljából készítette az első lantot.)

¹⁰⁹ *decedente* ide is tartozik a *die*

¹¹⁰ *Taenariae*... *fauces* „a Tainaron hegyszoros” (A Tainaron a Peloponnészosz déli csúcsán levő hegyfok, a közelében található barlangot az Alvilág bejáratának tartották.)

¹¹¹ *defuncta corpora vita* „életet leélt testalakok”

magnanimum¹¹² heroum, pueri innuptaeque puellae,
 impositique rogis iuvenes ante ora parentum,
 quos circum limus niger et deformis harundo
 Cocyti tarda palus inamabilis unda
 alligat et novies Styx interfusa coërcet.
 Quin ipsae¹¹³ stupuere domus atque intima¹¹⁴ Leti
 Tartara caeruleosque implexae crinibus anguis
 Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora,
 atque Ixionii¹¹⁵ vento rota constitit orbis.
 Iamque pedem¹¹⁶ referens casus evaserat omnis¹¹⁷,
 redditaque Eurydice superas¹¹⁸ veniebat ad auras
 pone¹¹⁹ sequens (namque hanc dederat Proserpina legem),
 cum subita incautum dementia cepit amantem,
 ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes:
 restitit, Eurydicenque¹²⁰ suam iam luce¹²¹ sub ipsa
 immemor heu! victusque¹²² animi respexit. Ibi omnis
 effusus labor atque immitis rupta tyranni
 foedera, terque fragor stagnis auditus Avernus.
 Illa „Quis et me” inquit „miseram et te perdidit, Orpheu¹²³,
 quis tantus furor? En iterum crudelia retro
 fata vocant, conditque natantia¹²⁴ lumina somnus.
 Iamque vale: feror ingenti circumdata nocte
 invalidasque tibi tendens, heu non tua, palmas.”
 Dixit et ex oculis subito, ceu fumus in auras
 commixtus tenuis¹²⁵, fugit diversa, neque illum
 prensantem nequiquam umbras et multa volentem
 dicere praeterea vidit; nec portitor Orci¹²⁶
 amplius¹²⁷ obiectam passus transire paludem.
 Quid faceret? Quo se rapta bis coniuge ferret?

¹¹² *magnanimum* = *magnanimorum* (az epikus hősök jelzője: *magnus* + *animus* – „nagy bátorságú”)

¹¹³ *ipsae... caeruleosque implexae crinibus anguis* (= *angues*) *Eumenides* „maguk a sötét kígyókkal befont hajú Eumeniszek” (= görög bosszúistennők)

¹¹⁴ *intima leti Tartara* „a halál legbelső birodalma” (*a domus* értelmezője)

¹¹⁵ *Ixionii orbis rota* „Ixion kereke”, az a kerék, amelyhez Ixion volt kötve

¹¹⁶ *pedem referre* „visszatérni”

¹¹⁷ *omnis* = *omnes*

¹¹⁸ *superas ... ad auras* „a felvilágra”

¹¹⁹ *pone* „hátral, mögöttes”

¹²⁰ *Eurydicen* görög acc.

¹²¹ *luce sub ipsa* ti. a kijáratnál

¹²² *victus animi* „szívében megindulva”

¹²³ *Orpheu* vocativus

¹²⁴ *natantia lumina* „könnyben úszó szemek”

¹²⁵ *tenuis* = *tenuis*

¹²⁶ *portitor Orci* „az alvilág révésze” (Charon)

¹²⁷ *amplius* adv. „ezenfelül még”

Quo fletu Manis¹²⁸, quae numina voce moveret?
 Illa¹²⁹ quidem Stygia nabat iam frigida cumba.
 Septem illum totos perhibent¹³⁰ ex ordine¹³¹ mensis¹³²
 rupe sub aëria deserti ad Strymonis undam
 flesse¹³³ sibi, et gelidis haec¹³⁴ evolvisse sub antris
 mulcentem tigris¹³⁵ et agentem carmine quercus;
 qualis populea¹³⁶ maerens philomela sub umbra
 amissos queritur fetus, quos durus arator
 observans nido implumis¹³⁷ detraxit; at illa
 flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
 integrat et maestis late loca questibus implet.

Orpheusz és Eurüdiké történetének utóélete

Ezt a mítoszt Vergilius előtt és után számos alkotó feldolgozta, a rómaiak közül pl. Ovidius a *Metamorphoses*-ben. A modern feldolgozások közül kiemelkedik R. M. Rilke: *Orpheus, Eurydike, Hermes* című, sajátos felfogású verse. Gazdag a képzőművészeti és zenei anyag is: a Nápolyi Múzeum reliefjétől Rubens festményén át Rodin szobraíig, illetve Monteverdi *Orfeójától* Gluck *Orpheus és Eurydice* című operáján át Liszt Ferenc szimfonikus költeményéig terjed. Az egyéb modern feldolgozások közül Sztravinszkij balettjét és J. Cocteau filmjét emeljük ki.

STILISTICA

Vergilius számára nem közömbös mitikus költőelődjének a sorsa. Elbeszélését a rituális ima, ill. halottsirató stílusában kezdi: négyzseres anaphorával emeli ki a *te*-, *dulcis coniunx*-ként szólítja meg a hitvest, hangsúlyozza Orpheus árvaságát (*ipse... solo... secum*). Az idő folyását éppúgy érzékelteti, mint a catullusi *soles occidere et redire possunt* (5. c. 4. sor), csak a sorrend fordított (*veniente... decedente die*). A 466. sortól kezdődik az alászállás az Alvilágba (*katabasizis*). Ez a motívumsor központi jelentőségű az Aeneis VI. énekében. A Georgica **alvilágjárásában** a belépés merészsége enjambement-nal (átkötéssel) kap szembeötlő helyet (*lucum / ingressus*), s a félelmet keltő királyról lényeges elmondani, hogy Orpheus az emberi könnyörgésre nem hajló szívét akarja megszelídíteni (*nescia... mansuescere corda* – a hangsúlyos szavak a sor elején és végén állnak). Az ének varázsa hat az Alvilág lakóira. Az *at* erős ellentéte, s az alliterációs indítás (*cantu commotae*) rögtön sejtetik a

¹²⁸ *Manis* = *Manes*

¹²⁹ *illa* ti. Eurydice

¹³⁰ *perhibeo* 2. -ui, -itum itt: „mond, említ” (mellette: acc. cum infinitivo)

¹³¹ *ex ordine* „folyamatosan”

¹³² *mensis* = *menses*

¹³³ *flesse* = *flevisse*

¹³⁴ *haec* ti. az ő sorsát

¹³⁵ *tigris* = *tigres*

¹³⁶ *populea... umbra* „a nyárfa árnya alatt” (az ő hosszú!)

¹³⁷ *implumis* = *implumes*

kérés eredményességének esélyét, a sikert nem is szükséges leírnia, hiszen a történetet minden olvasója ismeri. Kezdődik a baljós kimenetelű visszatérés. A minden veszedelmen túljutott Orpheus diadalának rövidségét már sejteti a *re-* igekötő többszörös ismétlésével: a *pedem referens* után a *reddita Eurydice* a sor élén állva a jogos diadal csúcspontja! S miután a *subita... dementia* majd (Eurydice szájából *tantus furor*) elfogja Orpheust, hiszen szerelmes – jóllehet ez Vergilius szemszögéből nézve megbocsátható –, a kiemelt *restitit* olvasásakor már tudható, hogy Orpheus meg fogja szegni a szerződést, s ekkor már az is természetes, hogy a végzetes jelentésű igét (*respexit*) Vergilius mintegy „elrejtí” a következő sorban. Minden küzdelme kárba vész, megszegve a „tyrann törvényt” (ezt szintén sorvég – sorkezdet emeli ki), s már halljuk is az Eurydicét visszahívó borzalmas dörgést: ...*rupta tyranni / foedera, terque fragor...*

Eurydice szemrehányása nagyon is érthető, hiszen már-már a fenti fénynél inkább élőnek, mintsem halottnak számít. Felkiáltások, indulatszavak (*heu, en, heu*), kérdések teszik a jelenetet viharossá. Körülveszi a mérhetetlen éjszaka (*ingenti circumdata nocte* – festői szórend), s oly hirtelen (*subito*) kezdődik eltűnése, mint amilyen hirtelen támadt a szerelmes Orpheus örülete, s elkeveredik a levegővel, akár a füst (*fumus in auras commixtus tenuis* – ismét festői szórend).

S következik a most már a halálig, sőt azon túl is tartó, vadakat szelídítő, fákat megindító siratóének, mely végül már csak az elején név szerint egyáltalán nem említett Eurydice **nevét** hangoztatja; e név visszhangzó ismétlése (az 524–27. sorokban háromszor) visszavisz bennünket a tenger partjára, ahol egykor – *solo in litore* – megkezdte dalát a halhatatlan lantos...

Vergilius: Aeneis

Aeneas köszönti Didót (I. ének, 588–610. sor)

Aeneas társaival hétévi bolyongás után Szicíliából észak felé hajózik, hogy új hazát leljen. A sértődött Iuno istennő ráveszi a szelek királyát, Aeolust, hogy bocsásson vihart Aeneasék hajóira. *Aeolus* ki is szabadítja a szeleket, mire vihar támad a tengeren. A tengerek ura, *Neptunus* azonban lecsendesíti a háborgó tengert.

A trójaiak Karthágó tájékán érnek partot. Mikor *Venus* istennő panaszra megy Iuppiterhez, az megnyugtatja leányát, hogy Aeneas utódai egykor az egész világon uralkodni fognak, s megbékül majd vele Iuno is. Venus felkeresi Aeneast, s megismerteti vele Karthágó és Dido királynő történetét. Elmondja, hogy szíves fogadtatásra találnak Aeneasék az épülő városban.

Aeneas és társai Karthágóba érnek, ahol különösen Iuno temploma ejti őket ámulatba: csodálkozva szemlélik benne a trójai háborút ábrázoló festményeket. Ide jön Dido királynő is, tőle kérnek pártfogást Aeneas társai. Dido jóindulattal fogadja őket, és azt mondja, hogy szívesen látná Aeneast is, ha partjukra vetődne. Ekkor Aeneas elép:

Restitit Aeneas claraque in luce refulsit
os¹³⁸ umerosque deo similis; namque ipsa decoram
caesariem nato genetrix lumenque iuventae
purpureum et laetos oculis adflarat honores:
quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
argentum Pariusve¹³⁹ lapis circumdatur auro.
Tum sic reginam¹⁴⁰ adloquitur cunctisque repente
improvisus ait: „Coram, quem quaeritis, adsum,
Troius Aeneas, Libycis ereptus ab undis.
O sola¹⁴¹ infandos Troiae miserata¹⁴² labores,
quae nos, reliquias Danaum, terraeque marisque
omnibus exhaustos iam casibus, omnium egenos,
urbe, domo socias, grates persolvere dignas
non opis¹⁴³ est nostrae, Dido, nec¹⁴⁴ quidquid ubique est
gentis Dardaniae, magnum quae sparsa per orbem.
Di tibi, si qua pios respectant numina, si quid¹⁴⁵
usquam iustitiae est et mens¹⁴⁶ sibi conscia recti,
praemia digna ferant. Quae te tam laeta tulerunt
saecula? Qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluvii current, dum montibus¹⁴⁷ umbrae
lustrabunt convexa, polus dum sidera pascet,
semper honos nomenque tuum laudesque manebunt,
quae¹⁴⁸ me cumque vocant terrae.”

¹³⁸ *os umerosque...* acc. respectivus (tekintethatározó) „arcára és vállaira nézve”

¹³⁹ *Pariusve lapis* „vagy pároszi márvány”; a költő talán Pheidiász parthenóni Athéné-szobrára, valamint olümpiai Zeusz-szobrára utal. E márványszobrok a test fedetlen részeit színezett elefántcsont lapokkal, a ruházatot és fegyverzetet pedig aranylemezekkel borították (chryselephantin-szobrok).

¹⁴⁰ *reginam adloquitur* = *ad reginam loquitur*

¹⁴¹ *sola* ti. *tu* (*Dido*), *sola* attr. praed.

¹⁴² *miserata* ti. *es*

¹⁴³ *non opis est nostrae* „nem áll módunkban”

¹⁴⁴ *nec* ti. *eius*

¹⁴⁵ *si quid... est* „ha ér valamit”

¹⁴⁶ *mens sibi conscia recti* „tisztá lelkiismeret”

¹⁴⁷ *montibus* eléje értendő: *in*

¹⁴⁸ *quae... cumque* „egybetartozik”

A görögök elvonulása, vita a faló körül (II. ének 21–39. sor)

Est in conspectu¹⁴⁹ Tenedos, notissima¹⁵⁰ fama
insula, dives opum¹⁵¹ Priami dum regna manebant,
nunc tantum sinus et statio male¹⁵² fida carinis:
huc se provecti¹⁵³ deserto in litore condunt;
nos¹⁵⁴ abiisse rati et vento¹⁵⁵ petiisse¹⁵⁶ Mycenae.
Ergo omnis longo solvit se Teucra luctu;
panduntur portae, iuvat ire et Dorica castra
desertosque videre locos litusque relictum:
hic Dolopum manus¹⁵⁷, hic saevus tendebat¹⁵⁸ Achilles;
classibus hic locus; hic acie certare solebant.
Pars stupet innuptae donum exitiale Minervae
et molem mirantur equi; primusque Thymoetes
duci intra muros hortatur et arce locari,
sive dolo seu iam Troiae sic fata ferebant.
At Capys, et quorum melior¹⁵⁹ sententia menti,
aut pelago Danaum insidias suspectaque¹⁶⁰ dona
praecipitare¹⁶¹ iubent subiectisque¹⁶² urere flammis,
aut terebrare cavae uteri et temptare latebras.
Scinditur incertum studia¹⁶³ in contraria vulgus.

Az éjszakai rajtaütés (II. ének 250–267. sor)

Laocoon halálában égi büntetést látnak a trójaiak, minthogy megsértette dárdájával az istennőnek szentelt ajándékot. Ezért immár bevontatják a falókat a falak közé.

Vertitur interea caelum et ruit Oceano nox,
involvens umbra magna terramque polumque
Myrmidonumque dolos; fusi per moenia Teucra
conticuere; sopor fessos complectitur artus.
Et iam Argiva phalanx instructis navibus ibat

¹⁴⁹ *in conspectu* ti. *Troiae*

¹⁵⁰ *notissima* „igen ismert” Apollón-kultuszáról, utóbb lett hadikikötő

¹⁵¹ *dives opum* ismétlődő szókapcsolat, vö. Karthágóról az I. ének 14. sorában

¹⁵² *male fida* „megbízhatatlan”

¹⁵³ *provecti* ti. *navibus* „elhajózva”

¹⁵⁴ *nos... rati* ti. *sumus a reor* 2. *ratus sum* igéből

¹⁵⁵ *vento petere* „elvitörlni”

¹⁵⁶ *petiisse* = *petivisse*

¹⁵⁷ *manus* itt: „csapat”

¹⁵⁸ *tendebat* „sátorozott”

¹⁵⁹ *melior sententia menti* „józanabb ítélőképesség”

¹⁶⁰ *suspectaque* a *-que* itt is magyarázó értelmű

¹⁶¹ *praecipitare* itt: „taszítani”

¹⁶² *subiectisque... flammis* abl. abs.

¹⁶³ *studia in contraria* „két pártra”

a Tenedo, tacitae per amica silentia lunae
litora nota petens; flammis cum regia¹⁶⁴ puppis
extulerat, fatisque deum¹⁶⁵ defensus iniquis
inclusos utero Danaos et pinea furtim
laxat¹⁶⁶ claustra Sinon. Illos patefactus ad auras
reddit equus, laetique¹⁶⁷ cavo se¹⁶⁸ robore promunt...
Invadunt urbem somno vinoque sepultam;
caeduntur vigiles, portisque patentibus omnis
accipiunt socios atque agmina conscia iungunt.

Aeneasnak álmában megjelenik Hector szelleme (II. ének 268–273. sor)

Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris
incipit et dono divum¹⁶⁹ gratissima serpit.
In somnis, ecce, ante oculos maestissimus Hector
visus¹⁷⁰ adesse mihi largosque effundere fletus,
raptatus bigis ut quondam, aterque cruento
pulvere perque pedes traiectus lora tumentis¹⁷¹.

A folytatása (Devecseri Gábor fordításában):

Jaj! milyen is volt! mennyire más, mint volt az a Hector,
Öltözetében Achilleusnak, ki a harc közepéből
Jött, vagy trósz tüzeket hajigált az achaji hajókra;
Mocskos volt a szakáll, beszáradt vér borított
Fürtjeit ...

Hector közli Aeneas feladatát (II. ének 289–297. sor)

„Heu, fuge, nate dea, teque his” ait „eripe flammis.
Hostis habet muros; ruit alto a culmine Troia.
Sat¹⁷² patriae Priamoque datum : si Pergama dextra
defendi possent, etiam hac¹⁷³ defensa fuissent.
Sacra suosque tibi commendat Troia penatis¹⁷⁴;
hos cape fatorum comites, his moenia quaere,

¹⁶⁴ *regia puppis* „vezérhajó”

¹⁶⁵ *deum* = *deorum*

¹⁶⁶ *laxo* I. kiszabadít, meglazít; a két tárgynak – *Danaos, pinea claustra* – megfelelően kétszer fordítandó (az utóbbi cselekvés van előbb – hűszteron proteron)

¹⁶⁷ *laeti* attr. praed.

¹⁶⁸ *se ... promunt* „előjönnek”

¹⁶⁹ *divum* = *deorum*

¹⁷⁰ *visus* ti. *est*

¹⁷¹ *tumentis* = *tumentes*

¹⁷² *sat(is) ... datum (est)* „eleget tettünk (adtunk, áldoztunk)”

¹⁷³ *hac* ti. *dextra*

¹⁷⁴ *penatis* = *penates*

magna¹⁷⁵ pererrato statues quae denique ponto.”
Sic ait et manibus vittas¹⁷⁶ Vestamque potentem
aeternumque adytis¹⁷⁷ effert penetralibus ignem.

Aeneas elmenekül Trójából

Aeneas felriad, és látja a lángba borult várost. Társaival a harcba rohan. A legelkeseredettebb küzdelem a királyi palota körül dül. Achilles fia megöli az agg Priamust. Mikor Aeneas hazafelé indul, a Vesta-templom oltára mellett észreveszi az ott rejtőzködő *Helenát*. Meg akarja ölni Trója romlásának okozóját, de Venus felvilágosítja, hogy Trója pusztulását a végzet idézte elő. Inti fiát, hogy siessen családjá megmentésére, s meneküljenek a városból. Az öreg *Anchises* nem akarja elhagyni a várost. Amikor láng gyullad ki a kis *Iulus* feje felett, Aeneas a vállán viszi apját, és kézen fogva vezeti kisfiát. Felesége, *Creusa* mögötte halad, de nyoma vész. Aeneas visszarohan, de hiába keresi hitvesét. Ekkor megjelenik neki *Creusa* szelleme – innen tudja meg Aeneas, hogy felesége meghalt –, és megjósolja Aeneasnak és a trójaiaknak a jövőendő sorsát.

Hogyan vakította meg Odüsszeusz a küklopszot? (III. ének 623–644. sor)

Aeneas és társai áldozattal köszöntik Itália partjait, majd elhajóznak a vészes *Scylla* és *Charybdis* mellett, s közelednek Szicília partjai felé. Éjjel a *cyclopsok*, e félszemű óriások szigetére vetődnek. Itt találkoznak *Polyphemusszal*, akit még Odüsszeusz vakított meg, s hajójukra veszik Odüsszeusz egyik szerencsétlen, itt felejtett társát, aki beszámol vezére egykori hőstettéről.

Vidi egomet¹⁷⁸ duo de numero cum corpora nostro
prensa manu magna, medio resupinus in antro,
frangeret ad saxum, sanieque aspersa natarent
limina; vidi atro cum membra fluentia tabo
manderet et tepidi tremarent sub dentibus artus.
Haud impune quidem: nec talia¹⁷⁹ passus Ulixes
oblitusve sui¹⁸⁰ est Ithacus discrimine tanto.
Nam simul expletus dapibus vinoque sepultus
cervicem inflexam posuit iacuitque per antrum
immensus, sanie eructans et frustra cruento
per somnum commixta mero, nos, magna precati

¹⁷⁵ magna... statues quae ti. moenia „amelyeket magasra emelsz majd”

¹⁷⁶ vittas Vestamque „a szalagokkal ékes Vesta-szobrot”

¹⁷⁷ adytis... penetralibus „a szentély belsejéből”

¹⁷⁸ egomet = ego ipse

¹⁷⁹ nec talia passus (est) „s nem tűrt el ilyesmit”

¹⁸⁰ nec... oblitusve sui est „vagyis nem feledkezett meg önnön természetéről”

numina sortitique vices¹⁸¹ una undique circum
fundimur et telo lumen¹⁸² terebramus acuto,
ingens, quod torva solum sub fronte latebat,
Argolici¹⁸³ clipei aut Phoebeae lampadis instar,
et tandem laeti sociorum ulciscimur umbras.
Sed fugite, o miseri, fugite atque ab litore funem
rumpite.
Nam qualis quantusque¹⁸⁴ cavo Polyphemus in antro
lanigeras claudit pecudes atque ubera pressat,
centum alii curva¹⁸⁵ haec habitant ad litora vulgo¹⁸⁶
infandi Cyclopes et altis montibus errant.

Dido halála (IV. ének, 653–662. sor)

Dido az Aeneastól kapott emlékek elégetésére gyújtott máglya előtt nővérének összefoglalja élete értelmét.

„Vixi et quem dederat cursum Fortuna peregi,
et nunc magna¹⁸⁷ mei sub terras ibit imago.
Urbem praeclaram statui, mea moenia vidi,
ulta¹⁸⁸ virum poenas¹⁸⁹ inimico a fratre recepi,
felix, heu nimium felix, si litora tantum
numquam Dardaniae tetigissent nostra carinae.”
Dixit, et os impressa toro „Moriemur inultae,
sed moriamur” ait „Sic, sic iuvat ire sub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, et nostrae secum ferat omina mortis.”

STILISTICA

A búcsúbeszéd megszerkesztettsége bámulatos: az első szó: *vixi*, az utolsó *mortis*. Ennek az utolsó sornak az elején ott van halálának okozója: *Dardanus*, akit nem méltat arra, hogy megnevezzen. Az életének értelmet adó cselekvések (*cursum... peregi, urbem statui, moenia vidi, ulta virum, poenas a fratre recepi*) mind hangsúlyos helyen vannak, többnyire a sorok végén. Az első megszólalását a *vixi*-vel, a másodikat a *moriemur* igével kezdi; beszédében a végétől számított 4. sor végén az *inultae* válaszol az elejének *ulta* szavára. Az utolsó két sor világossá teszi: nem hal meg bosszulatlanul, mert Aeneas a tengerről látja a máglyát, és megérzi, mi történhetett Karthágó partjánál.

¹⁸¹ *vices* „szerepeket”

¹⁸² *lumen ti. oculi*

¹⁸³ *Argolici clipei aut Phoebeae lampadis instar* „argoszi pajzs vagy napkorong nagyságú”

¹⁸⁴ *quantusque* „s amekkoraként”

¹⁸⁵ *curva haec... ad litora* „e kanyargó partok mentén”

¹⁸⁶ *vulgo* „tömegesen”

¹⁸⁷ *magna mei... imago* „énem nagy képmása”

¹⁸⁸ *ulta ti. sum, az ulciscor 3. ultus sum* „megbosszul, bosszút áll” vkin vagy vkiért (acc.) igéből

¹⁸⁹ *poenas recepi* „megbűntettem” (akit: a + abl.)

V. ének

Aeneas és társai, miután még látták a tengerről a karthágói parton égő halotti máglyát, ismét Szicíliába érkeznek. Aeneas itt időközben elhunyt atyjának, Anchisesnek halála első évfordulójára halotti játékokat rendez. *E ludi funebres* részei: evezős hajóverseny, versenyfutás, ökölvívás és nyíllövés. (Vergilius itt is Homéroszt követi, vö. a Patroklosz emlékére rendezett halotti játékokkal az Iliászban.) A versenyek után lovas játékokat mutatnak be. Közben a hosszas bolyongásban kifáradt asszonyok felgyújtják a hajókat, hogy megakadályozzák a továbbutazást. Végül mégis útra kelnek az ígéret földje, Itália felé.

Aeneas az Alvilágban Didóval találkozik (VI. ének, 456–476. sor)

Az Alvilágban a szerelem áldozatai között találkozik Aeneas Didóval. Megszólítja:

„Infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
venerat extinctam¹⁹⁰ ferroque extrema¹⁹¹ secutam?
Funeris, heu, tibi causa fui? Per sidera iuro,
per superos et si qua¹⁹² fides tellure sub ima est,
invitus, regina, tuo de litore cessi.
Sed me iussa¹⁹³ deum, quae nunc has ire per umbras,
per loca senta situ¹⁹⁴ cogunt noctemque profundam,
imperiis egere suis; nec credere quivi
hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
Siste gradum teque aspectu ne subtrahe nostro.
Quem fugis? Extremum¹⁹⁵ fato, quod¹⁹⁶ te alloquor, hoc est.”
Talibus¹⁹⁷ Aeneas ardentem et torva¹⁹⁸ tuentem
lenibat¹⁹⁹ dictis animum lacrimasque ciebat.
Illa solo fixos oculos aversa tenebat
nec magis incepto vultum²⁰⁰ sermone movetur,
quam²⁰¹ si dura silex aut stet Marpesia cautes.
Tandem corripuit²⁰² sese atque inimica refugit

¹⁹⁰ *extinctam... secutam* ti. *esse te*

¹⁹¹ *extrema sequi* „keresni a halált”

¹⁹² *si qua fides... est* értsd: *per fidem, si (ali)qua est*

¹⁹³ *iussa deum* = *iussus deorum*

¹⁹⁴ *senta situ* abl. limitationis „a fekvésére nézve elvadult”

¹⁹⁵ *extremum* főnévként használt melléknév: „utolsó alkalom”

¹⁹⁶ *quod* itt: „hogy”

¹⁹⁷ *talibus* a *dictis*hez tartozik

¹⁹⁸ *torva* „mogorván”

¹⁹⁹ *lenibat* (= *leniebat*)... *ciebat* a *praet. impf.* sikertelen próbálkozást fejez ki, *imperfectum de conatu*

²⁰⁰ *vultum* acc. respectivus

²⁰¹ *quam si... stet* képzelt hasonlat, azért *coniunctivus*

²⁰² *corripuit sese* (ismétléssel hangsúlyozott *se*) „összeszedte magát”

in nemus umbriferum, coniunx ubi pristinus illi
respondet curis aequatque Sychaeus amorem.
Nec minus²⁰³ Aeneas, casu concussus iniquo,
prosequitur²⁰⁴ lacrimis longe et miseratur euntem.

**Anchises bemutatja fiának Augustust
(VI. ének 788–795. sor)**

A *Léthé* (feledés) folyóról, amelynek völgyében várakoznak a lelkek, megtudjuk: egyesek azért isznak belőle, hogy feledve előző életüket új testbe költözhessenek. Itt Anchises bemutatja fiának utódaiként a római történelem megszületésre váró nagyjait. Köztük van Augustus is, mint a majdani világbirodalom alapítója.

Huc geminas nunc flecte acies²⁰⁵, hanc aspice gentem
Romanosque²⁰⁶ tuos. Hic Caesar et omnis Iuli
progenies magnum caeli ventura sub axem.
Hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis,
Augustus Caesar, divi genus, aurea condet
saecula qui rursus²⁰⁷ Latio²⁰⁸ regnata²⁰⁹ per arva
Saturno quondam, super et Garamantas et Indos
proferet imperium²¹⁰ ...

Seregszemle (VII. ének 641–644. sor)

Elhajózva az egykor Odüsszeuszt kísértő varázslónő, *Circe* szigete mellett, Aeneasék megérkeznek Latiumba. *Latinus* király szívesen fogadja a letelepedni szándékozó trójaiakat, mert vezérükben a lányának, *Lavinia*nak megjósolt jövődöbelijét sejti. *Amata* királyné viszont lánya kérőjének, *Turnus*nak a pártján áll. Turnust, a rutulusok királyát Itália népei is támogatják a jövevények ellen indított harcában. Az e harc küszöbén álló seregek megénekléséhez a költő invocációban kéri a múzsák segítségét.

Pandite nunc Helicon²¹¹, deae, cantusque movete,
qui bello exciti reges, quae quemque secutae
complerint campos acies, quibus Itala iam tum
floruerit terra alma viris, quibus arserit armis!

²⁰³ *nec minus* ti. mint előbb

²⁰⁴ *prosequitur lacrimis* „könnyeivel követi útját”

²⁰⁵ *acies* itt: „szem”

²⁰⁶ *Romanosque tuos* a -*que* itt magyarázó kötőszó

²⁰⁷ *rursus* az aranykorok (*aurea... saecula*) ciklikus visszatéréséről szóló ókori tanítás értelmében Augustus uralma egy új aranykor lehet

²⁰⁸ *Latío* eléje értendő: *in*

²⁰⁹ *regnata per arva Saturno* (dat. auctoris) a rómaiak elképzelése szerint Itáliában volt a mitológiai aranykor Saturnus uralkodása alatt

²¹⁰ *imperium* itt: „birodalom”

²¹¹ *Helicon*a görög acc.

Aeneas pajzsa (VIII. ének)

A Turnus elleni harchoz szövetségeseket keres Aeneas. Az arkádiai származású Euander a fiát, az ifjú Pallast egy lovas-hadosztály élén a trójai hős rendelkezésére bocsátja. További segítséget kap az etruszkoktól Aeneas. Anyja, Venus istennő pedig *Vulcanusszal*, a tűz és kovácsmesterség istenével csodálatos pajzsot készíttet neki. E pajzs domborművei többek közt a dicső jövőt, Augustus császár diadalát is ábrázolják.

Vulcanus kovácsműhelye (szarkofágtöredék)

Arra alább italus seregét Augustus, a Caesar
Küldi tusára, a tat tetején a penátok, a legfőbb
Szentjei, népe s a vének mind körülötte; sisakján
Kettős, víg sugarak s atyjának csillaga lángol.
(678–681 sor. Lakatos István fordítása)

Nisus önfeláldozóan barátja segítségére siet (IX. ének, 427–449. sor)

Aeneas távollétében Turnus ostrom alá veszi a trójaiak táborát. Két jóbarát, *Nisus* és *Euryalus* vállalkozik arra, hogy hírt visz a vezérüknek, Aeneasnak. Át is törnek az ellenséges gyűrűn, de elragadja őket a harci szenvedély. Így az ellenség észreveszi a fiatalabb (és meggondolatlanabb) Euryalust, akinek a barátja, Nisus – nem gondolva a maga mentésére – segítségére próbál sietni. (Vö. Juranics és Radivoj a Zrínyiászban.)

„Me, me²¹², adsum qui feci, in me convertite ferrum,
o Rutuli ! Mea fraus omnis, nihil iste²¹³ nec ausus²¹⁴
nec potuit²¹⁵; caelum hoc et conscia sidera testor;
tantum²¹⁶ infelicem nimium dilexit²¹⁷ amicum.”
Talia dicta dabat, sed viribus ensis adactus
transadigit costas et candida pectora rumpit.
Volvitur Euryalus leto pulchrosque per artus
it²¹⁸ cruor inque umeros cervix conlapsa recumbit:

²¹² *Me, me* ti. Nisust; hozzáértendő: „öljete meg!”

²¹³ *iste* Euryalus

²¹⁴ *ausus* ti. *est*

²¹⁵ *potuit* ti. *facere*

²¹⁶ *tantum* itt: „csak”

²¹⁷ *dilexit* alanya: Euryalus

²¹⁸ *it* (az *eo* 4. ii, *itum* igéből) itt: „folyik”

purpureus veluti²¹⁹ cum flos succisus aratro
 languescit moriens, lassove papavera collo
 demisere²²⁰ caput, pluvia cum forte gravantur.
 At Nisus ruit in medios solumque²²¹ per omnis²²²
 Volcentem petit, in solo Volcente moratur²²³.
 Quem²²⁴ circum glomerati hostes hinc²²⁵ comminus²²⁶ atque hinc
 proturbant. Instat non setius ac rotat ensem
 fulmineum, donec Rutuli²²⁷ clamantis in ore
 condidit²²⁸ adverso²²⁹ et moriens²³⁰ animam abstulit hosti.
 Tum super exanimum sese proiecit amicum
 confossus, placidaque ibi demum morte quievit.
 Fortunati ambo! Si quid²³¹ mea carmina possunt,
 nulla dies umquam memori vos eximet aevo,
 dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum
 accolet imperiumque²³² pater Romanus habebit.

Turnus megöli az ifjú Pallast (X. ének)

A trójaiak honfoglaló harcának válságos szakaszában összeül az istenek tanácsa is, ahol Jupiter megbékélést sürget Aeneasék érdekében. Aeneas visszatérésével új erők bocsátkoznak a megélénkülő harcba. A kiélesedett harc közben Turnus megöli Pallast, és szép domborművű, díszes kardját magára ölti. (Vö. e motívumot az Iliászban Hektór és Patroklosz esetével.) Aeneas bosszúszomjában üldözi Turnust, de nem tudja elérni.

Camilla halála (XI. ének, 816–831. sor)

Aeneas ünnepélyesen átadja Euandernek fia, Pallas holttestét, és az elesettek eltemetésére fegyverszünetet kötnek. (Vö. az Iliászban a Hektór kiadatása utáni fegyverszünet.) Utána folytatódik a harc. Az új honért küzdő trójaiakkal szemben harcol Turnus oldalán, egy volszkusz csapat élén Camilla, a rettenthetetlen lelkű, amazonként harcoló leány, aki végül halálos dárdadófést kap.

²¹⁹ *veluti cum flos* az ekevassal lekaszált útszéli virág hasonlata Catullustól származik

²²⁰ *demisere* = *demiserunt*

²²¹ *solumque*... *Volcentem* attr. praed.

²²² *per omnis* = *per omnes*

²²³ *moratur* itt: „törődik”

²²⁴ *Quem* „őt” (ti. Nisust) relatív mondatfűzés

²²⁵ *hinc... hinc* „innen... onnan”

²²⁶ *comminus* (con-manus) kézitusában, közelharcban, szemtől szembe

²²⁷ *Rutuli clamantis* értsd: Volcentis (párbaj közben a harcosok kiáltottak)

²²⁸ *condidit* itt: „döfi”

²²⁹ *adverso* „szemben” – hiszen tisztességes párbajról van szó

²³⁰ *moriens* Nisusra vonatkozik

²³¹ *Si quid* = *si aliquid*

²³² *imperiumque* itt: „birodalom”

Illa manu moriens telum trahit, ossa sed inter
 ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.
 Labitur exsanguis, labuntur frigida leto
 lumina, purpureus quondam color ora reliquit.
 Tum sic exspirans Accam ex aequalibus unam
 adloquitur, fida ante alias quae sola Camillae,
 quicum partiri curas, atque haec ita fatur:
 „Hactenus, Acca soror, potui : nunc vulnus acerbum
 conficit, et tenebris nigrescunt omnia circum.
 Effuge et haec Turno mandata novissima perfer:
 succedat pugnae Troianosque arceat urbi.
 Iamque vale!” Simul his dictis linquebat habenas,
 ad terram non sponte fluens. Tum frigida toto
 paulatim exsolvit se corpore lentaque colla
 et captum leto posuit caput, arma relinquunt,
 vitaeque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

A bilingvis (kétnyelvű) szövegolvasás technikája

Vessük egybe a fenti latin szemelvényt kétféle műfordításával! A szöveg megértése mellett figyeljük a kétféle műfordítást szövegghűség és költői élményszerűség szempontjából is!

Természetesen a költői szöveg eredetiben nyújtja a legteljesebb élményt, de a műfordítás is művészi teljesítmény. Keressük ki a műfordításokból a szerintünk legszebb kifejezéseket, sorokat! Figyeljük meg a „változtatva megőrzés” szándékát az eredeti szöveg költői eszközeinek visszaadásában (hangfestés, alliterációk, szóképek stb.)!

Foglaljuk össze, mire jók a lírai alkotások bilingvis kiadásai!

Most a halódó szűz rángatja kezével a dárdát,
 Csakhogy a csontjai közt bordáiba mélyed a vashegy;
 Sápadtan lerogy és fagyosult szeme már a halálé,
 Szép orcájának bíbor ragyogása lehervad.
 Végső sóhaja kél és így szólítja meg Accát,
 Leghívebb társát a leányok szép csapatából,
 Kité beavat mindig minden gondjába; eképp szól:
 „Acca hugom, csak idáig bírtam; most a keserves
 Seb megöl, éji homályba borul minden körülöttem.
 Fuss hát Turnushoz tőlem végső üzenettel:
 Harcoljon helyemen, kergesse a trószot el a vártól.
 Légy boldog.” S e szavakkal már eleresztve a zablát,
 Kénytelenül leomlott. Oldódtak lassan az összes
 Tagjai, teste kihűlt, karcsú nyaka félrehanyatlott,
 Meghajtotta fejét a halálnak, fegyvere hullott,
 S élte az árnyakhoz jajszóval, sértve suhant le.

(Devecseri Gábor fordítása)

Közben a haldokló tépné ki kezével a kopját,
 Ám beakadt bordái közé hegye, mélyen a csontba.
 Hull halaványan hát, hervadnak a hajdani rózsák
 Arcáról, szeme jéggé fagy s a halálra lezárul.
 Ám mielőtt végsőt sóhajtana, hívja, ki leghűbb
 Volt valahány hive közt, Accát, akinek panaszolni
 Szokta, ha gond csüggesztette, s neki mondja Camilla:
 „Eddig bírtam hát, hugom, Acca; de most ez a gyilkos
 Seb megöl, éji setét máris minden körülöttem.
 Fuss el ezért s eme vég-szavaim Turnusnak előadd:
 Trója hadától már ő védje helyettem a várost.
 Áldjon az ég.” Szólt és fékét ejtvén el, a földre
 Hull akaratlan. Egész testében elernyed utána
 S míg lassan hűl át, a halálra lehorgad a hajlott
 Nyak, feje félrekonyul, gerelyét is veszti kezéből,
 S lelke az árnyakhoz búsan, keseregve lesurran.
 (Lakatos István fordítása)

Aeneas és Turnus párviadala (XII. ének, 930–952. sor)

Turnus párviadalra szánja el magát, amelyet ünnepélyesen kötött szerződés alapján kell vívnia Aeneasszal. A rutulusok azonban megszegik a szerződést: az újra fellángoló harc során Aeneas is megsebesül. Turnus közben vadul tombol. Erre már az égiek is megelégedik a dolgot, Aeneas így szabadon törhet utat a sors teljesülésének. A küzdelem tetőfokán Turnus alul marad és megalázkodik.

Ille²³³ humilis²³⁴ supplexque oculos²³⁵ dextramque precantem
 protendens: „Equidem merui²³⁶ nec deprecor”, inquit;
 „utere²³⁷ sorte²³⁸ tua. Miseri te si qua²³⁹ parentis
 tangere cura potest, oro (fuit et tibi talis
 Anchises genitor) Dauni²⁴⁰ miserere²⁴¹ senectae
 et me, seu corpus²⁴² spoliatum lumine mavis²⁴³,
 redde meis. Vicisti et victum tendere palmas
 Ausonii videre; tua est Lavinia coniunx,

²³³ *Ille* Turnus

²³⁴ *humilis* itt: „megalázkodva”, attr. praed.

²³⁵ *supplexque oculos* (acc. respectivus) „könyörgő tekintettel”

²³⁶ *merui nec deprecor* ti. mortem (Turnus nem mondja ki a félelmetes szót)

²³⁷ *utere* imperativus

²³⁸ *sors* itt. „sors adta fölény”

²³⁹ *si qua... cura* = *si aliqua cura*

²⁴⁰ *Daunus* Turnus atyja, Apulia királya

²⁴¹ *miserere* imperativus

²⁴² *corpus spoliatum... lumine* „az élettől – és zsákmánytól – megfosztott holttest”

²⁴³ *mavis* a malo igéből

ulterius²⁴⁴ ne tende odiis.” Stetit acer in armis
 Aeneas volvens oculos dextramque repressit;
 et iam iamque magis cunctantem flectere sermo
 coeperat, infelix²⁴⁵ umero cum apparuit alto
 balteus et notis fulserunt cingula bullis
 Pallantis pueri²⁴⁶, victum quem vulnere Turnus
 straverat atque umeris inimicum insigne gerebat.
 Ille, oculis postquam saevi monumenta doloris
 exuviasque hausit, furiis accensus et ira
 terribilis: „Tunc²⁴⁷ hinc spoliis indute meorum
 eripiare²⁴⁸ mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
 immolat et poenam scelerato ex sanguine sumit.”
 Hoc dicens ferrum adverso²⁴⁹ sub pectore condit²⁵⁰
 fervidus²⁵¹; ast²⁵² illi solvuntur frigore membra
 vitaeque²⁵³ cum gemitu fugit indignata sub umbras.

STILISTICA

Aeneas és Turnus végső összecsapása az Aeneis második (harcokról szóló) felének döntő párviadala, bizonyos vonásaiban hasonlít Akhilleusz és Hektór Iliászban leírt küzdelméhez.

Aeneas, aki egyesíti magában Akhilleusz és Hektór vonásait és tetteit, abban, hogy társainak jó részét mindvégig magával vitte, letelepítette és abban, hogy a legvitézebbeknek új hazát szerzett, kétségkívül fölülmulta az Odüsszeia főhősét (még akkor is, ha Odüsszeusz társai önnön balgaságuk miatt bűnhődtek).

Aeneas és Turnus párviadala a főhős jellemének szempontjából is fontos. Kérdés, vajon a *pious Aeneas* képes lesz-e (önmagát legyőzve) megkegyelmezni ellenfelének, Turnusnak, aki kétségkívül fiatalabb nála, és földjét, leendő királyi hatalmát és – nem utolsósorban – menyasszonyát védi vele szemben. Ha Aeneas engedne az előtte megalázkodó Turnus könyörgésének, lelki nagyságban fölülmúlná a Hektórt bosszúszomjában lemészárló, s holttestét meggyalázó Akhilleuszt is... Vergilius (akinek rokonszenvét a küzdelem szinte minden áldozatánál érezhetjük) bizonyára szívesebben zárta volna eposzát azzal, hogy Aeneas nagylelkűen megkegyelmez ellenfelének, de nem tehette. Ugyanazt láthatjuk, ami nagy hősoknél annyiszor elő-

²⁴⁴ *ulterius ne tende* „ne akarj többet!”

²⁴⁵ *infelix... balteus et notis cingula... bullis* „a szerencsétlen kardszj és jól ismert boglárral díszített kardkötő” (Az ifjú Pallas holttestéről lehúzott zsákmányról van szó.)

²⁴⁶ *pueri* Pallas igen fiatal korára utal

²⁴⁷ *tunc... spoliis indute meorum* „éppen te, aki az enyéim teteméről levett fegyvert öltöttes magadra, te...” (part. coniunctum)

²⁴⁸ *eripiare = eripiaris* (aki elől: dat.)

²⁴⁹ *adverso sub pectore* becsületes párbajban „szemben a mellén” kapja a halálos dőfést

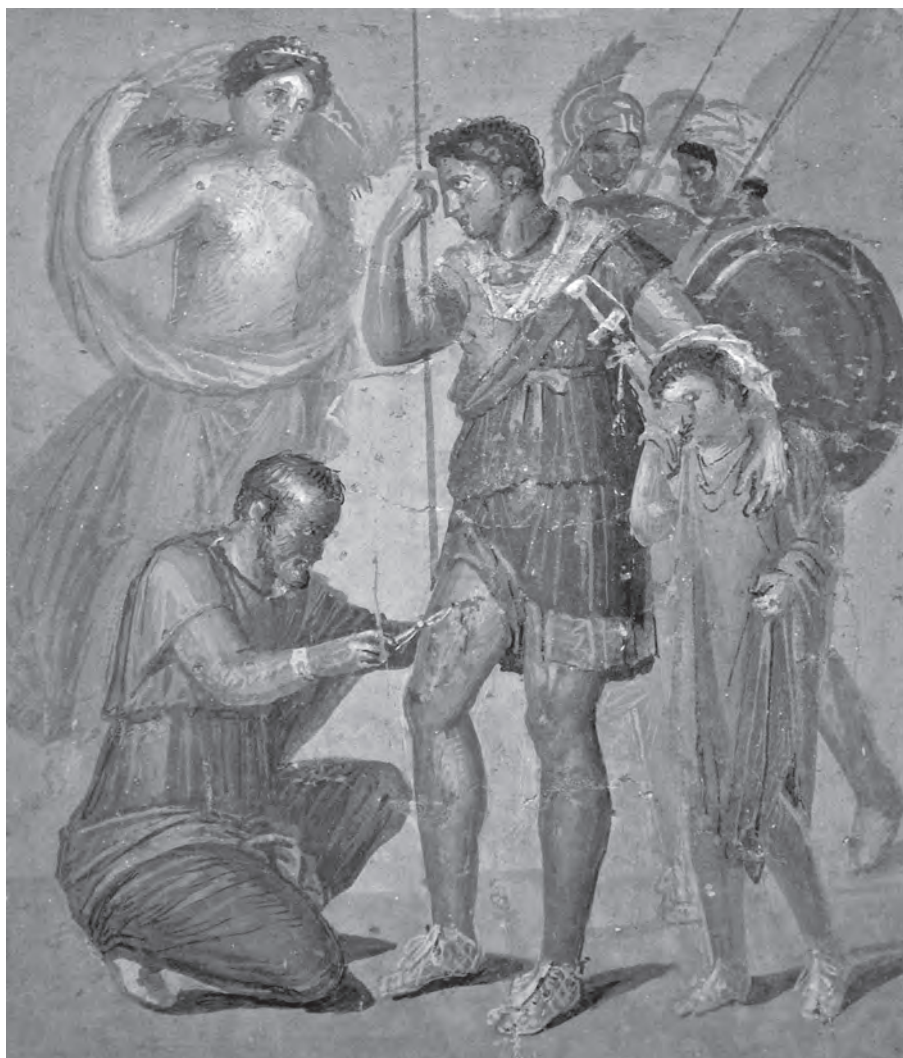
²⁵⁰ *condit* itt: „döfi”, „mártja”

²⁵¹ *fervidus* attr. praed.

²⁵² *ast = at*

²⁵³ szó szerint megegyezik a XI. ének 831. sorával – ott Camilla haláláról van szó

fordul: Aeneas „*furiis accensus et ira terribilis*” elveszi ellenfele életét, s Turnus lelke (Camillához hasonlóan) fájdalmas kiáltással, méltatlankodva – hiszen micsoda méltánytalanság egy egészséges, ifjú élet elvesztése! – az árnyak birodalmába indul.

A sebesült Aeneas (pompeji falfestmény)

Aeneas sebesülését gyógyítja az orvos, siratja a kislátja, meggyógyítja isteni anyja, Venus

Stilisztikai példatár

alliteratio alliteráció, betűrím

(Aen. II. 9.: ...suadentque cadentia sidera somnos)

amplificatio szóhalmozás szinonimákkal

(Cic. Cat. I. 1.: ...Quo usque... Quam diu... Quem ad finem...)

anakoluthon közbevetés, a megkezdett nyelvtani szerkezet megváltoztatása

pl. Aen. I. 25–28.

anakronizmus időrendi tévedés

(Aen. I. 1–3.: ...Laviniaque venit litora)

anaphora szóismétlés verssor v. mondat (szakasz) elején

(ugyanezek végén: *epiphora*)

(Aen. VI. 695.: ...*Tua* ...*tua* tristis imago)

anastrophe fordított szórend

(Aen. I. 1.: ...Troiae qui primus ab oris)

anticipatio (gör. *prolepsis*) előrevetítés, jóslat

(Aen. VI. 792–3.: Augustus Caesar ... aurea condet saecula)

antithesis ellentét

(Cic. Cat. I. 2.: Senatus haec intellegit, consul videt: hic tamen vivit.)

apostrophe (vö. aposztrofál) beszéd közben távollévőhöz szóló megjegyzés

(Aen. II. 56.: Troiaque, nunc stares, Priamique arx alta, maneres)

archaismus régiesség

(Sallustiusnál, pl. *pessuma* helyett: *pessima*)

asyndeton kötőszó nélküli kapcsolat

(Cic. Cat. V.: non feram, non patiar, non sinam)

brachylogia rövid szólam, tömörség

(Cic. Cat. I. 9.: Ubinam gentium sumus?)

chiasmus (vö. a görög χ betűvel) kereszteződés (rendszerint versben)

(Aen. II. 13.: fracti bello fatisque repulsi)

climax fokozás

(Cic. Cat. I. 2.: ...in senatum venit, fit publici consili particeps, notat et designat oculis ad caedem unumquemque nostrum)

comparatio hasonlat

(Aen. IX. 435–6.: purpureus veluti cum flos succisus aratro langescit moriens...)

constructio ad intellectum értelem szerinti egyeztetés

(Aen. II. 31–32.: *Pars* stupet innuptae donum exitiale Minervae et molem *mirantur* equi)

contractio összevonás

(Aen. I. 591.: *afflarat*, ehelyett: *afflaverat*)

deus ex machina isteni beavatkozás

(Aen. I. 588–9.: Restitit Aeneas claraque in luce refulsit os umerosque deo similis)

ellipsis kihagyás (os szerkezet)

(Aen. I. 6–7.: ...genus unde Latinum

Albanique patres atque altae moenia Romae)

enallage jelzőcsere

(Aen. I. 7.: altae moenia Romae)

enclisis (encliticum) simulás (simuló szócska)
 (-que, -ve, -ne)

enjambement (fr. anzsambman) áthajlás, átkötés
 (versben sorvég és sorkezdet között)

enumeratio seregszemle
 (Aen. X. ének)

epitheton ornans (állandó) díszítő jelző
 (Dis pater)

exclamatio felkiáltás
 (Cic. Cat. I. 2.: O tempora, o mores!, vö. acc. exclamationis)

figura etymologica etimológiai alakpár (egy töből eredő, különböző funkciójú szópár)
 (Aen. II. 53.: ...cavae ...cavernae)

hangszimbolika (gör. *onomatopoesis*) hangfestés
 (Aen. II. 223–4.: qualis mugitus, fugit cum saucius aram taurus...)

hendiadyoin egy fogalom két szó által
 (Aen. II. 265.: ...urbem somno vinoque sepultam)

hiperbola (fel)fokozás, túlzás
 (Cic. Cat. IV. 9.: Hic, hic sunt... in hoc orbis terrae sanctissimo gravissimoque consilio, qui de nostro omnium interitu, qui de huius urbis atque adeo de orbis terrarum exitu cogitent)

hipermetrum (versus hypermeter) (versbeli) túlméretezés
 (Aen. IV. 629.: imprecor arma armis: pugnent ipsique nepotesque)

in medias res belevágás a dolgok kellős közepébe
 (Cic. Cat. I. 1.: Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?)

interiectio módosító vagy indulatszó
 (Aen. VI. 458.: Funeris, heu, tibi causa fui...?)

interrogatio szónoki vagy költői kérdés
 (Cic. Cat. I. 2.: Vivit? Aen. I. 6–8.: ...Quis talia fando temperet a lacrimis?)

inversio l. anastrophe

invocatio (fel)fohászkodás
 (Aen. I. 8.: Musa, mihi causas memora...)

ironia (ellentéttel ható) gúny
 (Cic. Cat. I. 2.: Nos autem, fortes viri...)

kakofónia rossz hangzás (Catullus: Odi... excrucior)

metaphora metafora: szóképi átvitel összevont hasonlat formájában
 (Aen. I. 608.: ...polus dum sidera pascet)

metonimia nevek (névszók) felcserélésének szóképe okbeli vagy egyéb összefüggések alapján
 (Aen. I. 4.: ...saevae memorem Iunonis ob iram)

oxymoron éles ellentét
 (Cic. Cat. I. 13, 33.: vivos mortuosque mactabis)

parallelismus párhuzamosság (egybetartozó szavak egymás mellett)
 (Aen. I. 3. és 5.: multum illa et terris iactatus et alto ...multa quoque et bello passus)

paronomasia szójáték nevekkal (*annominatio*)
 (Cic. Ad fam. XIV. I. 5.: puerum perditum perdamus; egyszersmind alliterációs figura etymologica)

pars pro toto rész az egész helyett: az egyértelmű célzás (*synekdoché*) fajtája
 (Aen. II. 291.: ...Pergama ...ehelyett: Troia)

pejorativ értelem eredeténél rosszabb értelem
 (Aen. IV. 591.: *advena* a. m. „jöttment”)
periodus körmondat
 (Cic. Philipp. VII. 3.)
periphrasis körülírás
 (Cic. Orat. 7.: in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto)
pleonasmus többlet mondás a kellenél (szószaporítás)
 (Cic. Cat. V.: omnes tuos, si minus quam plurimis)
polysyndeton kötőszók halmozása
 (Cic. Somn. Scip.: dux et princeps et moderator luminum)
prolepsis l. anticipatio
repetitio refrénszerű szóismétlés
 (Mart. III. 26.: solus habes; IX. 97.: rumpitur invidia)
szinonima rokon értelmű szó
 (Cic. Cat. IV. 9.: distribuisti... discripsisti)
tautologia ugyanannak a kifejezése más szóval
 (Cic. Cat. IV. 9.: munivi atque firmavi)
tmesis szószétválasztás
 (Aen. I. 610.: *Quae me cumque vocant terrae*)
varietas változatosság, választékosság
 (Cic. Verr. IV. 48, 106.: in animis eorum *insitum* atque *innatum* est)
zeugma egy ige tapadása két különböző értelmű névszóhoz
 (Aen. II. 258–9.: inclusos utero Danaos et pinea furtim laxat claustra Sinon)

Latin–magyar szótár

A

ā, ab (+ *abl.*) -tól, -től, felől
abeō 4. -iī, -itum elmegy, eltávozik; elmúlik
abiēs, -ētis *f* fenyő(deszka)
abripīō 3. -ripuī, -reptum elragad, elrabol
abscindō 3. -scidī, -scissum letép, megtép; tépdes
absolutus 3 (fel)oldott; teljes, tökéletes
absum, abesse, āfui távol van, hiányzik
absūmō 3. -sūmpsī, -sūmptum elemészt, elpusztít; fecsérrel
abūtor 3. -ūsus sum visszaél (amivel: *abl.*)
ac és; mint
Acca, -ae f A. (Camilla barátnője)
accēdō 3. -cessī, -cessum odalép, hozzá v. elé járul, (meg)közelít, tálal (*dat.*); jut
accendō 3. -cendī, -censum feltüzel, lángra gyújt, haragra lobbant
accersō 3. l. arcessō 3.
accidō 3. -cidī (meg)esik, történik
accipiō 3. -cēpī, -ceptum (el)fogad, (meg)kap; hall
accolō 3. -uī mellette v. közel lakik (amihez: *acc.*)
accommodō 1. (oda)jleszt, alkalmaz (ahová: *dat.*)
accūrātus 3 gondos
ācer, ācris, ācre éles, kemény, ádáz; éber
acerbus 3 keserű, kesernyés, keserves, savanyú, korai; ádáz
Acherōn, -ontis m A. (alvilági folyó)
Achillēs, -i(s) m A. (görög hős)
Achīvus 3 görög
aciēs, -ēī *f* éle vminek, csatasor, ütközet; szem
actiō, -nis *f* cselekvés, tárgyalás
acūtus 3 éles, hegyes
ad (+ *acc.*) -hoz, -hez, -höz; -ra, -re; -nál, -nél; -ig, felé
adāctus 3 hozzáhajtott, odadöfött, belészúrt
addō 3. -didī, -ditum hozzá- v. melléad, rárak, kiegészít
addūcō 3. -dūxī, -ductum hozzá- v. odavezet, eléje idéz; sodor; indít
adeō 4. -iī, -itum hozzá- v. odamegy, járul, vállal (*acc.*)
adhūc eddig, még, még mindig
adigō 3. -ēgī, -actum odahajt, kényszerít, kötelez
adiungō 3. -iūnxī, -iunctum hozzáfűz, hozzáköt, kapcsol, csatol
administer, -trī *m* segítőtárs

admīrābilis 2 csodálatos, csodálatra méltó, rendkívüli
admīrātiō, -nis *f* csodálat, csodálkozás
admīror 1. (meg)csodál, csodálkozik
admodum (még) nagyon, nagymértékben; mint-egy
admoveō 2. -mōvī, -mōtum odamozdít, odavisz
adnō 1. odaúszik; kihajózik (*dat.*)
adolēscētia v. **adolēscētia, -ae** *f* ifjúság, ifjúkor
adolēscō 3. -olēvī, -ultum felnő, felsejül
adrogō 1. l. arrogō 1.
adsum, -esse, -fuī itt v. ott van, mellette v. jelen van
adūlor 1. hízeleg, hozzásimul, törleszkedik
advena, -ae *m* jövevény; jöttment
adveniō 4. -vēnī, -ventum odajön, megérkezik
adversum v. **adversus** (+ *acc.*) szembe(n), felé, ellen; *adv.* szembe(n)
adversus 3 ellenkező, szemközt; kedvezőtlen
advertō 3. -vertī, -versum odafordít, irányít; figyel
adytum, -ī *n* szentély, templom
aedēs, -is *f* szentély
aedificō 1. épít(kezik)
aeger, aegra, aegrum beteg, fáradt, gyenge, erőtlens
aemulus, -ī *m* vetélytárs, versenytárs
Aenēās, -ae m A. (trójai hős)
aequālis 2 egyenlő, egyforma
aequālis, -is *m, f* kortárs, bajtárs
aequō 1. egyenlővé tesz, kiegyenlít, ellensúlyoz, viszonz, felér
aequor, -oris *n* síkság; tenger(felszín)
aequus 3 egyenlő, egyforma, arányos, megfelelő; nyugodt
āēr āeris *m* (*acc. āera*) levegő, lég
āerius 3 égbe v. felhőig nyúló, magas
aerumna, -ae *f* bajlódás, fáradtság(os munka), vi-szontagság, nyomorúság
aes, aeris *n* érc(pénz); érc tábla, ércszobor
aetās, -ātis *f* kor(szak)
aeternus 3 örök
aethēr, -eris *m* levegő, lég(kör), ég
aevum, -ī *n* kor; öröklét, halhatatlanság
afferō, afferre, attulī, allātum odavisz, odavet, meghoz; okoz
afficiō 3. -fēcī, -fectum ellát, illet; gyengít, megvisel
afflō 1. rálehel (*dat.*)

Āfrica, -ae *f* A. (római tartomány)
agitō 1. űz, hajt, hajszol; foglalkozik, tárgyal
āgmen, -inis *n* menet, csapat, raj; irány, folyam
agō 3. **ēgī**, **āctum** űz, hajt, (meg)hat, tesz, cselekszik; tárgyal, foglalkozik vmivel; *pass.* szóban forog, történik
agrestis 2 mezei, földművelő
agricola, -ae *m* földműves
agricultūra, -ae *f* földművelés, mezőgazdaság
ait (igent) mond, (így) szól
alacer, -cris, -cre szárnyas, élénk, örvendező
Albānus 3 albai
albēscō 3. fehéredik, szürkül, világosodik
algor, -ōris *m* fagy, hideg(ség); fázás
aliēnus 3 idegen, más(é); eltérő
alimentum, -i *n* táplálék, élelem
aliquandō valamikor, egykor, egyszer; (végre) valahára
aliquantus 3 valahány, valamennyi
aliquī, -qua, -quod valamely, némi
aliquis, -quid valaki, valami
aliter másként, másképp, máskülönben
alius, -a, -ud más
aliō máshová
alligō 1. hozzá- v. megköt(öz), odaköt, leköttelez
alloquor 3. -locūtus *sum* megszólít, szól hozzá, beszél vkihez (*acc.*)
almus 3 tápláló, eltető, termékeny, áldásos
alō 3. **aluī**, **al(i)tum** táplál
Alpēs, -ium *f* Alpok
alter, -era, -erum (*alter-alter*) más(od)ik; (egyik-másik)
altum, -i *n* (mély) tenger
altus 3 magas, mély; kiemelkedő
alumnus, -i *m* növendék, tanítvány
alvus, -i *f* has, alsótest, üreg
amārus 3 keserű, keserves
ambo, -ae, -o mindkettő
āmēns, (-entis) esztelen, eszeveszett
āmentia, -ae *f* esztelenség, örület
amictus, -ūs *m* lepel, lebernyeg
amicus 3 barátságos, jóindulatú
amicus, -i *m* barát
amitto 3. -misi-, -missum elküld, elbocsát, elveszt
amō 1. szeret
āmor, -ōris *m* szeretet, szerelem; vágy(akozás), kívánság
amplector 3. -plexus *sum* átkarol, átölel, átfon
amplexus, -ūs *m* ölelés
amplitūdō, -inis *f* terjedelem, nagyság, szélesség
amplius tovább, ezenfelül, még
amplus 3 tágas, nagy; tekintélyes
an? vajon? vagy tán?
anceps, (-cipitis) kétfejű, két(ség)es, válságos

Anchīsēs, -ae *m* A. (Aeneas atyja)
anguis, -is *m*, *f* kígyó
anima, -ae *f* lélek, lelkelet, szellem
animal, -ālis *n* élőlény, állat
animus, -i *m* lélek, lelkesedés, szenvedély, kedv
annālēs, -ium *m* évkönyvek
annus, -i *m* év, esztendő; évszak
ante (+ *acc.*) előtt; *adv.* azelőtt
anteā azelőtt
anteferō, -ferre, -tuli, -lātum előre v. elöl visz; elébe helyez (*dat.*)
antequam mielőtt
antiquus 3 régi, ókori
antrum, -i *n* barlang, üreg
apertus 3 nyílt, nyitott
apex, -icis *m* hegye vminek; lángnyelv, papi süveg
Apollō, -inis *m* A. (napisten)
appāreō 2. -uī, -iturus megjelenik, feltűnik
appellō 1. nevez, hív, szólít (aminek: *acc.*)
appetō 3. -ivī, -itum megkíván, rátör, utánakap; törekszik (*acc.*)
appre(he)ndō 3. -endi, -ēsum megragad, megfog
apricus 3 derűs, verőfényes, napsütötte
aptus 3 alkalmas, megfelelő (*dat.*)
apud (+ *acc.*) -nál, -nél
aqua, -ae *f* víz
āra, -ae *f* (áldozati) oltár
arātor, -ōris *m* szántóvető, földműves; bérló
arātrum, -i *n* eke(vas)
arbitrium, -iī *n* ítélet; hatalom
arbitror 1. vél, gondol, feltételez
arbor, -oris *f* (élő)fa
arceō 2. -uī távol tart (amitől: *a* + *abl.*)
arcessō 3. -ivī, -itum előhív(at), előszólít, előidéz; keres
ārdēns, (-entis) heves, lángoló
ārdeō 2. **arsī**, **arsūrus** ég, lángol, (fel)hevül
arēna, -ae *f* főveny(es part), homok(puszt); porond
argentum, -i *n* ezüst
Argī, -ōrum *m* Argosz; argosziak (görögök)
Argīvus 3 argoszi (görög)
Argolicus 3 argoliszi (görög)
argūmentātiō, -nis *f* érvelés, bizonyítás
argūmentum, -i *n* érv, bizonyíték
arguō 3. -uī, -ūtum nyilvánvalóvá tesz, bizonyít, elárul
arma, -ōrum *n* fegyver(ek), fegyverzet; háború
armātus 3 felfegyverzett, fegyveres
arrogō 1. követel (magának), tulajdonít (*dat.*)
ars, **artis** *f* művészet, mesterség, mód(szer); hivatás, tulajdonság
articulus, -i *m* ízület; cikkely
artificium, -iī *n* műértés, művészet
artus, -ūs *m* izület, vég(tag)

arvum, -ī *n* szántóföld, mező, vidék
arx, *arcis f* (felleg)vár
aspectus, -ūs *m* tekintet, (ki)látás
asper -era, -erum zord, durva, kemény
āspersgō 3. -spersi, -persum ráhint, befecskendez
aspiciō 3. -spēxi, -spectum megnéz, meglát, megnéz
asportātiō, -nis *f* elszállítás
asportō 1. elszállít
assequor 3. -secūtus sum elér, utolér
assistō 3. astitī oda v. ott áll; jelen van
at (ám)de, ellenben; legalább
āter, **ātra**, **ātrum** fekete, sötét; szomorú, gyászos
Athēniēnsēs, -ium *m* athéniek
atque és; mint
atrōx (-ōcis) szörnyű, rettenetes, vad
attingō 3. -tīgi, -tactum hozzáér, megérint, felér
 vmihez (*acc.*)
attondeō 2. -tondi, -tōnsum megnyír
attribuō 3. -uī, -ūtum kioszt, (osztályrészül) juttat
auctor, -ōris *m* szerző, kezdeményező
auctoritās, -ātis *f* tekintély, felhatalmazás; felelősségérzet, példamutatás
audācia, -ae *f* merészség, vakmerőség
audāx (-ācis) merész, vakmerő
audeō 2. ausus sum mer(észel)
audiō 4. -ī(v)ī, -ītum hall(gat)
auditor, -ōris *m* hallgató
aufferō, **aufferre**, **abstuli**, **ablātum** elvesz, elragad, elrabol (akitől: *abl.*, *dat.*)
augeō 2. auxī, **auctum** növel, gyarapít
aula, -ae *f* udvar(tartás), (királyi) palota, csarnok
aura, -ae *f* levegő, lég, szellő; napvilág
aureus 3 arany(os)
auris, -is *f* fül; hallás
Aurōra, -ae *f* A. hajnal(istennő)
aurum, -ī *n* arany
Ausoniū **3** auson(iai), (dél-)itáliai
auspicium, -iī *n* madárjóslás, jósjel, előjel
aut vagy, akár
autem pedig
autumnus, -ī *m* ősz
auxilium, -iī *n* segítség, (orvosi) kezelés; *plur.* segédcsoportok
avāritia, -ae *f* kapzsiság, fősვნისség
āvehō 3. -vexī, -vectum elvon, elvisz; *pass.* elvonnul, elhajózik
āvellō 3. -velli, -vulsum letép, eltép, elszakít; elválaszt
avēna, -ae *f* zab(szár); pásztorsíp
Avernus, -ī *m* A.-tó (Cumae mellett)
Avernus 3 avernusi, alvilági
āvertō 3. -vertī, -versum elfordít, eltérít, elhárít, távol tart

avidus 3 mohó, sóvár, kapzsi, fősვნის
avis, -is *f* madár
axis, -is *m* tengely

B

balneum, -ī *n* fürdő
balteus, -ī *m* kardszj
beātus 3 boldog; gazdag
bellum, -ī *n* háború
bene jól, kedvezően
beneficium, -iī *n* jótett, jótétemény
beneficus 3 jótevő, jóságos, jótékony
bēstia, -ae *f* (vad)állat, vérengző állat
bidēns (-entis) kétfogú, kétágú
biga, -ae *f* kettős fogat, harci szekér
bis kétszer
blandimentum, -ī *n* dédelgetés, hízélgés
blandus 3 hízélgő, nyájas, gyengéd
bonus 3 jó, kedvező
bona, -ōrum *n* javak, vagyon(tárgyak)
brachium, -ī *n* (alsó)kar
brevis 2 rövid
bullā, -ae *f* gomb, boglár, domborművű dísz

C

cacūmen, -inis *n* tető, csúcs, orom
cadō 3. cecidī, **cāsūrus** (el)esik, hullik
cadūcus 3 esendő, mulandó
caecus 3 vak, sötét; elvakult
caedēs, -is *f* gyilkosság, öldöklés
caedō 3. cecidī, **caesum** levág, kivág, üt, ver, öl
caelebs (-libis) nőtlen
caeles, (-itis) égi; *plur.* istenek
caelestis 2 égi
caelum, -ī *n* ég(boltozat)
caeruleus 3 (sötét)kék; sötét
Caesar, -is *Cāius Iūlius m* C. J. Caesar; császár (cím)
caesariēs, -ēi *f* (hosszú) haj, üstök
Calaber, -bra, -brum calabriai
cāligō, -ginis *f* homály, sötétség, köd
cāligō 1. sötétben van, vak
callidus 3 tapasztalt, ügyes, okos, ravasz
campus, -ī *m* mező, rét, síkság
candidus 3 fehér, ragyogó; becsületes, nyílt(szívú)
canis, -is *m*, *f* kutya, eb
cānitiēs, -ēi *f* szürkesség, ősz haj v. ősz szakáll
canō 3. cecinī, **cant(āt)um** (meg)énekkel, dalol
cantō 1. énekelget, dalolgat
cantus, -ūs *m* ének(lés), dal(lam)
capāx (-ācis) öblös, befogadóképes; fogékony (amire: *gen.*)
capiō 3. cēpī, **captum** fog, elkap; belefog, elfog(lal); szerez; megszáll

capitális 2 fő-, főbenjáró
Capitōlium, -ī *n* C. (Róma fő dombja)
caput, -itis *n* fej, fő, vezető, személy; fejezet
Capys, -yis *m* C. (trójai férfi)
cardō, -inis *m* (ajtó)sarok, sarkpont
careō 2, -uī, -itūrus nélkülöz, híján van (aminek: *abl.*)
carina, -ae *f* hajó(gerinc)
carmen, -inis *n* dal, ének
carpō 3, *carpsī*, *carptum* (le)tép, (le)szakít
Carthāgō, -inis *f* Karthágó
cārus 3 drága, kedves
castitās, -ātis *f* tisztaság, szepiőtlenség, szüzesség
castra, -ōrum *n* tábor
castus 3 tiszta, erkölcsös
cāsus, -ūs *m* (bal)eset, esés, esemény
caterva, -ae *f* csapat, csoport
Catilīna, -ae *Lūcius Sergius m* C. (összeesküvés vezére)
cauda, -ae *f* fark
causa, -ae *f* ok, ügy, (peres) ügy
causā, (előtte *gen.*) okából, érdekében, miatt, végett
cautēs, -is *f* szikla, kőszál, szirt
caverna, -ae *f* üreg, barlang
cavus 3 üreges, barlangos, öblös
 -ce íme, itt
cēdō 3, *cessī*, *cessum* elmegy, lép, távozik, hátrál; enged
celeber, -bris, -bre látogatott, közismert
celebritās, -ātis *f* látogatottság, forgalom
celebrō 1 ünnepel, dicsőít
celer, -is, -e gyors
centrum, -ī *n* középpont
centum száz
cēra, -ae *f* viasz
Cerberus, -ī *m* C. (háromfejű kutya)
Cerēs, -eris *f* C. (a kenyér és gabona istennője)
certō 1 küzd, harcol (meg)vív
certus 3 biztos, bizonyos, határozott
cervīx, -īcī *f* nyak(szirt)
cēterus 3 a többi, egyéb
ceu valamint, akárcsak
Chaos, -ī *n* őskhaosz (alvilági tér)
Charōn, -ontis *m* C. (az Alvilág révése)
chorda, -ae *f* húr
cibus, -ī *m* étel, élelem; táplálás, étkezés
cieō 2, *cīvī*, *citum* (meg)indít, mozgat
cingulum, -ī *n* (kardkötő) öv
cinis, -eris *m* hamu, (halott) hamva
circā v. circum (+ *acc.*) körül; *adv.* körös-körül
circumdō 1, -dedī, -datum körülvesz, köré tesz; (*dat.*)
circumfundō 3, -fūdī, -fūsum körülönt, -áraszt, -vesz

circumstō 1, -stetī körüláll, -vesz, -fog
circumveniō 4, -venī, -ventum körülvesz, bekerít
circus, -ī *m* cirkusz
cisium, -ī *n* (könnyű, kétkerekű) kocsi
citimus 3 legközelebbi
citus 3 gyors
cīvilis 2 polgár(i)
cīvis, -is *m, f* polgár
cīvitās, -ātis *f* polgárság, város(állam)
clāmō 1 kiált(ozik), kiabál
clāmor, -ōris *m* kiált(oz)ás
clārus 3 ragyogó, tiszta, híres
classis, -is *f* osztály, csapat; hajóhad
claudō 3, *clausī*, *clausum* bezár, elzár, elrejt
claustrum, -ī *n* retesz, zár
clēmēns (-entis) szelíd, enyhe, nyugodt, kíméletes
clipeus, -ī *m* (kerek érc)pajzs
Cōcytus, -ī *m* „Jaj-folyó”
coepī, -isse, -tum (meg- v. el)kezd; indul
coērcēō 2, -uī, -itum fékez, fenyít, megrendszabályoz, gátol, leköt; összetart
coetus, -ūs *m* összejeövetel, gyűlés
cōgitō 1 gondolkodik, elmélkedik (amiről: *acc., de*), meggondol, szándékozik
cōgnātus 3 (vér)rokon
cōgnitus 3 ismert, ismeretes
cōgnōscō 3, -gnōvī, -gnitum megismer
cōgō 3, *coēgī*, *coactum* kényszerít, készítet; gyötör
collābor 3, -lāpus *sum* összezsuklik, -omlik, -rogy; elájul
collēgium, -ī *n* gyülekezet, testület
collum, -ī *n* nyak
colō 3, *colui*, *cultum* művel, tisztel, ápol
colōnus, -ī *m* telepes, paraszt
color, -ōris *m* szín
colōrō 1 fest
coma, -ae *f* haj, sörény, lomb; üstök
comes, -itis *m, f* kísérő, (úti)társ
comitō 1 kísér, követ
commendō 1 rábíz, átad, ajánl
comminus *adv.* kēzitusában, közelharcban, szemtől szembe
commisceō 2, -mīscuī, -mīxtum összekever, -vegyít
commiseror 1 sajnálkodik, szánakozik
committō 3, -mīsi, -misum összeenged, belekezd, létesít; elkövet
commoveō 2, -mōvī, -mōtum megmozgat, megindít
commūnis 2 közös
compāgēs, -is *v. compāgō, -inis *f* ereszték, kötelék, szerkezet
comparātīō, -nis *f* előkészítés, előkészület, (össze)gyűjtés; összehasonlítás, hasonlat*

comparō 1. el- v. előkészít, összegyűjt
comperiō 4. -perī, -pertum megtud, értesül
complector 3. -plexus sum körülfog, átfog, átölel, átkarol
compleō 2. -ēvi-, -ētum megtölt, betölt, eltölt
complexus, -ūs m (át)ölelés
complūrēs, -(i)a több(en)
compōnō 3. -posuī, -pos(i)tum összerak, össze-
tesz, elrendez, egyesít
compre(he)ndō 3. -endi-, -ēsum megfog, megra-
gad, rajtakap; összefoglal
concedō 3. -cessi-, -cessum elvonul, hátrál, enged
concidō 3. -cidi összeesik, összerog
concipiō 3. -cēpi-, -ceptum összefog; fogan, sze-
rez; táplál (indulatot); *pass.* összegyűlik
concursum, -ūs m összefutás, összecsapás; csődület
concutiō 3. -cussi-, -cussum megráz, megrendít
condiscō 3. -didici megtanul
condō 3. -didi-, -ditum alapít, épít; elrejt
cōnferō, -ferre, -tuli, collātum összehord, össze-
halmoz, összemér, odavisz, egybevet, fordít
cōnficiō 3. -fēci-, -fectum előidéz, véghezvisz, el-
gyötör, tönkretesz
cōnfirmō 1. megerősít, megszilárdít; erősen állít
cōnflō 1. összeolvaszt, kovácsol
cōnfodiō 3. -fōdi-, -fossam át- v. keresztüldőf, le-
szűr
congregō 1. összegyűjt, egyesít
coniungō 3. -iūnxi-, -iūnctum összeköt, -fűz, -kap-
csol
coniu(n)x, -iugis m, f házastárs; feleség, hitves
coniūrātiō, -nis f összeesküvés
con(n)ectō 3. -nexuī, -nexum összeköt, átfog
cōnor 1. megkísérel, megpróbál
conquirō 3. -quisivī, -quisitum összekeres, ki- v.
felkutat
cōnscientia, -ae f (ön)tudat, lelkiismeret; tudata
vminek
cōnsciū 3 tudó, tudatában levő; beavatott
cōnscrībō 3. -scripsi-, -scriptum összeír, besorol
cōnsecrō 1. (meg)szentel
cōnsēnsiō, -nis f egyetértés, megegyezés
cōnsentiō 4. -sēnsi-, -sēsum egyetért, beleegyezik
cōnsequor 3. -secūtus sum követ(kezik); elér
cōnservō 1. megőriz, megtart, megment
cōnsiliū, -iī n tanács, terv, megfontolás, határozat
cōnsistō 3. -stiti megáll, áll vmiből
cōnsors, (-sortis) részes, társ vmiben (*gen.*)
cōnspectus, -ūs m tekintet, látóhatár; látvány
cōnspiciō 3. -spēxi-, -spectum megpillant, meglát,
észrevesz
cōnspicor 1. megpillant, meglát
cōnstitūō 3. -ui-, -ūtum felállít, alapít, megállapít,
elhatároz, elrendel, szabályoz

cōnstō 1. -stiti-, -stāturus megáll, helytáll; áll vmi-
ből, alapszik; ismeretes
cōnstringō 3. -strīnxi-, -strictum összeszorít, gúzs-
ba köt, leleplez
cōnsuētūdō, -inis f (meg)szokás, hagyomány, ta-
pasztalat
cōnsul, -is m consul
cōnsulāris 2 (volt) consuli, consulságot viselt
cōnsulātus, -ūs m consulság, consuli hivatal
cōnsulō 3. -ui-, -tum megkérdez, tanácsot kér vki-
tól (*acc.*); gondoskodik, törődik vkivel (*dat.*)
consultum, -i n határozat, végzés
contemplo(r) 1. megfigyel, szemlél
contentus 3 elégedett (amivel: *abl.*)
contexō 3. -ui-, -tum összefon
conticēscō 3. -ticui elhallgat, elcsendesedik
contineō 2. -tīnuī, -tentum összetart, összefoglal,
tartalmaz
continuō adv. nyomban, csakhamar
contorqueō 2. -torsi-, -tortum megforgat, csava-
rint, megcsóvál, elhajít
contrā (+ acc.) ellen, szemben; *adv.* szemközt,
ellenben
contrārius 3 ellenkező, ellentétes, ellenséges
(*dat.*)
contueor 2. -tuitus sum szemügyre vesz, megte-
kint, megnéz
contus, -i m rúd, csáklya
conveniō 4. -vēni-, -ventum összejön, találkozik
vkivel (*acc.*); illik, megfelel
convertō 3. -verti-, -versum (meg)fordít, irányít;
megváltoztat, átváltoztat; *pass.* kering
convexum, -i n boltzat, völgykatlan
convincō 3. -vīci-, -victum meggyőz, rábizonyít
(akire: *acc.*)
convīva, -ae m, f vendég
convocō 1. összehív, egybehív
cōpia, -ae f bőség, készlet; csapat
cor, cordis n szív
cōram adv. szemtől szembe(n), személyesen
cornū, -ūs n szarv, kürt; seregszárny
corpus, -oris n test, testület, szerv
corripiō 3. -ripiui-, -reptum megragad; *se corripit*
összeszedi magát
corrupō 3. -rūpi-, -ruptum megront
coruscus 3 rezgő, villogó, csillogó
costa, -ae f borda; *plur.* bordázat
cotidiānus 3 mindennapi
crēdibilis 2 hihető
crēdō 3. -didi-, -ditum hisz
cremō 1. eléget, elhamvaszt; felperzsel
crīnis, -is m haj(zat)
cruciātus, -ūs m kín(zás), gyötrelm, kivégzés,
kínhalál

crūdēlis 2 kegyetlen
crūdus 3 nyers, jó erőben levő; erőteljes
cruentus 3 véres, vérző; vérszomjas
cruor, -ōris *m* vér
crūs, **crūris** *n* (alsó) lábszár
culmen, -inis *n* orom, csúcs, tető
culpa, -ae *f* bűn, véték, hiba
cultūra, -ae *f* művelés, műveltség
cum mikor, midőn, míg; miután, minthogy; bár
cum primum mihelyt
cum... tum egyrészt... másrészt, amint... úgy
cum (+ *abl.*) -val, -vel
cumba, -ae *f* csónak, ladik
cūnctor 1. habozik, tétovázik, késlekedik
cūnctus 3 összes, minden
cupiditās, -ātis *f* vágy, kívánság
cupidus 3 vágyódó (amire: *gen.*)
cupiō 3. -ivī, -itum vágyódik, kíván, óhajt
cūr? miért?
cūra, -ae *f* gond(oskodás), aggodalom, felelősség
cūria, -ae *f* curia, tanácsház
cūrō 1. gondoz, ápol, gondoskodik, törődik, -tat, -tet
curriculum, -ī *n* (verseny)futás, versenykocsi, -pálya
currō 3. **cucurrī**, **cursum** fut, szalad; folyik
currus, -ūs *m* (hadi) szekér, (diadal)kocsi
cursus, -ūs *m* futás, pálya
curvus 3 görbe, hajl(it)ott, domború
custodiō 4. -ivī, -itum (meg)őríz, oltalmaz
cūstos, -ōdis *m*, *f* őrz(ző)
Cyclōpes, -um *m* küklópszok
Cyprus, -ī *f* Ciprus

D

damnō 1. elítél (amire: *gen.*)
Danaus 3 danausi; görög
daps, **dapis** *f* (áldozati) lakoma; éték
Dardan(i)us 3 trójai
Daunus, -ī *m* D. (Turnus atyja, Apulia királya)
dē (+ *abl.*) -ról, -ről
dea, -ae *f* istennő
dēbellō 1. (háborúban) leküzd, legyőz, lever
dēbeō 2. -uī, -itum tartozik, kénytelen, kell
dēbilis 2 ingatag, erőtlén, gyenge, nyomorodott
dēcēdō 3. -cessi, -cessum elmegy, eltávozik
decem tíz
decemvirālis 2 decemviri
deceō 2. -uī illik (akihez: *acc.*); kell
dēclārō 1. kinyilvánít, kijelent, megmutat
decōrus 3 díszes, ékes; szép
dēcrētum, -ī *n* határozat, rendelet
dēcūrrō 3. -currī, -cursum lefut, lerohan; lefolyik
decus, -oris *n* dísz, ékesség
dēdicō 1. (fel)ajánl, szentel

dēdō 3. -didi, -ditum átad, kiszolgált; feláldoz; *pass.* meghódol
dēdūcō 3. -dūxi, -ductum le- v. elvezet, elvon, át-
 űltet; alkalmaz, juttat
dēfatigō 1. elfáraszt, kimerít
dēfendō 3. -fendi, -fensum megvéd; mentségül
 felhoz, kijelent
dēferō, -ferre, -tulī, -lātum elhoz, rávisz; *pass.*
 átszáll
dēficiō 3. -fēcī, -fectum elhagy; elfogy, hiányzik
dēfigō 3. -fixī, -fixum leszögez, leköt; hozzátapaszt
dēfōrmis 2 alaktalan, torz, rút, otromba
dēfungor 3. -fūctus sum végrehajt, teljesít; leél
 (amit: *abl.*)
dēgener (-eris) elfajzott, nem nemes, korcs
deinde azután
deitās, -ātis *f* istenség
dēlectō 1. gyönyörködtet
dēleō 2. -ēvī, -ētum elpusztít, eltöröl, lerombol
dēlicātus 3 kedves, bájos
dēligo 3. -lēgī, -lēctum kiválaszt, kiszemel
dēlitēscō v. **dēlitēscō** 3. -lituī elrejtőzik, elbújik
dēlūbrum, -ī *n* szentély, templom
dēmānō 1. lefolyik, szétárad
dēmentia, -ae *f* esztelenység, őrültség
dēmittō 3. -misi, -missum leküld, lebocsát, leen-
 ged
dēmōlitiō, -nis *f* leemelés
Dēmōthenēs, -is *m* D. (athéni szónok, Kr. e. IV.
 évszázad)
dēmulseō 2. -mulsī, -mulsum (végig)simogat,
 nyaldos
dēmum *adv.* végre, csak akkor
dēnique *adv.* végre, végül is; (egy)szóval
dēns, **dentis** *m* fog, agyar
dēpāscor 3. -pāstus sum leleget, megnyirbál
dēpellō 3. -pulī, -pulsum elűz, eltérít, elhárít, távol
 tart
dēpendeō 2. lecsüng, lelóg
dēpōnō 3. -posuī, -positum lehelyez, letesz, levet
dēprecor 1. elhárítását v. elengedését kéri vmi-
 nek (*acc.*), lekönyörög
dēscendō 3. -scendi, -scēsum leszáll, leereszke-
 dik; vetemedik vmire (*ad*)
dēscēnsus, -ūs *m* leszállás; (le)mélyedés
dēscribō 3. -scripsi, -scriptum leír, lerajzol, bevés
dēserō 3. -uī, -tum elhagy, elhanyagol
dēsērtus 3 elhagyott, puszta, kietlen
dēsīderō 1. vágyódik, kíván, áhít
dēsīgnō 1. ki- v. megjelöl
dēsīnō 3. -siū, -situm fel- v. abbahagy, megszüntet
dēsūm, -esse, -fui hiányzik (akinek: *dat.*)
dēsūper *adv.* felülről
dētergeō 2. v. **dētergō** 3. -tersī, -tersum letöröl,
 szárít

dētrahō 3. -trāxī, -tractum lehúz, leránt, levesz, elragad
dētrimentum, -ī n kár, veszteség
deus, -ī m isten
dēvoveō 2. -vōvī, -vōtum megfogad, felajánl
dexter (-e)ra, -(e)rum jobb (oldali)
dext(e)ra, -ae f jobb kéz, kézadás, ígéret
dīcō 3. dīxī, dictum (ki)mond, szól, nevez
dictum, -ī n mondás, szó
Dīdō, -nis f D. (karthágói királynő)
diēs, -ēī f, m nap
differō, -ferre, distulī, dilātum eltér, elüt, különbözik
difficilis 2 nehéz, nem könnyű
diffugiō 3. -fūgī, -fugitūrus szétfut, szétrebben
digitus, -ī m ujj
dignitās, -ātis f méltóság, tekintély, rang
dignus 3 méltó (amire: *abl.*)
diligentia, -ae f gondosság, körültekintés, szorgalom
diligō 3. -lēxī, -lēctum szeret, becsül
dīmīcō 1. küzd, harcol
dīmīttō 3. -mīsī, -missum szétküld, szétozlat, elbocsát; fordít
dīmoveō 2. -mōvī, -mōtum elmozdít, elválaszt
dīnumerō 1. (meg)számlál, kiszámít
Dīrae, -ārum f fúriák
dīripiō 3. -ripiū, -reptum le- v. kiszakít, elragad
Dis, Dītis m D., az alvilág istene (Pluto)
discessus, -ūs m távozás, elválás
discō 3. didicī tanul
discordia, -ae f széthúzás, viszály
discrībō 3. -scrīpsī, -scriptum szétozst, beoszt, feloszt
discrīmen, -inis n különbség, válság(os időszak)
dissimilis 2 különböző, eltérő, elütő
dissimulātor, -ōris m elleplező
distribuō 3. -uī, -ūtum szétozst, kioszt, feloszt
diū adv. soká(ig), régóta
diūtius adv. tovább
divellō 3. -velli, -vulsum széttép, szétszakít
diversus 3 különböző, ellentétes
dīves (-itis) gazdag (amiben: *gen., abl.*)
divīdō 3. -visī, -visum szétozst, kioszt, megoszt
divīnus 3 isteni
dīvus 3 isteni
dīvus, -ī m isten
dō, dāre, dedī, dātum ad
doceō 2. -uī, -tum tanít, oktat, tudat; kifejt, előad
doleō 2. -uī, -itūrus fájlal, szenved; neheztel
Dolopes, -um m dolopszok (thesszáliai nép)
dolor, -ōris m fájdalom, szenvedés
dolus, -ī m (hadi)csel, csalás, csalárdság
domesticus 3 házi, otthoni

dominātiō, -nis f uralom, uralkodás
dominor 1. uralkodik (ahol *in + abl.*)
dominus, -ī m úr, gazda
domus, -ūs f ház, lakóhely, otthon
dōnec míg(nem)
dōnum, -ī n ajándék, adomány
druidēs, -um m druidák (kelta papok)
dubitō 1. kételkedik, habozik
dubius 3 két(ség)es, habozó
dūcō 3. dūxī, ductum vezet, visz, elvesz, előhoz; alkot, vél, tart; *pass.* származik, sarjad
ductor, -ōris m vezető, vezér
duellum, -ī n párvíadal; harc, háború
dulcis 2 édes, kellemes
dum míg, miközben, mialatt; csak(hogy); míg-nem (*célh. coni.*)
duo, duae, duo kettő, két
dūrus 3 kemény, kegyetlen, nehéz; kitartó, edzett
dux, ducis m vezér, vezető
Dyr(h)achium, -ī n Dürrakhion (ma: Durrësi), város Illyriában

E

ē (+ abl.) -ból, -ből; közül
ebur, -oris n elefántcsont (tárgy)
eburn(e)us 3 elefántcsont-(ból való)
ecce íme, lám
edō 3. edī, ēsum eszik
ēdō 3. -didī, -ditum kiad; (hangot) hallat
ēdūcō 3. -dūxī, -ductum kivezet, ki- v. elvisz
efferō, -ferre, extulī, ēlātum kihoz, kivisz, kiemel; ki- v. lead
efficiō 3. -fēcī, -fectum kivitelez, eredményez, véghezvisz, elér
effigiēs, -ēī f képmás
effrēnātus 3 zabolátlan, féktelen
effugiō 3. -fūgī, -fugitūrus kifut, kisiklik, elmene-kül (ahonnan: *acc.*)
effundō 3. -fūdī, -fūsum kiönt, kiont, kiáraszt, kienged, elpazarol; *pass.* kiöznlik, kiárad, kárba vész
egēnus 3 szűkölködő, ínséges (amiben: *gen.*)
egeō 2. -uī rászorol, szűkölködik, híján van (*abl.*)
ego én
egomet én magam
ēgredior 3. -gressus sum kilép, kimegy, eltávozik
ēgregius 3 kiváló, kitűnő
ēlabōrō 1. kidolgoz, elkészít, buzgón munkálkodik, fáradozik
Elissa, -ae f Dido (másik neve)
ēloquentia, -ae f ékesszólás
ēlūdō 3. -lūsī, -lūsum kijátszik, kigúnyol, csúfot úz (amiből: *acc.*)

ēmergō 3. -mersī, -mersum merít, felszínre hoz, kiemel, előkerít
ēn íme, lám
enim ugyanis, mert
ēnsis, -is m kard
ēnumerō 1. el(ő)számol
eō, ire, ivi/ii, itum megy, halad, távozik
eō oda; azért
eōdem ugyanoda
ēōus 3 hajnali, keleti
epigramma, -atis n epigramma; felirat
epilōgus, -ī m végszó, befejezés, tanulmány
epistola v. epistula, -ae f (költői) levél
epulor 1. étkezik, lakomázik, lakmározik
eques, -itis m lovas, lovag
equidem én (csak)ugyan; mindenesetre, bizony
equus, -ī m ló
Erebus, -ī m Sötétség (alvilági)
ergō tehát
ērigō 3. -rēxī, -rēctum felegyenesít, -állít, -emel, -vezet
ēripiō 3. -ripiū, -reptum ki- v. elragad (vkitől: *dat.*, *vhonnan: abl.*); eltakar, megment
errō 1. téved; bolyong, kóborol
error, -ōris m tévedés; bolyongás; megtévesztés
ēructō 1. (ki)hány, kiöklendez
ērudiō 4. -ivī, -itum kioktat, kiművel (amire: *acc.*)
ērumpō 3. -rūpī, -ruptum kitör, kifakad
ēruō 3. -ruī, -rutum kiás, feldúl, elpusztít
ēscā, -ae f étel, eledel
et; et-et és, is; mind... mind; egyrészt... másrészt
etenim mert, ugyanis, hiszen
etiam is; még(is)
et(iam)si habár, még ha
Eumenidēs, -um f Eumeniszek (bosszúistennők)
ēvādō 3. -sī, -sum kilép(ve elhagy), kilábal, kitör; végighalad (*acc.*); eljut, elér; kiszabadul, ki-menekül
ēveniō 4. -vēnī, -ventum kijön; sikerül
ēvolvō 3. -volvī, -volūtum kigöngyölít, kifejti; meg-énekel
ex (+abl.) -ból, -ből; közül
exaequō 1. egyenlővé tesz, kiegyenlít, kiegyenget, el- v. kisimít
exanimis 2, exanimus 3 félholt, ájult, élettelen
exanimō 1. lélegzetétől megfoszt, halálra rémít, megöl; *pass.* fejét veszti, meghal (kileheli lelkét)
excellēs (-ēntis) kitűnő, kiváló
excelsitās, -ātis f kiemelkedés, magasság
excidium, -iī n elpusztítás, veszteség vminek
excidō 3. -cidī kiesik, kihull; elmúlik
excieō 2. -civī, -citum megmozgat; szít, csábít

excitō 1. felébreszt, felkelt, felriaszt; indít, izgat
exclūdō 3. -clūsī, -clūsum kizár, távol tart
excolō 3. -colūi, -cultum kiművel
excruciō 1. kínozt, gyötört; *pass.* a keresztre feszítés kínját szenved
excūdō 3. -cūdī, -cūsum kiver, kikovácsol, kivés
excutiō 3. -cussī, -cussum ki- v. leráz, ki- v. levet; *pass.* felriad
exemplum, -ī n példa(kép)
exeō 4. -iī, -itum kimegy, eltávozik
exerceō 2. -uī, -itum gyakorol, edz, művel, vezet, hajt; kínozt, gyötört
exercitus, -ūs m hadsereg
exhauriō 4. -hausī, -haustum kimer(ít), kiürít; kifoszt, végigél
eximō 3. -ēmī, -ēptum ki- v. elveszt, megfoszt (amitől: *dat.*)
ex(s)istō 3. -(s)itī ki- v. előlép, megjelenik, létezik, van
exitīalis 2 vészt hozó, végzetes
exitium, -iī n pusztulás, romlás
exōrdium, -iī n kezdet, bevezetés
exorior 4. -ortus sum előtör, felkel, támad, keletkezik, származik, ered
expediō 4. -ivī, -itum kiold, kieszközl, előveszt, szabadá tesz
expetō 3. -ivī, -itum felkeres, látogat
expleō 2. -ēvī, -ētum ki- v. betölt, eltölt, teljesít; *pass.* jóllakik
explicō 1. kifejti, megmagyaráz
expoliō 4. -ivī, -itum kiművel, kicsiszol, finomít
expōnō 3. -posuī, -positum kitesz, kihelyez; kifejti, előad
exprimō 3. -pressī, -pressum kinyom(tat), kiszorít, kicsikar; kifejez
exsanguis 2 vértelen, ájult, halálra rémült
ex(s)ilium, -iī n száműzetés, számkivetés
exsistō 3. 1. existo 3.
exsolvō 3. -solvī, -solūtum kiold, felold; *refl.* elernyed
expectātiō, -nis f várakozás, türelem
expectō 1. kívár, bevár, elvár
expirō 1. (lelkét) kileheli, meghal
extinguō 3. -stīnxī, -stīnctum kiolt, megöl; *pass.* kialszik, elhunyt
exstruō 3. -struxī, -strūctum felhalmoz, felépít, emel
exsultō 1. felugrál; ujjong
externus 3 külső, külföldi, kül-
exterreo 2. -uī, -itum megrémít, elijeszt
exterus 3 külső, külföldi, idegen
extimus 3 szélső, végső, utolsó
extorris 2 földönfutó, hontalan

extrēmus 3 legvégső, legszélső, legutolsó, legtávolabbi
exuviae, -ārum f (ellenségtől elvett) fegyverzet, fegyverzsákmány

F

fābella, -ae f kis mese
fabricō 1. elkészít, alkot, épít
fābula, -ae f mese, monda
faciēs, -ēi f (kül)alak, megjelenés, arc, ábrázat; látszat
facilis 2 könnyű
faciō 3. fēcī, factum tesz, csinál
factum, -ī n tett, cselekedet
falcārius, -iī m kaszakovács
fallō 3. fefellī, falsum megtéveszt, megcsal
falx, -cis f kertészkesz; kasza
fāma, -ae f hír, szóbeszéd, közvélemény
famēs, -is f éh(in)ség
familia, -ae f család
familiāris 2 családi(as)
fānum, -ī n szent hely, templom
fās n szabad, jogos, törvényszerű (dolog)
fateor 2. fassus sum bevall
fātum, -ī n végzet, (bal)sors; isteni akarat
faucēs, -ium f torok, torkolat, szoros
fax, facis f fáklya, tűzcsóva
fēmina, -ae f nő, asszony
fēlix (-icis) szerencsés, boldog
fera, -ae f vad(állat)
ferē majdnem, csaknem, többnyire; körülbelül
ferinus 3 vad(állati)
fermē majdnem, csaknem; körülbelül
ferō, ferre, tulī, lātum hoz, visz, világra hoz, terem, szül; elvisel; híresztel, vél; tart vminek (*acc.*); *pass.* siet, rohan, hírlík, vonzódik (*in + acc.*)
ferōcia, -ae f vadság, szilajság
ferōx (-ōcis) vad, szilaj
ferreus 3 vas(ból való)
ferrūgineus 3 vasszínű, rozsdaszínű
ferrum, -ī vas, fegyver
ferus 3 vad(állati)
ferus, -ī m állat; szörny
fervidus 3 izzó, forró, tűzes, heves
fessus 3 fáradt, kimerült, elcsigázott
fēstum, -ī n ünnep
fēstus 3 ünnepi
fētus, -ūs m sarj, ivadék, fióka
fidēlis 2 hű(séges), megbízható
fidēs, -ēi f hit(el), bizalom, hűség, becsületesség
fidus 3 hű(séges), megbízható, bizalmas
figō 3. fixī, fixum kifüggeszt, ki- v. rászegez; szegez (tekintet)

figūra, -ae f alak(zat), képzés
filia, -ae f leánya vkinek
filius, -iī m fia vkinek
figō 3. finxī, fictum alkot, alakít, készít, idomít; kohol, kitalál
finiō 4. -ivī, -itum befejez, elvégez, határoz
finis, -is m vég, határ; terület, ország
fiō, fierī, factus sum lesz, válik vmivé (*nom.*)
megesik, bekövetkezik
firmāmentum, -ī n támaszték (felső légkör); erő(sítés), bizonyíték
firmō 1. megerősít, biztosít
flagrāns (-āntis) perzselő, tűző (nap); lángoló
flamma, -ae f láng, tűz(csóva); fénysugár
flāvēns (-ēntis) aranyárga, szőke
flāvus 3 aranyárga, szőke
flectō 3. flēxī, flexum meghajlít, -görbít, -változtat; elhárít, -fordít; indít, irányít
fleō 2. flēvī, flētum sír, rí
flētus, -ūs m sírás, könnyhullatás, könnyek
flōreō 2. -uī virágzik
flōs, flōris m virág
flūctuo(r) 1. hullámoz
flūctus, -ūs m hullám(zás)
flūmen, -inis n folyó, folyam
fluō 3. flūxī, flūxum folyik, ömlik, omlik; mozgásban van
fluvius, -iī m folyó, folyam
foedō 1. elrútít, elcsúfít, csúffá tesz
foedus, -eris n szerződés, szövetség
folium, -iī n levél
fōns, fōntis m forrás(víz)
for, fārī, fātus sum mond, szól, (el)beszél
forceps, -cipis f tűzfogó, csípővas
fōrma, -ae f alak; szépség
formidō, -inis f félelem, borzadás; rémkép
forsan adv. talán
fortāsse adv. talán; remélhetőleg
forte éppen, véletlenül
fortis 2 bátor, vitéz
fortitūdō, -inis f bátorság, vitézség; kitartás
fortūna, -ae f szerencse, jószerencse, balszerencse; *plur.* vagyon
fortūnātus 3 áldott, boldog; gazdag
fōrum, -ī n fórum, (piac)tér
fōrus, -ī m térköz, folyosó, padsor
foveō 2. fōvī, fōtum melegít, dédelget, kedvez
fragor, -ōris m robaj, dörgés
frangō 3. frēgī, frāctum (meg)tör; odacsap
frāter, frātris m fivér
fraus, -dis f (hadi)csel, csalás, csalárdság
fremitus, -ūs m horkanás, láрма, zúgás, bömbölés
frequēns (-entis) gyakori; sűrű, látogatott

fretum, -ī *n* tenger(szoros)
frigidus 3 hideg, hűvös; kihűlő
frigus, -oris *n* hideg(ség), fagy; borzadás
frōns, **frōntis** *f* homlok(zat), arcvonál, arcvonás
fructus, -ūs *m* gyümölcs, termés; haszon
frūgēs, -um *f* gyümölcsök, termények
frumentum, -ī *n* gabona
fruo 3. **fructus sum** élvez (amit: *abl.*)
frustrā *adv.* hiába, hasztalan
frustum, -ī *n* falat
fūga, -ae *f* futás, menekülés
fugio 3. **fūgi**, **fugitūrus** (el)fut, menekül (aki elől: *acc.*)
fugō 1. megfutamít, űz, elkerget
fulgeō 2. **fulsī** csillog, ragyog, fénylik
fulgor, -ōris *m* csillogás, ragyogás; csillag(zat)
fulmineus 3 villámló, villámszerű, villámgyors
fūmō 1. füstöl(ög)
fūmus, -ī *m* füst, gőz, pára; lehelet
fundō 3. **fūdī**, **fūsum** kiönt, szétszór, elűz; *pass.* szétszéled
fūnebris 2 halotti, gyász(os)
fungor 3. **fūnctus sum** működik, ellát, végez vmit (*abl.*)
fūnis, -is *m* (hajó)kötél
fūnus, -eris *n* gyász, temetés, halál
fūr, -is *m*, *f* tolvaj
fūria, -ae *f* bosszuló szellem; őrzőgés
furor, -ōris *m* düh, tombolás, örület, örültség
fūrtim *adv.* lopva, titkon, titokban, észrevétel nélkül
fūrtum, -ī *n* lopás

G

Gallī, -ōrum *m* gall(us)ok
Gallicus 3 gall
Ganymēdēs, -is *m* G. (az istenek pohárnoka)
Garamantēs, -um *m* líbiai oázislakók
gaudeō 2. **gāvisus sum** örül, örvend
gelidus 3 (jég)hideg, fagyos
geminus 3 iker, kettős, mindkét
gemitus, -ūs *m* sóhaj, nyögés, jajszó, fájdalmas kiáltás
gemma, -ae *f* ékkő, gyöngy
gena, -ae *f* orca, *plur.* arc
genetrix, -icis *f* szülőanya, őszanya
genitor, -ōris *m* atya, édesapa
gēns, **gēntis** *f* nemzet(ség), nép(törzs)
genus, -eris *n* nem(zetség), faj; sarj
gerō 3. **gessi**, **gestum** visel, hord, véghezvisz
gestiō 4. -īvi, -itum örvendez, ujjong, áhítózik
gignō 3. **genuī**, **genitum** szül, nemz, létrehoz
gladius, -iī *m* kard (rövid, kétélű)
globōsus 3 gömb alakú, gömbölyű

globus, -ī *m* gömb
glomerō 1. gombolyít, csoportosít, gyűjt; *pass.* gomolyog, sereglik, rajzik, tömörül
glōria, -ae *f* dicsőség
gnārus 3 tudó, jártas (amiben: *gen.*)
gracilis 2 sovány; egyszerű; díztelen
gradior 3. **gressus sum** lép, megy
gradus, -ūs *m* lépés, (lépcső)fok, menet
Graecus 3 görög
Grāius 3 görög
grāmen, -inis *n* fű, pászit
grammatica, -ae *f* nyelvtan
grandis 2 nagy(szerű), súlyos
grātia, -ae (*plur.* **grātēs**) *f* köszönet, hála
grātiā (előtte *gen.*) kedvéért, -ért, végett
grātulābundus 3 szerencsét kívánó, üdvözlő
grātus 3 kedves, szeretetre méltó
gravis 2 nehéz, súlyos; tekintélyes
gravō 1. megterhel, megrak, megnyom, elnehezít
gubernō 1. kormányoz, igazgat, vezet
gurges, -itis *m* forgatag, örvény; (mély)tenger
gustus, -ūs *m* ízlelés, ízlés
gutta, -ae *f* csepp

H

habēna, -ae *f* gyeplő, kantár
habeō 2. -uī, -itum bir(tokol), van neki; tart vminek (*acc.*)
habitāculum, -ī *n* lakóhely
habitō 1. lakik
hāctenus *adv.* eddig, idáig
Hadriāticus 3 adriai
haereō 2. **haesi**, **haesūrus** (hozzá)tapad, csügg, megakad; fennáll, ott van
harēna, -ae *f* (parti) homok, (tengeri) főveny; porond
harundō, -inis *f* nád
hasta, -ae *f* lándzsa, dárda
hauriō 4. **hausī**, **haustum** mer(ít), kiürít; beszív, feliszik, elnyel; felfog
Hectōr, -ōris *m* H. (trójai hős)
Helicōn, -is *m* H. boeotiai hegység (a Múzsák székhelye)
Hennēnsis 2 hennai
herba, -ae *f* fű
hērōs, -ōis *m* hős, félisten
heu ó!, jaj!
hibernus 3 téli, zord, viharos
hic, **haec**, **hoc** ez
hicce, **haecce**, **hocce** éppen ez, ilyen
hīc *adv.* itt
hinc *adv.* innen (onnan), ettől, ezután; ezért
homō, -inis *m* ember
honestus 3 tiszteletre méltó, becsületes

honor v. **honōs**, **-ōris** *m* tisztelet, tisztség, meg-
tiszteltetés, becsület, megbecsülés
hōra, **-ae** *f* óra
horrendus **3** rettenetes, iszonyú
horreō **2**. **-uī** borzad, mered
horrēscō **3**. **horruī** megborzad
horribilis **2** borzasztó, irtózatos
horridus **3** borzasztó, iszonyú
hortor **1**. buzdít, ösztönöz
hortus, **-ī** *m* kert
hospes, **-itis** *m*, *f* vendég (barát), idegen
hostis, **-is** *m*, *f* ellenség
hūc *adv.* ide
hūmānitās, **-ātis** *f* emberség, emberiesség
hūmānus **3** emberi(es)
humilis **2** alacsony; megalázkodó
humus, **-ī** *f* föld, (termő)talaj
humī *loc.* földön, földre
Hungaria, **-ae** *f* Magyarország
Hungaricus **3** magyar
Hyrkānī, **-ōrum** *m* Kaszpi-tenger melléki néptörzs

I

iaceō **2**. **-uī** fekszik, hever
iaciō **3**. **iēcī**, **iactum** dob, vet
iactō **1**. dobál, rá- v. odavet, hány-vet; szóba hoz;
se iactat hetvenkedik
iam *adv.* már
iamdūdum, **iam pridem** már régen, már régóta
ibī *adv.* ott, akkor
icō **3**. **iēcī**, **ictum** megüt, levág, eltalál; köt
īdem, **eadem**, **idem** ugyanaz, ugyanő
identidem ismételtén, újra meg újra
idiōma, **-atis** *n* kifejezésbeli sajátosság; nyelv(járás)
īdūs, **-uum** *f* a hónap 15. v. 13. napja
igitur tehát
īgnis, **-is** *m* tűz(csóva); villám
īgnōrō **1**. nem tud, nem ismer
īgnōscō **3**. **-nōvī**, **-nōtum** megbocsát
īgnōtus **3** ismeretlen
īlex, **-icis** *f* tölgy(fa)
īlia, **-ium** *n* ágyék
īlias, **-adis** *f* Iliász
īlion v. *īlium*, **-ī** *n* Trója
ille, **illa**, **illud** ő, az
illīc *adv.* ott, amott
illūc *adv.* oda
illūdō **3**. **-lūsī**, **-lūsum** gúnyt űz vmiből, megcsal,
rászed vkit (*dat.*)
illūstris **2** fényes, ragyogó, híres
illūstrō **1**. megvilágít, kiderít, napfényre hoz
imāgō, **-inis** *f* kép(más), hasonmás
imber, **imbris** *m* záporosó, zivatar, vihar
imbuō **3**. **-būī**, **-būtum** átitat, bemárt; eltölt

immānis **2** roppant nagy, szörnyű, vad
immānitās, **-ātis** *f* roppant nagyság, félelmetes-
ség, vadság
immemor (**-is**) nem emlékező v. nem törődő
immēnsus **3** mérhetetlen, rengeteg, hatalmas,
óriási
immītis **2** zord, kemény, szigorú, kegyetlen
immittō **3**. **-mīsī**, **-missum** be- v. elküld, elen-
ged, bocsát (ahová: *dat.*)
immō *adv.* sőt, illetve, helyesebben
immōbilis **2** mozdíthatatlan, mozdulatlan,
szilárd
immoderātus **3** mértéktelen, szertelen
immolō **1**. (fel)áldoz
immortālis **2** halhatatlan
impellō **3**. **-pulī**, **-pulsum** megüt, megindít, ösztö-
nöz, űz
impendeō **2**. függ vmi felett, fenyeget vmit (*dat.*)
imperātor, **-ōris** *m* fővezér; császár
imperītus **3** járatlan, tapasztalatlan vmiben (*gen.*)
imperium, **-iī** *n* (fő)hatalom, birodalom;
császárság
impetus, **-ūs** *m* támadás; lendület, roham
impius **3** istentelen, kegyetlen, gonosz
implectō **3**. **-plexī**, **-plexum** befon, besző
impleō **2**. **-ēvī**, **-ētum** be- v. megtölt, eláraszt
implicō **1**. belebonyolít, befon
implōrō **1**. (könyörögve) kér, esdekel, rimánko-
dik
implūmis **2** tollatlan, csupasz
imponderābilis **2** súlytalan
impōnō **3**. **-posuī**, **-positum** rátesz, ráhelyez; al-
kalmaz, szab (*dat.*)
impotēns (**-ēntis**) tehetetlen; magával nem bíró,
féktelen
imprecor **1**. kíván, könyörög, esedezik
imprimis *adv.* elsősorban, mindenekelőtt
imprimō **3**. **-pressī**, **-pressum** belenyom, rányom,
ráhat
improbus **3** gonosz, elvetemült
imprōvisus **3** előre nem látott, váratlan
impūnē *adv.* büntetlenül
impūrus **3** tisztátalan, mocskos, aljas
īmus **3** legalsó, legmélyebb, legvégső
in (+*abl.*) -ban, -ben; -on, -en, -ön
in (+*acc.*) -ba, -be; -ra, -re; ellen
inamābilis **2** szeretetre nem méltó, szeretetlen,
visszataszító
inānis **2** üres, puszta, könnyű, meg nem terhelt
incautus **3** óvatlan, vigyázatlan
incendium, **-iī** *n* gyújt(ogat)ás, tűzvész
incertus **3** bizonytalan, határozatlan
incidō **3**. **-cidī** belesik, rá- v. elesik, rázúdul,
rátamad; jut

incipiō 3. -cēpī, -ceptum belefog, elkezd; kezdődik
incitō 1. siettet, ösztönöz, izgat
inclūdō 3. -clūsī, -clūsum bezár
incolō 3. -coluī, -cultum lakik vmit
incōnstāns (-āntis) állhatatlan
incrēdibilis 2 hihetetlen
incultus 3 gondozatlan, ápolatlan, műveletlen
incumbō 3. -cubuī, -cubitum bele- v. nekifekszik, ránehezedik, rádől (*dat.*)
incūnābula, -ōrum n bölcső
inde adv. innen, ettől, ezután, ennél fogva
Indi, -ōrum m indusok, indiaiak
indigeō 2. -uī hiányt szenved, rászorul (*abl.*)
indignor 1. méltatlankodik
indignus 3 méltatlan
inducō 3. -dūxī, -ductum be- v. elvezet, csábít, vonz; bevon, magára ölt
induō 3. -uī, -ūtum felölt, felvesz, magára ölt, be-leöltözik
industria, -ae f ipar(kodás), szorgalom
inedia, -ae f éhezés
ineō 4. -iī, -itum be- v. rá- v. felmegy; kezd(ődik)
īnfandus 3 kimondhatatlan, szörnyű
īnfelix (-icis) szerencsétlen, boldogtalan
īnferō, -ferre, -tulī, illātum bevisz, behoz (*dat.*), indít; előad
īnfestus 3 ellenséges
īnfigō 3. -fixī, -fixum bevés, beletűz, beleszőgez
īnfimus 3 legalsó, legbelső, legmélyebb
īnflammō 1. lángba borít, felgyújt; tüzel, lelkesít
īnfectō 3. -flexī, -flexum behajlít
īnfra (+acc.) belül vmin
ingenium, -iī n tehetség, képesség, jellem, hajlam
ingēns (-entis) hatalmas, igen nagy
ingredior 3. -gressus sum be- v. rálép, behatol (*acc.*); jár vmin (*dat.*)
īnhiō 1. száját tátja; mohón kap vmi után
īnhumātus 3 temetetlen
īnimicus 3 ellenséges (*dat. v. gen.*)
īniquus 3 egyenlőtlen, igazságtalan, méltánytalan, rosszindulatú, ellenséges
īnitium, -iī n kezdet, megindítás
īniūria, -ae f jogtalanság, jogsértés
īnnātus 3 vele született, természetes
īnnitor 3. -nīxus v. -nīsus sum támaszkodik, nyugszik (*amin: abl.*)
īnnocēns (-ēntis) ártatlan, feddhetetlen
īnnūptus 3 nem házas, hajadon
īnopia, -ae f hiány, nélkülözés, szükség
īnops (-opis) erőtlen, gyenge
īnquam, īnquit mondom, mondja
īnsānia, -ae f örület, örültség
īnscrībō 3. -scrīpsī, -scrīptum ráír, felír

īnsīdiae, -ārum f les(hely), (hadi)csel, kelepce
īnsīdior 1. cselt vet, leselekedik (*akire: dat.*)
īnsīgne, -is n jelvény, kitüntetés, dísz
īnsīgnis 2 jeles, kitűnő, kiváló
īnsistō 3. -stītī áll vmin (*in+abl.*), rááll vmi-re (*dat.*)
īnsitus 3 beléoltott, vele született
īnsomnium, -iī n álmkép, látomás
īnsonō 1. -uī felhangzik, hangot ad; megkondul, kong
īnspiciō 3. -spēxī, -spectum be- v. megtekint, ki-kémlel
īnstar (+gen.) nagyságú, gyanánt, -ként, -képpen
īnstituō 3. -uī, -ūtum be- v. felállít, megállapít, elrendel
īnstitūtum, -iī n intézmény, szokás; intézkedés, rendelet
īnstō 1. -stītī, -stātūrus üldöz, sürget, utolér; folytat, nekifekszik
īnstrūmentum, -iī n eszköz
īnstruō 3. -strūxī, -strūctum beleilleszt, ráarak, felszerel, felállít
īnsula, -ae f sziget; háztömb, bérház
īnsum, -esse, -fui benne van
īntegrō 1. megújít, újrakezd
īntellegō 3. -lēxī, -lectum észrevesz, észlel, meg-ért, felfog, belát
īntentus 3 feszült, megfeszített
īnter (+acc.) között, közéz
īntereā adv. (e)közben
īnterficiō 3. -fēcī, -fectum megöl
īnterfūsus 3 közbeömlő, köztük áramló
īnteritus, -ūs m elpusztítás, pusztulás, romlás, bukás, halál
īnterpres, -etis m, f közvetítő, közbenjáró, tolmács
īntersum, -esse, -fui közte van, különbség van
īntestīnus 3 belső
īntexō 3. -uī, -tum belesző, beleilleszt, beleborít
īntimus 3 legbelső; meghitt
īntrā (+acc.) belül vmin, közéz
īntrōdūcō 3. -dūxī, -ductum bevezet, bebocsát, beereszt
īntrōgredior 3. -gressus sum belép
īntueor 2. -tuitus sum megnéz, megfigyel; szemlél, vizsgál
īnultus 3 bosszulatlan, büntetlen
īnvādō 3. -vāsī, -vāsum behatol, benyomul, megtámad
īnvalidus 3 erőtlen, gyenge
īnveniō 4. -vēnī, -ventum talál, felfedez
īnventor, -ōris m feltaláló, felfedező
īnvestigō 1. kinyomoz
īnvīdeō 2. -vīdī, -vīsum irigyel; gyűlöl (*akit: dat.*)

invidia, -ae *f* irigység; gyűlölet
invisitātus 3 még nem látott, ritka, újszerű
invisus 3 gyűlölt, gyűlöletes
invītus 3 akarat nélküli(ként cselekvő)
involvō 3. -**volvī**, -**volūtum** beburkol, eltakar
ipse, **ipsa**, **ipsum** (ő)maga, pontosan az
īra, -ae *f* harag
is, **ea**, **id** ő, az
iste, **ista**, **istud** az (ott)
ita *adv.* úgy, így
Italia, -ae *f* Itália
Italus 3 itáliai
itaque *adv.* tehát, ezért
iter, **itineris** *n* út, menés, utazás; eljárás, eszköz
iterum *adv.* ismét, újra
Ithacus 3 ithakai
iuba, -ae *f* sörény, taraj
iubeō 2. **iussī**, **iussum** parancsol, elrendel, kíván;
 -tat, -tet
iūcundus 3 kellemes, kedves
iūdex, -**dicis** *m* bíró
iūdicium, -**iī** *n* ítélet, ítélőképesség; törvényszék,
 bírói eljárás
iugum, -**i** *n* iga, járom; hegygerinc
iungō 3. **iūnxī**, **iūctum** összeköt, összekapcsol,
 csatol; *refl.* csatlakozik
Iūnō, -**nis** *f* Júnó (főistennő)
Iuppiter, *Iovis* *m* Jupiter (főisten)
iūrō 1. esküszik
iūs, **iūris** *n* jog(szabály); előjog
iussum, -**i** *n* parancs
iussus, -**ūs** *m* parancs
iūstitia, -ae *f* igazság(osság)
iuvenca, -ae *f* üsző
iuvenis, -**is** *m* ifjú
iuvēta, -ae *v.* **iuventūs**, -**ūtis** *f* ifjúság, ifjúkor
iuvō 1. **iūvī**, **iūtum** segít; jólesik, tetszik (akinek:
acc.)

Ixionius 3 ixióni

K

Kalendae, -**ārum** *f* a hónap első napja
Karthāgō, -**inis** *f* Karthágó

L

labor, -**ōris** *m* fáradtság, munka, küzdelem
lābor 3. **lāpsus** *sum* lecsúszik, le hull, leesik, le-
 rogy, lefolyik; elalél, elmúlik, kialszik
labōrō 1. dolgozik, fáradozik, küszködik
labrum, -**i** *n* ajak
lacrima, -ae *f* könny
lacus, -**ūs** *m* tó
Laeca, -ae *Mārcus Porcius* *m* L. (Catilina összees-
 küvő társa)

laedō 3. **laesī**, **laesum** (meg)sért, sújt
laetus 3 boldog, derűs, vidám; viruló, kövér
laevus 3 bal(oldali); balga, baljós
lāmentābilis 2 siralmas, szánalomra méltó
lampas, -**adis** *f* fáklya, fény
languēscō 3. **languī** elbágyad, ellankad, eler-
 nyed, elfonnyad, elhervad
lāniger, -**era**, -**erum** gyapjas
Lāocoōn, -**ontis** *m* L. (trójai pap)
lapis, -**idis** *m* kő
largus 3 bő(séges)
lassus 3 fáradt, bágyadt, lankadt, kókadt
lātē *adv.* széles területen; messze
latebra, -ae *f* rejték, búvóhely
latebrōsus 3 rejtékhelyekben bővelkedő; titkos
lateō 2. -**uī** rejtőzik; ismeretlen
Latīnus 3 latin
Latium, -**i** *n* L. (közép-itáliai tartomány)
latrō, -**nis** *m* rabló, gonosztevő, gazember
latrōcinium, -**iī** *n* rablás, gázság
latus, -**eris** *n* oldal
lātus 3 széles, terjedelmes
laudātor, -**ōris** *m* dicsérő, magasztaló
laudō 1. dicsér
laus, **laudis** *f* dicséret, dicsőség, hírnév
Lāvīnia, -ae *f* L. (Latinus leánya)
Lāvīnius 3 laviniumi
laxō 1. megold, meglazít, kitágít, kinyit; kiszaba-
 dít
lectus, -**i** *m* ágy, fekvőhely
lēgātiō, -**nis** *f* követség
lēgātus, -**i** *m* követ, alvezér
legō 3. **lēgi**, **lectum** kiválaszt, kiszemel, szed; olvas
lēniō 4. -**ivī**, -**itum** enyhít, csillapít, kiengesztel
lēnis 2 enyhe, szelíd, lágy
lentus 3 hajlékony
leō, -**nis** *m* oroszlán
Lēthē, -**ēs** *f* Feledés (alvilági folyó)
lētum, -**i** *n* (erőszakos) halál, megsemmisülés
levis 2 könnyű, vékony, csekély; jelentéktelen
levō 1. megkönnyít, enyhít
lēx, **lēgis** *f* törvény; szerződés
libellus, -**i** *m* könyvecske
libenter *adv.* szívesen
liber, **librī** *m* könyv
liber, -**era**, -**erum** szabad
liberī, -**ōrum** *m* (szabad születésű) gyermekek
liberō 1. fel- v. megszabadít (amitől: *abl.*)
libertās, -**ātis** *f* szabadság
libidō, -**inis** *f* vágy, szenvedély
Libya, -ae *f* Líbia (Észak-Afrika)
Libycus 3 líbiai (észak-afrikai)
licet 2. -**uit** szabad, lehet
lignum, -**i** *n* fa(hasáb), faalkotmány

ligō 1. meg- v. körülkötöz
lilium, **-ī** *n* lilium
līmen, **-inis** *n* küszöb; háztáj
līmus, **-ī** *m* iszap
lingua, **-ae** *f* nyelv
linquō 3. **līquī** elhagy, elenged
liquidus 3 folyékony, híg, tiszta
litorālis 2 tengerparti
littera, **-ae** *f* betű; *plur.* levél, irat, irodalom, tudomány
lītus, **-oris** *n* (tenger)part
locō 1. elhelyez, felállít, alapít
locus, **-ī** *m* *plur.* **loci** *n* hely, tér, vidék
longē *adv.* messze, messzire
longus 3 hosszú, hosszadalmas, hosszan tartó
loquor 3. **locūtus sum** beszél, (el)mond
lōrica, **-ae** *f* mellvért, -páncél
lōrum, **-ī** *n* gyeplő, kantár(szj)
lūceō 2. **lūxī** világít, fénylik
lucerna, **-ae** *f* olajlámpa, lámpás, mécse
lūctus, **-us** *m* gyász(os esemény), szomorúság
lūcus, **-ī** *m* berek, liget
lūdō 3. **lūsī**, **lūsum** játszik
lūdus, **-ī** *m* játék; iskola; tréfa
lūgeō 2. **lūxī** gyászol
lumbus, **-ī** *m* ágyék
lūmen, **-inis** *n* fény, ragyogás; szem; csillag
lūna, **-ae** *f* hold(fény)
lupus, **-ī** *m* farkas
lūsor, **-ōris** *m* játékos; dalnok
lūstrō 1. (**lūx**) megvilágít
lūstrō 1. (**lūstrum**) megszemlél, megtisztít, bejár
lutōsus 3 sáros
lūx, **lūcis** *f* fény, világosság; hajnal
lūxuria, **-ae** *f* fényűzés, dőzsölés

M

māchina, **-ae** *f* (hadi)gép, gépezet
māchinor 1. tervel, forral
mactō 1. levág; sújt; feláldoz
macula, **-ae** *f* (szégyen- v. szenny-) folt
maereō 2. **-uī** szomorkodik, búsul; panaszol, gyászol, sirat
maestus 3 szomorú, gyászos
magis *adv.* inkább; mindinkább
magistrātus, **-ūs** *m* hivatal(nok), tisztségviselő; hatóság
māgnanimus 3 nagylelkű, fennkölt lelkű, bátor
magnēs, **-ētis** *m* mágnes(kő)
māgnificus 3 *comp.* **māgnificentior**, *superl.* **māgnificentissimus** nagyszerű, pompás
māgnitūdō, **-inis** *f* nagyság; nagy szám
māgnus 3 nagy
maiestās, **-ātis** *f* fenség, felség

māior, **māius** (**māiōris**) nagyobb
malē *adv.* rosszul, gonoszul
malignus 3 rosszindulatú; gyér
malleolus, **-ī** *m* gyújtó nyíl
mālō, **mälle**, **mālui** inkább akar, jobban szeret
malum, **-ī** *n* baj, kár
malus 3 rossz, gonosz
mandātum, **-ī** *n* megbízás, üzenet
mandō 3. **-dī**, **mānsum** rág
māne reggel, korán, jókor
maneō 2. **mānsī**, **mānsum** (meg)marad
Mānēs, **-ium** *m* a halottak szellemei
Mānliānus 3 Manlius-féle, manliusi
mānsuēs (**-ētis**) kézhez szoktatott, kezes, jámbor
mānsuēscō 3. **-suēvī**, **-suētum** megszelídít, -enyhít, -lágylít
Mantua, **-ae** *f* M. (város Felső-Itáliában)
manus, **-ūs** *f* kéz; csapat
mare, **-is** *n* tenger
marmor, **-oris** *n* márvány
Marpēsius 3 marpésszoszi (paroszi)
Mars, **Martis** *m* M. (hadisten)
Martius 3 Marshoz tartozó; márciusi
māter, **mātris** *f* anya
mātūrītās, **-ātis** *f* érettség, érett kelevény
mātūrus 3 érett
māximē *adv.* leginkább, főleg
māximus 3 legnagyobb, igen nagy
meātus, **-ūs** *m* járás, út, pálya
mēcum velem (együtt)
medel(l)a, **-ae** *f* gyógyítás, gyógyszerköz
medicāmen, **-inis** *n* orvosság, gyógyszer
medicīna, **-ae** *f* orvosság, orvoslás, gyógyászat; orvostudomány
mediocris 2 közepes, egy kis, meglehetősen
medium, **-iī** *n* közép(só rész), az ember dereka
medius 3 közép(só)
melior, **melius** (**melīōris**) jobb
membrum, **-ī** *n* tag, testrész; vminek része
mēmēt önmagamát
meminī, **-isse** emlékezik
memor (**-is**) emlékező, nem felejtő (*gen.*)
memorābilis 2 emlékezetes, említésre méltó
memoria, **-ae** *f* emlékezet
memorō 1. említ, emlékeztet, emlékeztetbe idéz
mēns, **mēntis** *f* ész, elme, értelem; lélek, lelkület
mēnsa, **-ae** *f* asztal
mēnsis, **-is** *m* (*plur. gen. -ium és -um*) hónap
mentum, **-ī** *n* áll
mercātūra, **-ae** *f* kereskedelem
Mercurius, **-ī** *m* M. (a kereskedelem istene)
mereō 2. **-uī**, **-itum** megérdemel, szolgál(atot teljesít)

mergō 3. *mersī, mersum* (el)merít; *pass.* merül
meridiānus 3 déli
meridiēs, -ēi m dél
meritus 3 megérdemelt, méltó
meritō adv. méltán
merum, -ī n színbor
metuō 3. -uī fél (mitől: *acc.*)
metus, -ūs m félelem
meus 3 enyém, az én -m
micō 1. -uī reszket, villog, ragyog
miles, -itis m katona(ság)
militāris 2 katonai, hadi
militia, -ae f hadi szolgálat, katonáskodás
mille (plur. milia) ezer
mināx (-ācis) fenyegető, vészes
Minerva, -ae f M. (a tudományok és művészetek istennője)
minus 3 legkisebb, igen kicsi
ministrō 1. szolgál, ellát (*dat.*)
minor, minus (minōris) kisebb
minus adv. kevésbé
mīrābilis 2 csodálatos, csodálatra méltó, rendkívüli
mīrificus 3 csodálatos, különös, rendkívüli
mīror 1. csodál(kozik)
mīrus 3 csodálatos
mīsceō 2. mīscuī, mīxtum kever, vegyít, elegyít
miser, -era, -erum szerencsétlen, nyomorult
miserābilis 2 szerencsétlen, szájalomra méltó, siralmas, panaszos
misereor 2. -er(i)tus sum megkönyörül, megszan
miseria, -ae f szerencsétlenség, nyomorúság
miseror 1. sajnál, megszan
mītis 2 szelíd, békés, nyájas
mittō 3. mīsi, missum küld
moderātor, -ōris m mérséklő, irányító, szabályozó
moderātrix, -icis f mérséklő, irányító, szabályozó
moderor 1. mérsékel, korlátoz, fékez; kormányoz, igazgat, szabályoz
modicus 3 szerény, közepes
modo adv. imént, csak, majd
modulor 1. ütemez, ütemre dalol v. játszik
modus, -ī m mód, mérték
moechus, -ī m házasságtörő, szerető
moenia, -ium n (város)falak
mōlēs, -is f tömeg, súly, teher; nehézség, fáradtság
molestus 3 terhes, ránehezedő, *mihi est molestum* nyomaszt engem
mollēscō 3. meglágyul
mollis 2 lágy, puha, szelíd, békés; elpuhult
mōns, mōntis m hegy(ség)
mōnstrō 1. meg- v. rámutat, feltüntet
mōnstrum, -ī n szörny(eteg), ijesztő jelenség

monumentum, -ī n emlék(jel), emlékmű, sír-
 lék
mora, -ae f késedelem; időegység
morbus, -ī m betegség
morior, morī, mortuus sum meghal
moror 1. időzik, tartózkodik, él; törődik
 (*in + abl.*)
mors, mortis f halál
morsus, -ūs m harapás, marás
mortālis 2 halandó
mortālis, -is m (halandó) ember
mortuus 3 halott, holt
mōs, mōris m szokás, erkölcs; jellem
mōtus, -ūs m mozgás
moveō 2. mōvī, mōtum mozgat, (meg)indít, hajt
mox majd
mūcrō, -nis m él, hegy; tűr
mūgītus, -ūs m bőgés
mūla, -ae f öszvér(kanca)
mulceō 2. mulsī, mulsum simogat, szelídít, enyhít
mulier, -is f nő, asszony
mūliō, -nis m öszvérhajcsár
multitūdō, -inis f sokaság, tömeg
multus 3 sok, nagymértékű
mundus, -ī m világ; föld
mūniō 4. -ivī, -itum megerősít
mūnus, -eris n kötelesség, feladat, hivatal; aján-
 dék, áldozat
murmur, -is n morgás, mormogás; zümmögés
murrina, -ōrum n illatszertartó tégely
mūrus, -ī m (város)fal
Mūsa, -ae f Múza (művészetvédő istennő)
mūtō 1. megváltoztat, cserél, megkülönböztet
mūtus 3 néma, szótlán
mūtuus 3 kölcsönös
Myrmidonēs, -um m mürmidónok (thesszáliai nép)
Mycēnae, -ārum f M. (argoliszi város)

N

nam mert, ugyanis
nanciscor 3. nactus sum elér, elnyer, szerez
nārrō 1. (el)mesél, elbeszél
nascor 3. nātus sum születik, származik, ered
nātālis 2 születési
nātiō, -nis f nemzet, nép
nāfivus 3 (vele)született
natō 1. úszik, ázik; ingadozik
nātūra, -ae f természet
nātus 3 született, származó
nātus, -ī m fiú(gyermekek)
naufragium, -ī n hajótörés
nāvāle, -is n (téli) hajótartó bak; kikötő
nāvis, -is f hajó
nāvita v. nauta, -ae m hajós

ne (*tapadószó*) -e? vajon?
nē ne(hogy), hogy ne
nec sem, és nem, nem is
necdum s még nem, mégsem
necesse (*est*) szükségszerű, elkerülhetetlen
nefārius 3 törvénytelen, istentelen, gonosz
nefās *n* joggatlanság, gazság, bűn
neglegő 3. -lēxī, -lectum elhanyagol, nem törődik, figyelmen kívül hagy
negō 1. nemet mond; tagad
negōtium, -iī *n* foglalkozás, tevékenység, ügy
nēmō, -inis *m* senki
nemus, -oris *n* berek, liget
nepōs, -ōtis *m, f* unoka
neque sem, és nem, nem is
nequeō 4. -ivī, -itum nem tud, nem képes
nēquiquam *adv.* hiába, hasztalan
nesciō 4. -ivī, -itum nem tud
nesciōquis, -quid valaki, valami
nescius 3 nem tudó, nem ismerő, járatlan
neu, nēve vagy ne, és ne
nīdus, -ī *m* fészek
niger, nigra, nigrum fekete, sötét
nigrēscō 3. nigrūi elfeketedik, elsötétül, elhomályosul
nihil, nil *n* semmi(képp)
nimis, nimium *adv.* nagyon, szerfelett
nīsī (*conī.*) ha(csak) nem, csak ha; csak
niveus 3 hófehér
nō 1. úszik
nōbilis 2 hírneves, nemes, előkelő
nōbiscum velünk (együtt)
noceō 2. -uī, -itum árt, kárt okoz
nocturnus 3 éjszakai
nōdus, -ī *m* csomó, bog, kötelék
nōlō, nōlle, nōluī nem akar
nōmen, -inis *n* név
nōminō 1. nevez (aminek: *acc.*)
nōn nem
Nonae, -ārum *f* a kilencedik nap Idus előtt
nōndum még nem, még ... sem
nōnne vajon nem? hát nem?
nōnus 3 kilencedik
nōs mi, minket
noscitābundus 3 fel- v. megismerő
nōscō 3. nōvī, nōtum ismer, tud
noster, nostra, nostrum miénk, a mi -nk
notō 1. megjegyez, megjelöl
nōtus 3 ismeretes, ismerős, híres
novellētum, -ī *n* újdonság, újszerűség; új hajtás, faiskola
novem kilenc
noviēs kilencszer
novissimē *adv.* legutóbb, utoljára

novus 3 új; váratlan
nox, noctis *f* éjszaka
noxia, -ae *f* bűn, vétség
nūbō 3. nūpsi, nūptum férjhez megy (*dat.*)
nūllus 3 semmi(féle), egy sem
num vajon?
nūmen, -inis *n* bólintás, isteni akarat, istenség
numerus, -ī *m* (lét)szám; ütem, dallam; (alkotó) rész, tag
nummus, -ī *m* pénz(érme); sestertius
nunc *adv.* most
numquam v. **nunquam** *adv.* sohasem
nūntiō 1. hírlül ad, jelent
nūntius, -iī *m* hír, hírnök
nūper *adv.* minap, nemrég
nūsquam *adv.* sehol(sem)
nūtus, -ūs *m* bólintás, intés, véleménynyilvánítás; nehézségi erő

O

o ó!
ob (+*acc.*) -ért, miatt
obiciō 3. -iēcī, -iectum elévet, odavet, odadob; *pass.* előtűnik, feltárul
obliviscor 3. -litus sum elfeledkezik (amiről: *gen.*)
obscūrus 3 homályos, sötét
obsecrātiō, -nis *f* fohász, könyörgés
obsecrō 1. könyörög (akihez: *acc.*)
observō 1. megfigyel, észlel; tekintetbe vesz
obsideō 2. -sēdī, -sessum körülzár, ostromol, szorongat
obstō 1. -stitī, -stātūrus előtte v. útjában áll, ellenáll, akadályoz, szembeszáll, tilt
obteneō 2. -tinuī, -tentum megtart, birtokol, elfoglal
obtundō 3. -tudi, -tū(n)sum megüt, eltompít; zaklat, terhére van
occāsiō, -nis *f* alkalom
occidō 3. -cīdī, -cīsum megöl
occultō 1. elrejt
occurrō 3. -(cu)currī, -cursum szembe v. elébe fut, találkozik (*dat.*)
Ōceanus, -ī *m* világtenger, óceán
octō nyolc
oculus, -ī *m* szem
ōdī, -isse gyűlöl
odium, -iī *n* gyűlölet
odor, -ōris *m* szag, illat
offendō 3. -fendī, -fēsum sért, támad, zavar
offēnsiō, -nis *f* nekiütközés, megütközés
offerō, -ferre, obtulī, oblātum eléje vet, felajánl, kínál, nyújt
officiōsus 3 szolgálatkész, segítőkész
officiūm, -iī *n* szolgálat, hivatal(os ügy), kötelesség

ōlim *adv.* egykor, régen; majdan
ōmen, **-inis** *n* előjel, jósjel
omninō *adv.* egészen, teljesen, általában, csak
omnis 2 összes, minden; egész
opera, **-ae** *f* dolog, fáradság
opifex, **-icis** *m* mester, kézműves, alkotó
opīmus 3 kövér, gazdag, pompás
opīniō, **-nis** *f* vélemény, nézet, hiedelem
oportet 2. **-uit** kell, illik (*acc. cum inf.*)
oppidum, **-ī** *n* város
oppōnō 3. **-posuī**, **-positum** szembeállít; *pass.* szemben áll
opprimō 3. **-pressī**, **-pressum** elnyom, elfojt; megöl
ops, **opis** *f* hatalom, segítség; *plur.* kincsek, vagyon
optābilis 2 kíváncsú
optimus 3 legjobb, igen jó
optō 1. kíván, óhajt
opus, **-eris** *n* mű, munka, munkálat, dolog
opus (*est*) szükséges (ami: *gen., abl., nom.*)
ōra, **-ae** *f* part, szegély
ōrātiō, **-nis** *f* (szónoki) beszéd, szónoklat
ōrātor, **-ōris** *m* szónok, szószóló
orbis, **-is** *m* kerekesség, kör; gömb; bolygó
orbis terrārum földkerekség
orbitōsus 3 kerékenyommal teli
Orcus, **-ī** *m* O. az Alvilág (istene)
ōrdior 4. **ōrsus sum** elkezd, hozzáfog (beszélni) kezd
ōrdō, **-inis** *m* sor, rend
orīgo, **-inis** *f* eredet, kezdet; szerző
orior 4. **ortus sum** felkel, keletkezik, támad, származik
ōrnātus 3 díszes, ékes
ōrnō 1. díszít, ékesít
ōrō 1. előad, szónokol; kér, könyörög, esedezik
ōs, **ōris** *n* száj, arc; tekintet
os, **ossis** *n* csont
ōscitō 1. száját tát, ásít
osculum, **-ī** *n* csók
ostendō 3. **-tendī**, **-tentum** v. **-tēsum** (meg)mutat
ostentum, **-ī** *n* csodajelenség
ōstium, **-īi** *n* ajtó, kapu, bejárat; torkolat
ōtium, **-īi** *n* szabadidő, nyugalom, téltlenség

P

pactum, **-ī** *n* megegyezés, egyezség; mód
paenitet 2. **-uit** bánt, sért vkit (*acc.*) vmi (*gen.*)
palam *adv.* nyíltan, nyilvánosan
Palātium, **-ī** *n* P. (hegy Rómában)
Pallas, **-adis** *f* P. Athéné
Pallās, **-āntis** *m* P. (Euander fia)

palleō 2. **-uī** sápad
palma, **-ae** *f* tenyér; kéz, kar
palūs, **-ūdis** *f* mocsár, posvány, pocsolya; tó
pandō 3. **pandī**, **passum** kiterjeszt, kinyit, feltár
pandus 3 görbe
pānis, **-is** *m* kenyér
papāver, **-is** *n* mák(virág)
pār (**pāris**) hasonló, egyenlő (*gen., abl., dat.*)
parātus 3 kész(séges), hajlandó, hajlamos
Parca, **-ae** *f* P. (sorsistennő)
parcō 3. **pepercī**(**parsī**), **parsūrus** kímél (akit: *dat.*)
parēns, **-ēntis** *m, f* szülő
pāreō 2. **-uī**, **-itūrus** megjelenik, mutatkozik; engedelmeskedik
pariō 3. **peperi**, **partum** szül, létrehoz, alkot, terem; szerez
Paris, **-idis** *m* P. (trójai királyfi)
Parius 3 paroszi
parō 1. készít, (meg)szerez
parricidium, **-īi** *n* apagyilkosság, hazaárulás
pars, **partis** *f* rész, részes; párt
Parthenopē, **-ēs** *f* Nápoly
Parthī, **-ōrum** *m* parthusok
particeps (**-cipis**) részes, résztvevő (amiben: *gen.*)
partim *adv.* részint
partior 4. **-itus sum** fel- v. megoszt
parum *adv.* kevés(sé)
parvus 3 kis, kicsiny
pāscō 3. **pāvī**, **pāstum** legeltet
pāscua, **-ōrum** *n* legelő(k)
passim *adv.* szerte, szanaszét
passus, **-ūs** *m* lépés
patefaciō 3. **-fēcī**, **-factum** kinyit, kinyilvánít
patella, **-ae** *f* (áldozó)csésze v. tál
pateō 2. **-uī** nyitva van, kiderül; terjeszkedik
pāter, **pātris** *m* atya, apa
pāternus 3 atyai, ősi
patientia, **-ae** *f* türelem, tűrés, szenvedés
patior 3. **passus sum** tűr, szenved, elvisel, enged
pātria, **-ae** *f* a haza
patricius, **-īi** *m* patrícius; római nemes
patrius 3 atyai, ősi
paucus 3 kevés, csekély
paul(I)atim *adv.* lassanként
paul(I)ō *adv.* kevéssel, kissé
paul(I)us 3 kevés, kicsi
paul(I)um *adv.* kevéssé, kissé
pavefactus 3 megijesztett, megrémült
pāx, **pācis** *f* béke
peccātum, **-ī** *n* véték, vétség
pecten, **-inis** *m* fésű
pectus, **-oris** *n* mell, kebel; szív
pecūliāris 2 saját, külön

pecūnia, -ae *f* pénz
pecus, -udis *f* háziállat (birká)
pecus, -oris *n* barom, háziállat; csorda, nyáj
pelagus, -ī *n* tenger(víz)
penātēs, -(i)um *m* házi istenek; házi tűzhely
penetrālis 2 belső
penetrō 1. eljut, bejut, behatol
penitus *adv.* mélyen bent; alaposan, teljesen
pēnsūm, -ī *n* feladat
pēnsus 3 fontos, becses
per (+acc.) át, keresztül, által; -ra, -re, szerte;
idő: -ban, -ben
peragō 3. -ēgi, -actum eltölt, átél
peragrō 1. bejár, bebarangol
peramplus 3 igen nagy, terjedelmes
perantiquus 3 igen régi, ősrégi
percipiō 3. -cēpi, -ceptum megfog, felfog; kiáll, elszenvet
percutiō 3. -cussi, -cussum üt, ver, sújt; etalál
perdifficilis 2 igen nehéz
perdō 3. -didi, -ditum el- v. megront, tönkretesz, elpusztít
peregrinus 3 idegen, külföldi
pereō 4. -iī, -itum elvész, elpusztul, tönkremegy
pererrō 1. bebolyong, bebarangol, végigkóborol
perfectus 3 befejezett, tökéletes
perferō, -ferre, -tulī, -lātum át- v. elvisz, (hírül) hoz; eltűr, elvisel
perficiō 3. -feci, -fectum befejez, elvégez, teljesít, tökéletesít
perfundō 3. -fudi, -fūsum előnt, elborít
Pergama, -ōrum *n* P. (Trója fellegvára)
pergō 3. perrēxi, perrētum folytat, siet, elmegy
perhibeō 2. -ui, -itum odatart, nyújt; mond, említ
peric(u)lum, -ī *n* veszély, veszedelem, kockázat
periculōsus 3 veszélyes, veszedelmes, kockázatos
permētiō 4. -mēnsus *sum* bejár, megtesz (utat)
perniciēs, -ēi *f* romlás, pusztulás
perniciōsus 3 ártalmas, kártékony
perorātiō, -nis *f* záróbeszéd
perpetuus 3 örök(ös), szakadatlan
persolvō 3. -solvi, -solūtum megold, kifizet, leró
persuādeō 2. -suāsi, -suāsūm rábeszél, rávesz, rábír, meggyőz; elhítt vkivel (*dat.*) vmit
pertaedet 2. -taesus *est* utál, undorodik vki (*acc.*) vmitől (*gen.*)
pertractō 1. megtárgyal
perturbō 1. háborgat, felforgat
pēs, **pedis** *m* láb; vitorlakötél
pessimus 3 legrosszabb, igen rossz
pestilentia, -ae *f* dögvész, járvány
pestis, -is *f* dögvész, romlás, pusztulás
petō 3. -ivi, -itum kér, keres, kíván, követel, törekszik, (meg)támad, megy, siet
phalanx, -langis *f* sűrű csatarend; sereg
philomēla, -ae *f* fülemüle
Phlegethōn, -ōntis *m* Pyriphlegethon (alvilági tűzfolyó)
Phoebēus 3 phoebusi, ragyogó
pietās, -ātis *f* kegyelet(érzés), tisztelet(adás), jószág
pīneus 3 fenyő(fából készült)
piscīna, -ae *f* halastó; (fürdő)medence
pīus 3 kegyes, tisztelet- v. kötelességtudó, jó
placeō 2. -ui, -itum tetszik, jónak látszik; kell
placidus 3 csendes, nyugodt, békés, megbékélt
placō 1. kiengesztel, elsimít
plēbēius, -iī *m* plebejus
plēbs, -is v. **plēbēs**, -ēi *f* (köz)nép
plēnus 3 teli, telt (amivel: *gen.*)
plērusque, **plēraque**, **plērumque** legtöbb
plērumque *adv.* többnyire, legtöbbször
plūrimus 3 igen sok, legtöbb; igen sűrű
plūs (plūris) több
pluvia, -ae *f* (zápor)eső
pluviālis 2 esős, eső utáni
poena, -ae *f* büntetés, bírság; elégtétel
poēta, -ae *m* költő
pollex, -icis *m* hüvelykujj
polliceor 2. -licitus *sum* (meg)ígér
polus, -ī *m* sark(pont), ég(boltozat)
pondus, -eris *n* súly(os test), teher
pōne *adv.* hátul
pōnō 3. **posui**, **positum** odatesz, le- v. elhelyez; félretesz
Ponticus 3 pontusi, fekete-tengeri
pontus, -ī *m* (nyílt) tenger
pōpuleus 3 nyárfa-
populus, -ī *m* nép
porrigō 3. -rēxi, -rētum kinyújt, odanyújt
porta, -ae *f* kapu
portendō 3. -tendi, -tentum (meg)mutat; jósol
portitor, -ōris *m* révész
portō 1. szállít, visz
portus, -ūs *m* kikötő
pōscō 3. **popōsci** kíván, követel
possideō 2. -sēdi, -sessum birtokol
possum, **posse**, **potui** tud, képes, bír, -hat, -het
post (+acc.) után, mögött; *adv.* azután, később
postea *adv.* azután, később
posterus 3 következő, utó-
posthabeō 2. -ui, -itum mögé v. utána helyez, kevesebbire becsl
postquam miután
postrēmō *adv.* végül (is), végre
potēns (-ēntis) tehetős, hatalmas
potestās, -ātis *f* hatalom, hatáskör
potius *adv.* inkább

praebeō 2. -uī, -itum nyújt
praecipitō 1. letaszít, lesodor, előresiet; leszáll, aláhanyatlík
praecīlārus 3 ragyogó, kiváló, igen híres
praecordīa, -ōrum n rekeszizom; szív
praeda, -ae f zsákmány (szerzés)
praedicō 3. -dixī, -dictum előre megmond, bejelent, megjósol
praedium, -īi n birtok, jószág, ingatlan
praeferō, -ferre, -tulī, -lātum előtte visz, elől visz; elébe helyez, hord vki előtt (*dat.*)
praemium, -īi n jutalom
praesēns (-ēntis) jelen (levő), rögtöni; hathatós
praesertim adv. kivált, különösen
praeses, -sidis m előjáró, vezető
praesidium, -īi n őrizet, védelem; őrség
praesum, -esse, -fuī jelen van, élén áll (aminek: *dat.*)
praeter (+acc.) mellett, előtt, kívül, kivételével
praetereā adv. azonkívül
praetereō 4. -īi, -itum mellette elmegy, megelőz; átlép, áthág; múlik
praetermittō 3. -mīsī, -missum elmulaszt, mellőz
praetor, -ōris m praetor; előjáró, főbíró
prātum, -īi n rét, mező
prāvus 3 ferde, gonosz
precēs, -um f kérés, könyörgés
precor 1. kér, könyörög
premō 3. pressī, pressum nyom, szorít
prēndō 3. -dī, -sum megfog, megragad
pre(hē)nsō 1. megragad
pressō 1. megfej
Priamus, -ī m P. (Trója királya)
prīdem adv. régen, egykor
prīmus 3 (leg)első; élharcos
primō, primum adv. először, első ízben, eleinte, eleve
princeps, -cipis m vezető, az első; császár; a legelőkelőbb
prīncipiūm, -īi n kezdet; elv
prīncipiō kezdetben, eredetileg, eleve, először is
prior, prius (priōris) előbbi, előző, korábbi
prius adv. előbb, korábban
prīstinus 3 egykori
priusquam mielőtt
prīvātus 3 magán-
prīvātīm adv. magánúton, külön
prō ó!
prō (+abl.) -ért, érdekében, helyett; képest, mértén, gyanánt
probitās, -ātis f becsületesség
probō 1. helyesel, elismer, próbára tesz, megvizsgál

prōcēdō 3. -cessī, -cessum előrehalad, továbbmegy; sikerül
prōcōnsulāris 2 proconsuli, helytartói
procul adv. távol, messze, messziről
prōdigium, -īi n csoda(jel)
prōdō 3. -didī, -ditum elő- v. kiad, kihirdet, nyilvánosságra hoz, rábíz, elárul
prōdūcō 3. -dūxī, -ductum elő- v. kivezet; eltölt
proelium, -īi n csata, ütközet
profectiō, -nis f elutazás, elindulás
proferō, -ferre, -tulī, -lātum előhoz, elővesz, kiterjeszt
professor, -ōris m tanár
proficiscor 3. -fectus sum (el)utazik, eltávozik
profugus 3 futó, menekülő
profundus 3 mély
profūsus 3 pazarló, tékozló
prōgeniēs, -ēi f nemzetség, ivadék, sarj, utód
prōgnātus 3 született, származó
prōiciō 3. -iēcī, -iectum eldob, elvet, oda- v. rávet
prōlēs, -is f sarj, ivadék, nemzedék, utód
prōmittō 3. -mīsī, -missum megígér: nyújt
prōmō 3. prōmpsi, prōptum elővesz, előhoz; *refl.* előjön
prōmptus 3 kész(séges); alkalmas
prōnus 3 előrehajló, előredűlő; hajlandó
propāgō 1. terjeszt
prōpatulus 3 teljesen nyílt, szabad
prope adv. majdnem, csaknem, szinte
proprius 3 saját
propter (+acc.) miatt
prōpulsō 1. visszaver, elhárít
pro(r)sus adv. éppen, teljesen
prōsequor 3. -secūtus sum elkísér, követi útját
Prōserpina, -ae f P. (alvilági istennő)
prosper(us) 3 szerencsés, kedvező
prōtendō 3. -tendī, -tentum előre- v. kinyújt, kitér
prōturbō 1. elzavar, elkerget; megzavar
prōvehō 3. -vēxī, -vectum előre v. elvisz; *pass.* elvonul, elhajózik
prōverbium, -īi n szállóige, mondás
prōvincia, -ae f tartomány
proximus 3 legközelebbi, legutóbbi; közvetlen
prūdēntia, -ae f előrelátás, okosság, (élet)bölcsesség
pūblicus 3 közös, nyilvános, hivatalos
puella, -ae f leány(ka)
puer, -ī m fiú
puerilis 2 gyermeki
pūgna, -ae f harc, csata, viadal
pūgnō 1. harcol, csatát vív
pulcher, pulchra, pulchrum szép

pulchritūdō, -inis *f* szépség
pulvis, -eris *m* por, hamu
pūnctum, -ī *n* szúrás; (kis) pont
Pūnicus 3 pun
puppis, -is *f* hajó(far)
pūrgō 1. (meg)tisztít, eloszlat
purpureus 3 bíbor(színű)
putō 1. vél, gondol

Q

quā amerre; merre? *si quā* ha valahogyan
quaerō 3. **quaesivī, quaesitum** keres, kérdez
quaesō 3. kér(dez), keres
quaestus, -ūs *m* kereset, nyereség
quālis 2 amilyen; milyen?
quam (a)mint, mennyire, mily ..., a lehető ...
quamquam, quamvis (ám)bár, noha, jóllehet
quandō mikor? amikor
quantus 3 ahány, amennyi, amekkora; hány?
 mennyi?
quantuscumque, -acumque, -umcumque akár-
 mekkora, bármilyen kicsiny
quārē ezért; miért?
quāsi mintegy, mintha, szinte
quater négyszer
quattuor négy
que (*tapadószó*) és, is
quemadmodum hogyan? milyen módon?
queō 4. **quīvī, quitum** -hat, -het, bír, tud
queror 3. **questus sum** panaszkodik, felpanaszol
questus, -ūs *m* panasz(kodás), jajveszékelés
quī, quae, quod aki, ami, amely; melyik? miféle?
quia mivel, mert
quicumque, quaecumque, quodcumque bárki, bár-
 mi, bármelyik; akárki, aki csak
quīdam, quaedam, quoddam egy valaki, egy bi-
 zonyos
quidem bizony, ugyan, éppen; pedig, ugyanis
quiēs, -ētis *f* nyugalom, pihenés
quiēscō 3. **-ēvī, -ētum** pihen, nyugszik
quīlibet, quaelibet, quodlibet bármilyen, akármi-
 lyen
quīn hogy ne; sőt
quippe mindenesetre, csakugyan, hiszen
quis? quid? ki? mi?
quispiam, quaequam, quidpiam valaki, valami
quisquam, quidquam v. **quicquam** valaki, valami
quisque, quaeque, quodque mindenki, aki; min-
 den egyes, mindegyik
quisquis, quidquid bárki, bármi; aki csak, ami csak
quō *adv.* ahová; hová?
quōcumque *adv.* bárhová, bármerre
quod hogy, mivel, mert
quōmodō *adv.* hogyan? ahogyan

quondam *adv.* egykor, régen
quoniam minthogy (már), mivel, mert
quoque is
quot ahány; hány?
quo usque meddig?
quum (=cum) mikor, midőn

R

rabidus 3 dühös, veszett
rādius, -ī *m* sugár; (rajzoló v. író)vessző
rāmus, -ī *m* ág
rapina, -ae *f* rablás, rablott jószág
rapiō 3. **rapui, raptum** elragad, elrabol, elvisz
raptō 1. elragad, meghurcol
rātiō, -nis *f* ész, értelem, számítás, gondoskodás;
 mód
ratis, -is *f* hajó, sajka, tutaj, ladik
recēns (-ēntis) friss, új
recipiō 3. **-cēpī, -ceptum** vissza- v. befogad,
 vissza- v. elfoglal
recōgnitō, -nis *f* megtekintés, vizsgálat
recōgnōscō 3. **-gnōvī, -gnitum** újra megismer,
 megvizsgál
reconditus 3 elrejtett, félreeső
recondō 3. **-didī, -ditum** elrak, eltesz, elrejt
recordor 1. emlékeztetbe idéz, megemlíti
rēctus 3 egyenes, helyes, igazságos
rēctum, -ī *n* helyes dolog, igazság, jog
recumbō 3. **-cubui** vissza- v. hátrahanyatlik, hát-
 radól, lefekszik
recuperō 1. visszanyer
recursō 1. visszafut, visszatér
recutiō 3. **-cussī, -cussum** megráz(kódtat), meg-
 rendít
reddō 3. **-didī, -ditum** visszaad, megad
redeō 4. **-iī, -itum** visszamegy, visszatér
reditus, -ūs *m* visszatérés, visszajövetel
referō, -ferre, rettulī, relātum visszahoz v. -visz;
 előad, előterjeszt; vonatkoztat
refugiō 3. **-fūgī, -fugitūrus** visszafut, visszariad,
 elmenekül
refulgeō 2. **-fulsī** felragyog, sugárzik, tündököl
rēgina, -ae *f* királynő
rēgiō, -nis *f* vidék, táj
rēgius 3 királyi
rēgnō 1. uralkodik
rēgnum, -ī *n* királyság, ország, uralom, hatalom
regō 3. **rēxī, rēctum** kormányoz, irányít, igazgat
rēgula, -ae *f* szabály
religiō, -nis *f* vallás(os érzés, szokás, tisztelet),
 szertartás, szent hely
religiōsus 3 vallásos, szent
relinquō 3. **-liqui, -lictum** elhagy, hátrahagy
reliquiae, -arum *f* maradék; hátrahagyottak

reliquus 3 hátrahagyott, megmaradt, hátralevő;
többi
rēmex, -igis m evezős(legénység)
remollēscō 3. meglágyul
remōtus 3 félreeső, távoli
rēmus, -ī m evező(lapát)
renovō 1. felújít, felelevenít
reor 2. ratus sum (ki)számít, vél, gondol
repellō 3. reppuli, repulsum visszaűz, visszaver
repente adv. hirtelen, váratlanul
reperiō 4. repperi, repertum megtalál, felfedez,
megvizsgál; *pass.* akad
repetitiō, -nis f ismétlés
repōnō 3. -posui, -positum vissza- v. odahelyez,
eltesz, elrak, elrejt
reprimō 3. -pressi, -pressum visszanyom, vissza-
szorít
repudiō 1. visszautasít, elvet
requirō 3. -quisivi, -quisitum megkeres, (meg)
kérdez, felkutat
rēs, rei f dolog, ügy, lényeg, helyzet, körülmény,
vagyon, állam
rēspūblica, reipūblīcae f közügy, köztársaság,
állam
resistō 3. -stifi megáll, helytáll, ellenáll
resonō 1. (vissz)hangzik
respectō 1. visszanéz(eget), hátratekint(get);
tekintetbe vesz, elvár
respicio 3. -spēxi, -spectrum hátranz, visszate-
kint
respondeō 2. -spondi, -spōnsum felel, válaszol
(akinek, amire: *dat.*)
restitūō 3. -ui, -ūtum vissza- v. helyreállít
restō 1. -stifi ott áll v. marad; ellenáll
resupīnus 3 hanyatt fekvő
retineō 2. -tinui, -tentum visszatart, megtart,
megőv
retractō 1. újra megérint
retrō adv. vissza(felé), hátra
revellō 3. -velli (-vulsī), -vulsum leszakít, kihúz
reverentia, -ae f tisztelet, tartózkodás, szemérem
revocō 1. visszahív, elhív
revolūtiō, -nis f forradalom; (kör)forgás
rēx, rēgis m király; uralkodó
Rhēnus, -ī m Rajna
Rhodus, -ī Rodosz szigete
rīdeō 2. rīsī, risum nevet
rigidus 3 merev, kemény, durva
rigō 1. öntöz
rigor, -oris m merevség, keménység, mozdulat-
lanság
rīpa, -ae f (folyó)part
rītus, -ūs m szokás(mód), szertartás
rōbur, -oris m tölgyfa; (had)erő, zöme vminek

rogitō 1. kérdez(get)
rogō 1. kér; kérdez
rogus, -ī m (halotti) máglya
Rōma, -ae f Róma
Rōmānus 3 római
Rōmulus, -ī m R. (Róma alapítója)
rota, -ae f kerék, henger
rotō 1. forgat, csóvál
rotunditās, -ātis f kerekesség, gömbölyűség
rubeō 2. -ui piros(lik), pirul
rudis 2 nyers, durva, műveletlen
rumpō 3. rūpi, ruptum tör, szakít, széttép, dőf,
megszeg; *pass.* szétpukkad
ruō 3. ruī, rutum rohan, előtör, áramlik, leomlik,
romba dől; feltúr, -kavar, -forgat
rūpēs, -is f szikla, szirt
rūrsus adv. ismét, megint, újra
rūs, rūris n mező, falusi birtok
rūsticus 3 paraszti, falusi(as)
rutilus 3 vörös(es), vörhenyes
Rutulī, -ōrum m rutulusok (latiumi nép)

S

sacer, sacra, sacrum szent
sacrum, -ī n szent tárgy v. szent hely v. szent
ének; *plur.* áldozat, szertartás
sacerdōs, -ōtis m, f pap(nő)
sacrātus 3 meg- v. felszentelt
sacrificium, -iī n áldozat(i cselekmény)
saeculum, -ī n kor(szak), évszázad
saepe adv. gyakran
saepius adv. gyakrabban (a szokottnál), újra
saeviō 4. -iī, -itum dühöng, tombol
saevus 3 kegyetlen, ádáz, zord
Sagae, -ārum m sagák (keleti nomád törzs)
sagittifer, -era, -erum nyílhordozó
sāl, sālīs m só, sós víz, tenger
sāl Tyrrhēnus Tirrén-tenger
saliō 4. -ui ugrik; dobog, ver, lüktet
salsus 3 sós
salūs, -ūtis f üdv(özlet), jólét, menekvés
salūtāris 2 üdvös, üdvöt hozó
salūtō 1. üdvözl, köszönt
Samos, -ī f (sziget az Égei-tengerben)
sānctus 3 szent(elt)
sanguis, -inis m vér
saniēs, -ēi f (seb)váladék, genny; nyál, vér(ömlés)
sānitās, -ātis f egészség
sānus 3 ép, egészséges; józan
sapiō 3. sapii ízlel, észlel, eszesedik; bölcs, okos
sapiēns, -ētis m bölcs
sapientia, -ae f bölcsesség, okosság
sarcina, -ae f teher, poggyász, málha
sat(is) elég

satis faciō 3. eleget tesz, elégtételt ad (*dat.*)
Sāturnus, -ī *m* S. (ősitáliei isten)
Sāturnia, -ae *f* Saturnus leánya (Júnó)
Sāturnius 3 saturnusi, Saturnus-féle
satus 3 sarj(adzott)
saucius 3 sebesült, megsebzett
saxum, -ī *n* (kő)szikla, szirt
scelerātus 3 bűnös, vétke; átkozott, átkos
scelus, -eris *n* bűn, vétek, gonoszság, gaztett
scēptrum, -ī *n* jogar, kormánypálca; uralom, hatalom
schola, -ae *f* iskola
scientia, -ae *f* tudás, tudomás, tudomány
scindō 3. scidī, scissum széttép, -szakít, -osztat
sciō 4. scīvī, scitum tud
scribō 3. scripsī, scriptum ír
scriptor, -ōris *m* író
sculpō 3. sculpsī, sculptum farag, vés
sē magát, magukat
sēcēdō 3. -cessī, -cessum el- v. kivonul, eltávozik
sēcernō 3. -crēvī, -crētum elkülönít, elválaszt
secō 1. secui, sectum levág, lemetsz, szel, fűrészszel
sēcum magával, magukkal; vele, velük
secundus 3 másod(ik); kedvező
secūris, -is *f* bárd
sēcūrus 3 gondtalan, gondúzó, nyugodt, biztonságos
sed de, hanem
sedeō 2. sēdī, sessum ül, trónol
sēdēs, -is *f* (trón)szék, székhely, lakóhely
sēdūcō 3. -dūxī, -ductum félrevon, elvezet; elválaszt, elkülönít
sēmen, -inis *n* mag
sēmita, -ae *f* keskeny út, mellékút, ösvény
sēmitālis 2 gyalogutakon tisztelt
semper *adv.* mindig
sempiternus 3 örök
senātus, -ūs *m* senatus, államtanács, tanácsülés; kihallgatás
senecta, -ae *v.* senectūs, -ūtis *f* öregség, öregkor
seneō 2. -uī öregszik
senex (senis) öreg, idős
senior, -ius (seniōris) öregebb, idősb
sēnsim *adv.* lassan(ként), óvatosan
sēnsus, -ūs *m* érzés, érzékelés, ösztön; gondolat
sententia, -ae *f* gondolat, vélemény(nyilvánítás), mondat, közmondás
sentiō 4. sēnsī, sēnsus érez, érzékel, észrevesz; észlel, gondol
sentus 3 tövises
sēparō 1. elkülönít, elválaszt
sepeliō 4. -ivī, sepultum eltemet
septem hét
septemgeminus 3 hétágú

sequor 3. secūtus *sum* követ, kísér; üldöz
serāphicus 3 szeráfi, angyali
sermō, -nis *m* (szó)beszéd, beszélgetés
serpō 3. serpsī csúszik, kúszik, mászik, (be)lopó-dzik
serpēns, -ētis *m*, *f* csúszó-mászó, kígyó
serta, -ōrum *n* füzér, koszorú
sērus 3 késő(i)
serviō 4. -i(v)ī, -itum szolgál(atára van)
servitūs, -ūtis *f* (rab)szolgaság
servō 1. megőriz, megtart, megment
servus, -ī *m* rabszolga
sēsē magamagát, önmagát
sētius *adv.* különben
seu akár (ha), vagy (ha)
sex hat
sī ha
Sibylla, -ae *f* S. (jósnő)
Sibyllinus 3 sibyllai
sīc így
siccō 1. kiszárít, kiürít
Sicilia, -ae *f* Szicília
Siculī, -ōrum *m* szicíliaiak, Szicília lakossága
sīcut miként, valamint
sīdus, -eris *n* csillag
sīgnum, -ī *n* jel(vény); műtárgy, műkincs (szobor)
silentium, -iī *n* csend, hallgatás, nyugalom
sileō 2. -uī hallgat, csendben van
silex, -icis *m*, *f* kő(szikla), kovakő
silva, -ae *f* erdő
similis 2 hasonló (amihez: *dat.*, *gen.*)
simul egyszerre, egyszerismind, egyidejűleg; mihelyt
simulācrum, -ī *n* képmás, mintakép, álmkép, szobor
simulātor, -ōris *m* utánzó, színlelő, képmutató
simulātus 3 utánzott, színleges, látszólagos
simulō 1. színlel, tettet
sīn ha pedig, de ha
singulāris 2 egyes, egyedi, egyedülálló
sinō 3. sīvī, situm hagy, enged, elhelyez
Sinōn, -is *m* S. (görög cselvető)
sinus, -ūs *m* öl, öböl, tenger, redő; kebel, szív
sistō 3. stitī, statum meg- v. felállít
situs 3 fekvő, elhelyezett
situs, -ūs *m* fekvés, helyzet, járás
sive akár (ha), vagy (ha)
societās, -ātis *f* szövetség, társulás, közösség; cin-kosság
sociō 1. egyesít, társít, összeköt; részesít, megoszt
socius, -iī *m* társ, szövetséges; cinkos
sōl, -is *m* nap (égitest)
soleō 2. solitus *sum* szokott (vmit tenni)
sōlitūdō, -inis *f* magány, egyedüllét; pusztaság

sōlor 1. vigasztal, enyhít, csillapít
sōlum, -ī n föld, talaj
sōlus 3 egyedül(i), magányos
solum adv. csak, csupán
solvō 3. solvī, solūtum (fel)old; *pass.* elernyed
somnus, -ī m álmom, alvás
sonitus, -ūs m hang(zás), zaj
sonōrus 3 messze hangzó
sopor, -ōris m (mély)álmom, kábulat
sordidus 3 piszkos, mocskos, szennyes
soror, -ōris f nővér
sors, sortis f sors(vetés)
sortior 4. -itus sum kisorsol, kikeres
spargō 3. sparsī, sparsum (szét)szór, hint, elterjeszt
spatium, -ī n tér, terület, pálya; időszak, szakasz
speciēs, -ēī f (kül)alak, külszín, megjelenés, kép; szépség
spectātor, -ōris m néző
spectō 1. néz(eget), szemlél
specula, -ae f bástya, őrtorony
specus, -ūs m (f) barlang, üreg
spernō 3. sprēvī, sprētum megvet, lenéz
spērō 1. remél
spes, speī f remény
spīra, -ae f tekeredés, gyűrűzés
spīrō 1. lélegzik, él
spoliō 1. kifoszt, megfoszt
spolium, -ī n (zsákmányolt) fegyverzet, fegyverzsákmány
sponte (suā) önként, magától
spurcus 3 mocskos, szennyes, piszkos
squālō 2. durva, piszkos
squālor, -ōris m mocskok, szenny
squāmeus 3 pikkelyes
stāgnum, -ī n állóvíz, tó, pocsolya
statim adv. rögtön, tüstént, azonnal, nyomban
statiō, -nis f állomás, (őr)állás
Stator, -ōris m megállító, fenntartó (Jupiter mellékneve)
statua, -ae f (álló) szobor
statuō 3. -uī, -ūtum (oda)állít, emel; megállapít, elhatároz, rendel
status, -ūs m állás, állapot, helyzet, forma
stella, -ae f csillag(zat)
sternō 3. strāvī, strātum leterít, letarol, lever
stilus, -ī m íróvessző; kifejezés- v. írásmód
stilistica, -ae f stilsztika, stílusztan
stirps, stirpis f tő(ke), törzs, sarj; tövis
stō 1. steti, stāturus áll
strigō 1. megáll pihenni (állat)
stringō 3. strinxī, strictum horzsol, megsebez
Strymō, -nis m S. (határfolyó Makedónia és Trákia között)

studium, -ī n törekvés, hajlam; tanulmány, tudomány
stupeō 2. -uī (némán) bámul
stupescō 3. -uī elámul, megtorpan
Stygius 3 styxi, alvilági
Styx, -gis f S. (alvilági folyó)
suādeō 2. suāsī, suāsum tanácsol, javasol, rábeszél, meggyőz, int (*dat.*)
suāvis 2 édes, kedves, kellemes, üdítő
sub (+abl.) alatt, tövében
sub (+acc.) alá
subdolus 3 alattomos, álnok, ravasz
subeō 4. -īī, -itum alámegy, vállal; siet
subf lásd: **suff** ...
subgero v. suggerō 3. -gessī, -gestum alátesz, oda-hord; táplál
subiciō 3. -iēcī, -iectum alávet, aláhelyez, leigáz
subigō 3. -ēgī, -actum felfelé hajt; leigáz
subitus 3 váratlan, hirtelen, meglepő
subitō adv. hirtelen(ül), váratlanul
sublimis 2 magasba néző; magasztos, fenséges
subsequor 3. -secūtus sum nyomom követ
subsidō 3. -sēdī, -sessum leül(epedik); benyomódik
subter (+acc.) alá, alatt; *adv.* alatta
subtilis 2 finom
subtrahō 3. -trāxī, -tractum kivon (ami alól: *dat.*)
subvectō 1. szállít(gat)
succēdō 3. -cessī, -cessum alámegy, belép, magára vállal (*dat.*)
succendō 3. -cendī, -cēsum alágyújt, (alulról) meggyújt
succidō 3. -cidī, -cīsum levág, lekaszál, tövestől kivág
sufferō, -ferre, sustulī alátart, odatart, ellop
Sulla, -ae Lūcius Cornēlius m S. (római diktátor)
sum, esse, fui van
summus 3 legfőbb, legmagasabb, legnagyobb; kiváló; végső, válságos; tekintélyes
sūmō 3. sūmpsī, sūmptum (magához) vesz, megfog; leszed, sújt
suopte magától, belülről
super (+acc.) fölött, fölé, -nál, -nél; *adv.* azonfelül, ráadásul, tetejébe
superbus 3 gögös, dölyfös, zsarnoki
superī, -ōrum m égiek, istenek
superō 1. felülmúl, föléemelkedik, kiemelkedik, felülkerekedik
superus 3 felső
superior, -ius (-iōris) feljebb eső; előbbi
supplex (-icis) könyörgő
supplicium, -īī n könyörgés; (halál)büntetés
suprā (+acc.) fölött, fölé; *adv.* fent, azonfelül
suprēmus 3 legfelső, legfőbb, végső

surgō 3. surrēxi, surrēctum felkel, feltámad
suspectus 3 gyanús
suspēnsus 3 bizonytalan, nyugtalan
suspendō 3. -pendi, -pēsum felfüggeszt, felakaszt
 (amire: *dat.*, *abl.*)
suspico(r) 1. sejt, gyanít; gyanakszik
sustineō 2. -tinui fenntart; kiáll
suus 3 övé, övék; sajátja, sajátjuk
Syphaeus, -i m S. (Dido férje)

T

tabellārius, -i m levélhordó (rabszolga)
taberna, -ae f kunyhó, bolt, élestar, raktár; vendéglő
tābum, -i n véralvadék, genny
taceō 2. -ui, -itum hallgat
tacitus 3 hallgatag, néma, csendes
taeda, -ae f fáklya
Taenarius 3 tainaroni
tālis 2 ilyen, olyan
tam adv. olyan, annyira
tamen adv. mégis
tametsi habár, ha mindjárt, noha, jöllehet
tamquam mintegy, mintha
tandem adv. végre, végül is
tangō 3. tetigi, tactum érint, elér, bánt, sért; meg-hat
tantus 3 oly nagy, annyi, akkora
tantum adv. csak (annyira)
tardus 3 lassú, lomha, késlekedő
Tartarus, -i m, Tartara, -ōrum n az Alvilág
taurus, -i m bika
tēctum, -i n (ház)tető, fedél; ház
tēcum veled (együtt)
tegō 3. tēxi, tēctum fed, takar, elrejt
tellūs, -ūris f (anya)föld
tēlum, -i n (támadó) fegyver, dárda
temperātiō, -nis f helyes mérték, arány
temperātus 3 mértéktartó, higgadt, megfontolt
temperō 1. mérsékel, visszatart, tartózkodik vmitől (*ab+abl.*)
tempestās, -ātis f idő(járás), vihar
templum, -i n templom; megfigyelési terület, égi térség
temptō v. tendō 1. kikutat, átvizsgál; érint
tempus, -oris n idő(szak), kor
tendō 3. tetendi, tentum v. tēsum kinyújt, kiterjeszt, kifeszít, sátorozik; igyekszik, törekszik; tart, elér
tenebrae, -ārum f homály, sötétség
Tenedos, -i f T. (sziget Trója közelében)
teneō 2. tenui, tentum tart, fog, elér, leköt(elez); birtokol
tener, -era, -erum gyenge, zsenge; gyengéd

tenuis 2 vékony, keskeny, ritka, finom
tepeō 2. -ui meleg(szik)
tepidus 3 meleg
ter háromszor
terebrō 1. átfúr, átdőf
tergum, -i n hát
terminō 1. határol
terminus, -i m határ(kő), vég(cél)
terra, -ae f (száraz)föld
terreō 2. -ui, -itum (meg)rémít, elriaszt, ijeszt
terribilis 2 (el)rettentő, rettenetes, szörnyű
terrificus 3 ijesztő, rémületes
testor 1. tanul hív, tanúsít, bizonyít
testūdō, -inis f teknősbéka(-páncél); lant
Teucra, -ae f Trója
Teucus 3 trójai
thalamus, -i m hálószoba, nász(ágy)
Thrācius 3 trák
Thymoetēs, -ae m T. (trójai apa)
Tiberis, -is m Tiberis
Tiberinus 3 tiberisi
tigris, -is m, f tigris
timeō 2. -ui fél (akitől: *acc.*), félt (akit: *dat.*)
timidus 3 félénk
timor, -ōris m félelem
tinguō 3. tinxī, tinctum nedvesít, átitat vmivel, márt vmibe (*abl.*)
tinti(n)nō 1. cseng
tollō 3. sustuli, sublātum fel- v. ki- v. elemel; megsemmisít
torpeō 2. -ui merev, érzéketlen, bénul, zibbad
torreō 2. torruī, tōstum aszal, szárít, pirít
torus, -i m huzal, izom; kerevet
torvus 3 komor, mogorva, zord
tot annyi, oly sok
tōtus 3 egész
trabs, -is f gerenda; hajó
tractātiō, -nis f tárgyalás
tractō 1. érint, tapogat; kezel, bánik, tárgyal, részt vesz
trādō 3. -didī, -ditum átad, hagyományoz
trahō 3. trāxi, tractum húz, von(z), vonszol; kap
traiciō 3. -iēcī, -iectum átdob, átvet, átszállít, átdőf, átszúr; átkel
trāns (+acc.) át, keresztül, túl
trānsadigō 3 keresztlődőf
trānseō 4. -iī, -itum átmegy, átkel, áthatol
trecentī, -ae, -a háromszáz
tremendus 3 rettentő, rémítő
tremō 3. -ui reszket, remeg, rezeg
trēs, tria három
tribūnal, -ālis n emelvény
tribuō 3. -ui, -ūtum kioszt, juttat; kedvére tesz (*dat.*)

triduum, **-ī** *n* háromnap i idő
triennium, **-iī** *n* háromévi idő
tristis **2** szomorú, gyászos, keserves, komor,
 zord
trivium, **-iī** *n* hármas út (elágazás)
Trōs, **-is** *m* trójai
Trōia, **-ae** *f* Trója
Trōi(ān)us **3** trójai
trucidō **1.** legyilkol, lemészárol, megöl
tū te
tueor **2.** **tuitus sum** (meg)néz, őriz
tum, **tunc** akkor, **cum ... tum** egyrészt – másrészt
tumeō **2.** **-uī** dagad, duzzad
tumulus, **-ī** *m* (sír)halom v. domb
tundō **3.** **tutudī**, **tū(n)sum** lök, üt, ver
turba, **-ae** *f* tömeg; zúrzavar
Turnus, **-ī** *m* T. (a rutulusok királya)
turpis **2** rút, csúnya, csúf
tūs, **tūris** *n* tömjén(szem)
tūtus **3** biztos
tuus **3** tied, a te -d
tyrannus, **-ī** *m* zsarnok
Tyrius **3** türoszi, karthágói
Tyrrhēnus **3** tirrén, etruszk

U

über, **uberis** *n* emlő, tőgy
ubi ahol, mihelyt, ha; hol?
ubinam ugyan hol?
ubique bárhol, mindenütt
Ūcalegōn, **-is** *m* U. (trójai lakos)
ulciscor **3.** **ultus sum** megbosszul, bosszút áll vkin
 v. vmiért (*acc.*)
Ulixēs, **-i(s)** *m* Odüsszeusz
ūllus **3** valamely, valaki
ultimus **3** (leg)utolsó, legtávolabbi
ulterior, **-ius** (**-iōris**) távolabb eső, további, túlsó
ultor, **-ōris** *m* **ultrix**, **-icis** *f* bosszuló, bosszúálló
ululō **1.** üvölt, vonít, ordít
umbilicus, **-ī** *m* köldök
umbra, **-ae** *f* árny(ék), sötétség; árnyalak, lélek
umbrifer, **-era**, **-erum** árnyéket adó, árnyas
umeō **2.** nedves, vizes, ázik
umerus, **-ī** *m* váll
umidus **3** nedves, harmatos
umquam, **unquam** *adv.* valaha
ūnā együtt
ūnanimus **3** egyetértő, megértő
unda, **-ae** *f* hullám(zás), hab
unde ahonnan, amitől; honnan? mitől?
undique mindenünnen
unguentō **1.** megken, illatosít, permetez
ūniversitās, **-ātis** *f* egyetem
ūniversus **3** egyetemes, együtt mind

ūniversum, **-ī** *v.* **ūniversa**, **-ōrum** *n* világegyetem
ūnus **3** egy
ūnusquisque, **ūnaquaeque**, **ūnumquodque** min-
 den egyes
urbānus **3** városi
urbs, **-is** *f* város
ūrō **3.** **üssī**, **ūstum** elég(et)
ūsquam *adv.* valahol
ūsq̄ue ad (+*acc.*) egészen ...-ig
ūsus, **-ūs** *m* használat, fogyasztás, gyakorlat, szük-
 séglet
ut hogy; amint, miként; mihelyt; ahol; minthogy
uterque, **utraque**, **utrumque** mindkettő, mindkét
uterus, **-ī** *m* anyaméh, has
ūtilis **2** hasznos (amire: *dat.*)
utinam bárcsak
ūtor **3.** **ūsus sum** használ, él vmivel (*abl.*)
utpote (úgy)mint
utrobique *adv.* mindkét részen, mindkét esetben
utrum vajon?
ūva, **-ae** *f* szőlő(fürt)
uxor, **-ōris** *f* feleség, hitves

V

vacuus **3** (lég)üres, kietlen; mentes, szabad (ami-
 től: *abl.*)
vago(r) **1.** kóborol, barangol, bolyong; elterjed,
 bejár
valeō **2.** **-uī**, **-itūrus** erős, egészséges; hat(ással
 van)
valē! élj boldogul! isten veled!
valētūdō, **-inis** *f* egészség(i állapot); gyengeség,
 betegség
validus **3** erős, egészséges; hatalmas
vallis, **-is** *f* völgy (mélyedés)
vānus **3** üres, hiábavaló, hiú, alaptalan
variō **1.** tarkít, megváltoztat, változtatossá tesz
varius **3** különféle, tarka, változatos; állhatat-
 lan, ingatag
vāstitūdō, **-inis** *f* terjedelem, roppant nagyság
vāstus **3** roppant nagy, szörnyű; telhetetlen
ve (*tapadószó*) vagy (pedig), vagyis
vehemēns (**-ēntis**) heves, erélyes, szigorú
vehō **3.** **vēxī**, **vectum** húz, von, visz, szállít; *pass.*
 utazik (amin: *abl.*)
vel vagy, akár
velut(ī) mint(egy), miként, mint például
vēlōx (**-ōcis**) gyors, sebes
vēlum, **-ī** *n* vitorla
vēna, **-ae** *f* ér, véredény; szív
vēnātiō, **-nis** *f* vadászat; (vad)állat
vēnātus, **-ūs** *m* vadászás, vadászat
vēndō **3.** **-didī**, **-ditum** árul, elad
venēnum, **-ī** *n* méreg, mérges nedv

venio 4. vēnī, ventum (el)jön, érkezik
vēnor 1. vadászik, zsákmányul elejt
ventus, -ī m szél, szellő
Vēnus, -eris f V. (a szépség és szerelem istennője)
verber, -is n vessző(zés), (korbács)ütés, ütleget, verés
verbum, -ī n ige, szó, beszéd
vērē adv. helyesen; őszintén
vereor 2. -itus sum fél, tisztel, tart vmitől
vērō valóban; pedig
Verrēs, -is Cāius Cornēlius m V. (szicíliai propraetor)
versiculus, -ī m versike
versor 1. forog, forgolódik, megfordul; működik, tartózkodik, él
versūtē adv. fordulatosan
vertex, -icis m csúcs, orom, (fej)tető
vertō 3. vertī, versum fordít, felforgat, feldúl; *pass.* felfordul
vērūm de, hanem, azonban; valójában
vērumtamen mindamellett
vērūs 3 igaz(i), való(di)
vesper, -erī m esthajnalcillag; este
Vesta, -ae f V. (a családi tűzhely istenasszonya)
vester, vestra, vestrum tiétek, a ti ...-tek
vestigium, -iī n nyom, lábnyom; talp
vetus (-eris) v. vetustus 3 régi, öreg, ősi, hajdani
vetustās, -ātis f régiség, öregség; ókor, nagy idő
vexō 1. zaklat, gyötör; pusztít, tönkretesz
via, -ae f út
vicēs f szerepek
vīcīnus 3 szomszéd(os), közeli
victima, -ae f áldozati állat, (állat)áldozat
victor, -ōris m győző, győztes
victōria, -ae f győzelem
victrix, -icis f győző, győztes
victus, -ūs m élelem, táplálék; életmód
vicus, -ī m udvar, tanya, falu(si birtok); ház(sor)
videō 2. vīdī, vīsum lát; ügyel, vigyáz, gondoskodik
vigil (vigilis) őr, virrasztó
vigilia, -ae f virrasztás, ébrenlét

vigilō 1. virraszt, őrködik
vīmen, -inis n vessző
vīncō 3. vīcī, victum (le)győz
vīndicō 1. igényel; megtorol
vīnum, -ī n bor
vir, -ī m férfi, férj; hős
virgō, -inis f szűz, hajadon, leány
viridis 2 zöld, virágzó, friss
virtūs, -ūtis f erény, férfias erő, bátorság
vīs, plur. vīrēs, -ium f erő; hatás; hatalom
vīsō 3. vīsi megnéz, -vizsgál, -látogat; kikémlel
vīsus, -ūs m látvány, látomás
vīta, -ae f élet
vītium, -iī n hiba, vétek, bűn
vītō 1. kikerül, elkerül
vītta, -ae f fejkötő szalag (papi fejdísz)
vīvō 3. vīxī, vīctūrus él
vīvus 3 élő, eleven, életteli
vix alig
vixdum még alig
vocō 1. hív, szólít, nevez
Volcēns, -ēntis m V. (rutulus vezér)
volō, velle, voluī akar
volō 1. (el)repül; siet, rohan
volucer, -cris, -cre repülő, röpke
voluntās, -ātis f akarat, szándék, készség
voluptās, -ātis f gyönyör, élvezet, öröm
volvō 3. volvī, volūtum hengerít, elhengerget, görget, forgat, perget, fon; átél, kiáll; *pass.* kering
vorāgō, -inis f tátongó mélység, szakadék
vōs ti, titeket
vōtum, -ī n fogadalom, fogadalmi ajándék; óhaj, kívánság, ima
voeō 2. vōvī, vōtum fogad(almat tesz), felajánl
vōx, vōcis f hang, szó
vulgāris 2 közönséges, mindennapi
vulgō adv. tömegesen
vulgus, -ī n néptömeg
vulnerō 1. megsebesít, megsebez
vulnus, -eris n seb, fájdalom; (tör)döfés
vultus, -ūs m arc(kifejezés v. -vonás), tekintet

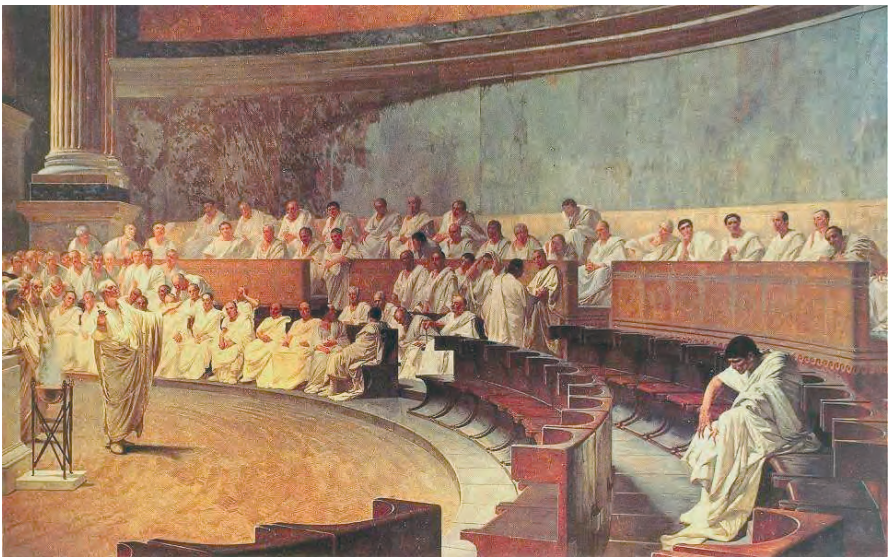
Oktatási Hivatal
1055 Budapest, Szalay utca 10–14.
Telefon: (+36-1) 374-2100
E-mail: tankonyv@oh.gov.hu

A kiadásért felel: Brassói Sándor elnök
Raktári szám: OH-LAT11T
Felelős szerkesztő: Tóth Tímea, Benedek Mihály
Utánnyomásra előkészítette: Hajas Attila
Tankönyvkiadási osztályvezető: Horváth Zoltán Ákos
Műszaki szerkesztő: Marcsek Ildikó
Grafikai szerkesztő: Ballner Péter
Nyomdai előkészítés: PGL Grafika Bt., Hontvári Judit
Terjedelem: 12,87 (A/5) ív + 8 oldal színes melléklet
A könyv tömege: 270 gramm
1. kiadás, 2024

Gyártás: Könyvtárellátó Nonprofit Kft.
Nyomta és kötötte az Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen
Felelős vezető: György Géza vezérigazgató
A nyomdai megrendelés törzsszáma:

A Curia a Forum Romanumon

Maccari: Cicero Catilina elleni beszédét mondja

*Démétér, Perszephoné, Triptolemosz. Démétér kezében jogarral, Perszephoné az alvilágra utaló fáklyával. Kööttük Triptolemosz, akinek Démétér kalászt ad.
(Kr. e. 440 körül készült, 2,4 m magas, Eleusziszbán talált, márvány dombormű)*

Laokoön-szoborcsoport

(rodoszi mesterek: Hagészandrosz, Athénodórosz, Polüódórosz márványszobra a Kr. e. I. századból, Róma, Vatikáni Múzeum)

Laokoön kígyómarástól vonagló teste az oltárra hanyatlik, arca iszonyú fájdalmat tükröz. Jobbján lévő fia már halálán van, a másik még küzd a kígyóval, és segélykérően néz apjára.

*El Greco: Laokoón és fiai
A festmény közepén egy ló, háttérében egy város (Toledo) látszik,
jobb oldalon a bámméskodó tömeg képviselői.*

*Kovács Margit: Párkák. (kerámia)
Klóthó (= fonó), Lakheszisz (= sorsosztó)
és Atroposz (= elháríthatatlan), a három
Moirá (Parca) az emberi sors életfonalát fonja,
kiméri, elvágja.*

Aeneas áldozatbemutatója (az Ara Pacis oltár egyik domborműve, Kr. e. 13 körül)

Aeneas togában, fedett fővel a kőből rakott oltáron készül feláldozni Iunónak a jóslat szerint bolyongásuk végét jelző anyakocát, amelyet itt egy szolgáló tart, míg társa a gyümölcsöt és a bort hozza. A háttérben kis szentélyben a Penates.

Bourdon, Dido halála, Szentpétervár, Ermitázs

Didón már látszik a seb, ott áll mellette Anna kétségbeesett, tehetetlen mozdulattal.

*A jobb felső sarokban Írisz lepkeszárnyakkal, kezében olló, egy hajtincset vág le Dido hajából
ókori szokás szerint jelezve, hogy lelke kiszabadul testéből.*

A festmény jobb alsó sarkában látszanak Aeneas távolodó hajóinak vitorlái.

Orpheusz és Eurüdiké. Relief, Nápoly, Museo Nazionale, Kr. e. V. sz.
 A sírsztélé azt a pillanatot ábrázolja, mikor Orpheusz éppen hátranéz, Eurüdikét pedig a lélekvezető
 Hermész kézen fogja, hogy visszavigye az Alvilágba.

*Michelangelo: A cumae-i Sibylla
(a Sixtus-kápolna freskójáról)*

Az Avernus-tó mai képe

